

anares

9

για την κοινωνική και ατομική αυτονομία

ενάντια
στον πολιτισμό
της σύγχυσης

Το κακόηχο κρεσέντο ενός μεταμοντέρνου εθνικισμού +

Η κουλτούρα της Ζάλης +

Hello Dizzy! +

The making of the English working Class +

Το ταξίδι +

Μερικές κριτικές σημειώσεις σχετικά με το θόρυβο που παράγει +
η θράυση της κριτικής

Παρά τις προσδοκίες μας για έκδοση του τεύχους το περασμένο καλοκαίρι πλήθος σκοτεινών και ανεξήγητων παραγόντων μας καθυστέρησε. Κβαντικές διακυμάνσεις; Χωροχρονικές ανωμαλίες; Παράξενοι ελκυστές; Εξωγήινοι με ανθρακικό;... Κανείς δεν ξέρει... Έτσι μας έπιασε το χινόπωρο για τα καλά -πέφτουν τα φύλλα, αρχίζουν τα πρωτοβρόχια και άλλα τέτοια κοινότυπα-. Αυτή όμως η καθυστέρηση αποδείχθηκε χρήσιμη, μιας και το καλοκαίρι του 2004 ήταν γεμάτο γεγονότα που μας τροφοδότησαν με υλικό για σκέψη και ανάλυση.

Sakis' Shake it, Euro-...γαμημένο 2004, ολυμπιάδα εφαρμοσμένης βιοχημείας, δολοφονίες και ξυλοδαρμοί Αλβανών μεταναστών που κάνανε το λάθος να πανηγυρίσουνε στα φιλόξενα ελληνικά εδάφη, την νίκη της εθνικής τους ομάδας επί της πρωταθλήτριας Ευρώπης...Βαριά και αποπνικτική η ατμόσφαιρα του καλοκαιριού όχι εξαιτίας της ζέσης και της υγρασίας αλλά λόγω της εθνικιστικής έξαρσης της ελληνικής κοινωνίας. Ένα παράφορο **κρεσέντο του εθνικισμού** που μας δείχνει πως η εθνική ταυτότητα δεν εξαφανίζεται στον επιταχυνόμενο διεθνοποιούμενο καπιταλισμό, αλλά αποτελεί σημείο αναφοράς και συσπείρωσης των υποκειμένων. Άνθρωποι όλων των ηλικιών και οικονομικών θέσεων βγήκαν στον δρόμο να ενωθούν κάτω από την σκιά της γαλανόλευκης και να ξεστομίσουν "τέτοια χαρά θα κάνουμε καιρό να ξαναπάρουμε", υπονώντας άθελα τους το άδειο και θλιβερό τοπίο της καθημερινότητας. Καθόλου ευχάριστα όλα αυτά, καθόλου ελπιδοφόρα για όσους προτάσσουν ένα κοινωνικό όραμα που έρχεται σε ρήξη με κάθε λογής εθνικούς προσδιορισμούς και ετερόνομες ταυτότητες.

Όλη αυτή την εθνική ομοψυχία δεν την τάραξε φυσικά η "αποκάλυψη" των ντοπαρισμένων υπεραθλητών. "Παίρνουν οι σουπερήρωες μας αναβολικά," σα να λέμε "Χέζουν οι αρκούδες στο δάσος;". Τα drugs είτε αυτά χρησιμοποιούνται από τους αθλητάρδες για να καταρρίψουν τα ρεκόρ, είτε αυτά που χρησιμοποιούνται από τους "απλούς" ανθρώπους για να "αποδράσουν" από την βαρετή καθημερινότητα, να "λύσουν" τα άγχη και τα προβλήματα τους, αποτελούν ένα κοινό αποδεκτό μυστικό. Ένα κείμενο λοιπόν για την **κουλτούρα των ψυχοτρόπων** ως μέσο κοινωνικής χειραγώγησης, ως παράγοντα που βολεύει μια χαρά την κυριαρχία και δεν την αντιπαλεύει στο παραμικρό όπως κάποιοι φαντασιώνονται. Θα βρείτε σε αυτή την θεματική και μια σύντομη **συνέντευξη του Τάκη Φωτόπουλου**.

Κι από την κουλτούρα των drugs στην κουλτούρα των εναλλακτικών θρησκειών-εμπορευμάτων (κυρίως ανατολικής προέλευσης) που έχουν για τα καλά εισχωρήσει στην καθημερινότητα του δυτικού ανθρώπου. Ταο, Ζεν, Τσι, **Dizzy** Γιόγκες και Ντρόγκες, εσωτερικά ταξίδια με φτηνό εισιτήριο, βολικοί θεοί και θετική ενέργεια...Ψευδονόηματα για την κοινωνική ύπαρξη που μπορούν να ψωνιστούν στο σούπερ-μάρκετ της σύγχυσης με 7389 άτοκες δόσεις και φιλικό για τον χρήστη περιβάλλον.

Τρία κείμενα λοιπόν που τα ενώνει το νήμα της σύγχυσης, το νήμα των κυρίαρχων κοινωνικών υπο-νοημάτων. Κόντρα σε αυτή την άνοδο της ασημαντότητας, μια μετάφραση που αποπειραθήκαμε, συνοδευόμενη με σχόλια. Ένα κομμάτι από την εισαγωγή του βιβλίου του Άγγλου ιστορικού E.P.Thomson, "**The making of the English working class**" (1963). Μια αναφορά για ένα ζήτημα που μας απασχολεί, στην προσπάθειά μας να αναγνώσουμε τον σύγχρονο καπιταλισμό και την πείρα των προσπαθειών της ανατροπής του προς μια απελευθερωτική κατεύθυνση.

Τέλος, ένα κείμενο για το **ταξίδι** στον χώρο από μια ψυχαναλυτική σκοπιά καθώς και μια **κριτική** σε μια κριτική (ώ κριτική!). Όχι δεν είμαστε νεοκαντιανοί, απλά μας ενδιαφέρει η προσπάθεια δημιουργίας ενός δημόσιου πολιτικού διαλόγου ανάμεσα στις διάφορες ριζοσπαστικές τάσεις. Αυτή η κριτική μας δεν είναι ένα θραύσμα που εκτοξεύουμε με αφορμή ένα κείμενο που διαβάσαμε. Αποτελεί κομμάτι μιας θεώρησης που αναζητά την συνεκτικότητα, όντας όμως δυναμική.

Αναφέρουμε επίσης πως στις αρχές του 2005 πρόκειται να κυκλοφορήσει η μετάφραση ενός κειμένου της συλλογικότητας "**Aufheben**" από την αγγλία, πάνω στο ζήτημα της αραβό-ισραηλινής σύγκρουσης. Αυτό γιατί νιώθουμε πραγματικά εντελώς ξένοι με τις αντιλήψεις που κυκλοφορούν γύρω από αυτό το ζήτημα. Αντιλήψεις κυρίως μανιχαϊστικές, συναισθηματικές και κατά την γνώμη μας μακριά από αυτό που αποκαλούμε επαναστατικό πρόταγμα. Πιστεύουμε πως η ανάλυση των Aufheben, παρά τις επιμέρους διαφωνίες μας, έχει μια επαναστατική οπτική την οποία θεωρούμε πολύ κοντινότερη από τις αντιλήψεις που παίζουν. Η μετάφραση και η επιμέλεια θα γίνει σε συνεργασία με την εκδοτική ομάδα "**κόκκινο νήμα**" και θα κυκλοφορήσει ως βιβλιαράκι από τις ομώνυμες εκδόσεις.

Το πιθανό ενδιαφέρον για επικοινωνία θα βρίσκει ανταπόκριση στην ηλεκτρονική και συμβατική θυρίδα μας **anares@tristero.gr** και **Τ.Θ. 10969, 54101 Θεσσαλονίκη** αντίστοιχα. Παλιότερα τεύχη μπορείτε να βρείτε και σε ηλεκτρονική μορφή στην διεύθυνση **www.tristero.gr**

Να αναφέρουμε ότι οι εικόνες που χρησιμοποιήσαμε για το παρόν τεύχος είναι του Νάνου Βαλαωρίτη από το βιβλίο **Μια αλφάβητος Κωφάλαων** και του Max Ernst από τις συλλογές **Γυναίκα με τα 100 κεφάλια** και **Μια εβδομάδα καλοσύνης**. Ευχαριστούμε όσες και όσους συνέβαλλαν με τον τρόπο τους στην έκδοση του παρόντος τεύχους.

Αυτά τα ολίγα και καλή ανάγνωση...

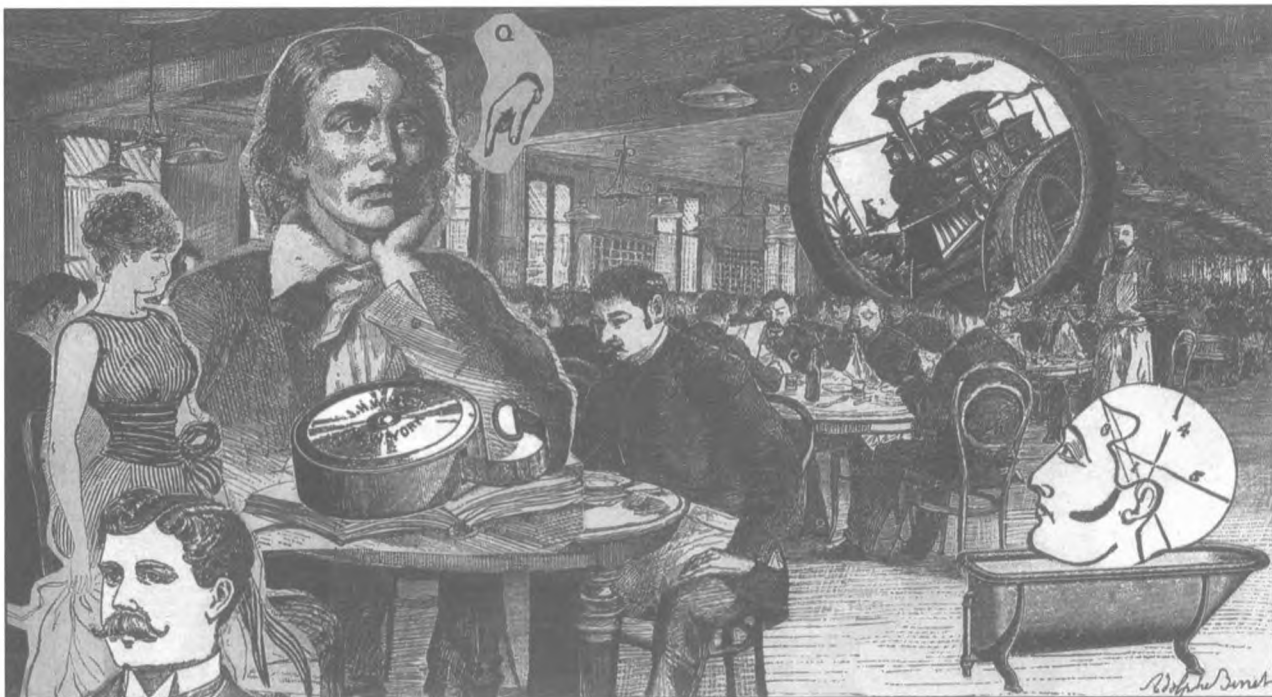
Τέλη Οκτωβρίου 2004

Η συντακτική συνέλευση:

Μάνος, Αχιλλέας, Μανώλης, Τόλης, Δημήτρης, Μόζα, Στέφανος

Καλοκαίρι 2004 :

το κακόηχο κρεσέντο ενός μεταμοντέρνου εθνικισμού

Το φετινό καλοκαίρι το είχαμε χαμένο από την αρχή. Γνωρίζαμε ότι η Αθήνα δε θα άδειαζε τον Αύγουστο στερώντας μας τη μοναδική ευκαιρία που έχουμε κάθε χρόνο να τη χαρούμε λίγο.¹ Αντίθετα θα γέμιζε με μπάτσους κάθε τύπου, ολυμπιακούς τουρίστες και μ'ανθρώπους κινούμενες διαφημίσεις ή αλλιώς εθελοντές των αγώνων. Περιμέναμε τις καταθλιπτικές εικόνες στρατοπέδου στο κέντρο της Αθήνας, τις αισχρές γιγαντοαφίσες, τις διαφημίσεις που μας υπενθυμίζουν την κοινωνική δράση της Coca Cola, των Mac Donalds και της Shell.² Όταν περιμένεις κάτι είσαι προετοιμασμένος και συνεπώς το αντιλαμβάνεσαι, το αναλύεις καλύτερα και προσπαθείς να αντιδράσεις καλύτερα. Από νωρίς ήταν εμφανές ότι θα λειτουργούσε η νοηματική αλυσίδα του θεάματος Ρουβάς-EURO-ολυμπιακοί αγώνες. Η ανάγκη της κυριαρχίας να απαντήσει στην έλλειψη νοήματος που διαπιστώνουμε στη σύγχρονη κοινωνία, να νοηματοδοτήσει την ζωή των νεοελλήνων (sic), έβρισκε την ευκαιρία να γίνει πραγματικότητα και μάλιστα με πολύ επιθετικό τρόπο.

Μπορούμε να πούμε πως αυτό το καλοκαίρι αποτελούσε σε σημειολογικό επίπεδο την κορύφωση της μικροϊστορικής περιόδου που ξεκίνησε με τον εκσυγχρονισμό του Σημίτη το 1996. Με μόνη εξαίρεση τους αγώνες του '98 για το νόμο 2525³ και κάποιες αποσπασματικές καταλήψεις σε σχολές, πρόκειται για μια περίοδο στην οποία οι κυβερνήσεις πέρασαν ιδιαίτερα "ευχάριστα". Το ερώτημα είναι αν αυτή η

ιστορική εξέλιξη είναι αποτέλεσμα των στρατηγικών κινήσεων του καπιταλισμού, των σχεδίων της νεοφιλελεύθερης χρηματοπιστωτικής φράξιας του ή απεικονίζει την εξέλιξη του κοινωνικού πολέμου. Εμείς **δεν** ανήκουμε σε κείνους που πιστεύουν πως την ιστορία την κινεί το κεφάλαιο ή η κυριαρχία γενικότερα. Πιστεύουμε ότι το μέλλον βρίσκεται στα δικά μας μυαλά και χέρια. Εμείς παράγουμε τις θετικότητες, εμείς κινούμε την ιστορία. Σύμφωνα με τη δική μας ανάγνωση η ιστορία γράφεται από τα κάτω (όπως κι αν ονομάζεται αυτό το κάτω). Ο καπιταλισμός (αλλά και κάθε κυρίαρχη θέσμιση στην ιστορία) δε δημιουργεί, απλώς προσαρμόζει το φιδίσιο τομάρι του πάνω στη δική μας δυναμική. Όλες οι, υποτίθεται εντυπωσιακές, κινήσεις του είτε στο επίπεδο του πολιτισμού είτε στο επίπεδο της βίας έπονται πάντα των δικών μας κινήσεων. Μ' αυτόν τον τρόπο σκεφτόμαστε γύρω από την τελευταία "εκσυγχρονιστική" περίοδο της νεοελληνικής ιστορίας.

Μετά την ήττα των αγώνων της δεκαετίας του '70 και τον διαστρεβλωμένο κενσινανικό συμβιβασμό της δεκαετίας του '80⁴ το κεφάλαιο βρήκε την ευκαιρία, με μια πολύ επιθετική τακτική, να απαντήσει στο κενό που δημιούργησε το χαμένο αίσθημα της συλλογικότητας και της κοινότητας των αγώνων. Το κρεσέντο ήταν η διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων, ενός θεσμού με τεράστια σημειολογική σημασία για τον καπιταλισμό.

Όλα λοιπόν ήταν άσχημα. Έλα όμως, που όλα μπο-

1. Οι διακοσμήσεις μιας ζωής "απεριόριστα περιορισμένης" μπορεί να αλλάζουν αλλά η ουσία είναι ίδια. Τα επιχειρήματα περί εκσυγχρονισμένης, ανθρώπινης πόλης προκαλούν καγχασμό. Η πραγματικότητά μας βρίσκεται στην Αθήνα την πόλη που δε μπορεί να κρύψει πόσο τερατώδης είναι. Είμαστε απ' αυτούς που πιστεύουν ότι η Αθήνα όπως

και κάθε τόπος μπορεί να είναι και όμορφη...

2. Ακριβώς η αντιστροφή της πραγματικότητας είναι η ουσία του θεάματος. Εδώ οι θεσμικοί δολοφόνοι ανακηρύσσονται σε αγίους.

3. Πρόκειται για ένα νομοσχέδιο με πολλές επιδράσεις στο χώρο της εκπαίδευσης. Η σύγκρουση επικεντρώθηκε στην κατάργηση της επιτηρίδας

των καθηγητών και χωροταξικά εκδηλώθηκε έξω από εξεταστικά κέντρα των διαγωνισμών του ΑΣΕΠ.

4. Δες "η νέα τοπολογία χάρτης 4" της συλλογικότητας TRISTERO, στο κείμενο "από το κράτος προνοίας στο κράτος ασφάλειας". [www.tristero.gr]

ρούσαν να γίνουν, κι έγιναν τελικά χειρότερα. Εξηγούμαστε: Εκείνο που φαινόταν δύσκολο να επανακάμψει πριν το καλοκαίρι ήταν το "εθνικό-πατριωτικό αίσθημα" των ελλήνων. Για να είμαστε ακόμη πιο ειλικρινείς ελπίζαμε ότι η παραδοσιακή συντριβή της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου στο ευρωπαϊκό πρωτάθλημα σε συνδυασμό με την κολασμένη καθημερινότητα στην πόλη ήταν πιθανό να δημιουργήσει στα μυαλά των ανθρώπων μια δύσκολα αναστρέψιμη δυσαρέσκεια για τη ρωμαϊκού τύπου και με φασίζουσα αισθητική "γιορτή" των αγώνων. Οι ολυμπιακοί (ειδικά μετά την πώση του γραφειοκρατικού συτήματος) συνήθως προβάλλονται ως ένας υπερεθνικός θεσμός που προωθεί τα νοήματα της διεθνοποίησης του κεφαλαίου, επιβάλλει την αισθητική των εκάστοτε χορηγών και με το συνεχή βομβαρδισμό των εμβλημάτων των εταιρειών εδραιώνει τη νοηματική κυριαρχία του εμπορεύματος ως μέγιστης αξίας και ουσίας της σύγχρονης ζωής. Τα τελευταία χρόνια βέβαια ο εθνικισμός έχει επανεμφανισθεί (θα αναφερθούμε παρακάτω σε σχέση με τη μορφή του) και λογικά θα επηρρέαζε και τη σημειολογία των αγώνων δεδομένου ότι γίνονταν σε μια χώρα με έντονο το στοιχείο του πατριωτισμού σε όλες τις αποχρώσεις του πολιτικού φάσματος.⁵

Η πορεία ως εδώ που φτάσαμε ξεκίνησε από τη συμμετοχή του Ρουβά σ' ένα πραγματικά νερόβραστο διαγωνισμό "σαхлоτράγουδων χωρίς μαγκιά και ήθος". Η εκπροσώπηση της "πατρίδας" από έναν τιραμόλα με αισθητική aerobic ήταν απορίας άξιο τι σχόλια θα προκαλούσε. Αλλίμονο. Τα πρώτα σημάδια της στρεβλής έκφρασης της ανάγκης του κόσμου για κοινότητα, γιορτή αλλά και θρίαμβο φάνηκαν ακόμα και υπό αυτές τις grotesque συνθήκες. Βοήθησε και η παρουσία της τουρκίας στο διαγωνισμό και της μετωπικής σύγκρουσης του "καλλιτέχνη" μας με μια τουρκάλα,⁷ αλλά κυρίως ήταν η "επιτυχία", το "καλά τα πήγαμε" που γεύτηκε ο κόσμος σε μια ζωή γεμάτη ήττα και ανασφάλεια.

Όμως αυτά τα γεγονότα θα μπορούσαν να παραμείνουν επιφανειακά. Αρκετοί γελούσαν με την ετισελική μετατροπή του Ρουβά σε εθνικό ήρωα. Το κύριο target group των διαφημιστών: οι νέοι εργαζόμενοι και άνεργοι άνδρες λίγο επηρεάστηκαν. Η βαριά βιομηχανία του θεάματος, το ποδόσφαιρο, έβρισκε το δρόμο στρωμένο με τις πρώτες (γυναικείες έστω) μπλούζες με την ελληνική σημαία. Παρά τις προβλέψεις η ομάδα ποδοσφαίρου θριάμβευσε. Χάσαμε εμείς και κέρδισε η ομάδα των ΙΙ, που όπως πολύ εύστοχα έγραφε ένα αυτοκόλλητο στα Εξάρχεια πληρώνονται σα να 'ναι ΙΙ εκατομμύρια.

Εκείνες τις μέρες περάσαμε πολύ άσχημα, δεν είχαμε που να πάμε και κυρίως αισθανθήκαμε πόσο δύσκολα είναι όλα. Ο κόσμος που πλημμύρισε τους δρόμους με την ελληνική σημαία στο χέρι χαιρόταν ειλικρινά. Αντιμετωπίζε

όσους έδειχναν αδιάφοροι για το γεγονός ως εξωγήινους. Οι συνάδελφοι του γράφοντος στη δουλειά έχασαν πάσα ιδέα γι αυτόν όταν τους ανακοίνωσε πως δεν παρακολούθησε το "μεγάλο τελικό".

Μπορεί να αναρωτηθεί κανείς: καλά κάνουν έτσι για ένα πανηγυράκι που κρατησε λίγες μέρες και εν πάση περιπτώσει για το ποδόσφαιρο; Όσο για το πανηγυράκι, πιστεύουμε ότι οι συλλογικές εμπειρίες είναι αυτές που εγγράφονται περισσότερο από κάθε τι στο κοινωνικό φαντασιακό και αποτελούν κατευθυνσιοδοτημένη αφετηρία για τη διανοητική πορεία των ανθρώπων. Σ' ότι αφορά στο ποδόσφαιρο θεωρούμε ότι αυτή η "συναισθηματική πανούκλα" είναι υποτιμημένη ως προτεινόμενη από τον καπιταλισμό νοηματοδότηση της καθημερινότητας. Πρόκειται για το βασιλιά του θεάματος και το καλύτερο ως σήμερα υποκατάστατο της θρησκείας. Αν η τελευταία φράση φαίνεται υπερβολική ας θυμηθούμε πόσους ανθρώπους έχουμε δει να προσκυνούν μια ποδοσφαιρική σημαία κι ας αναλογιστούμε ότι κανείς απολύτως δεν είναι σε θέση να εξηγήσει γιατί υποστηρίζει τη μία ή την άλλη ομάδα ποδοσφαίρου. Επίσης, ας θυμηθούμε πόσο φανατικοί είναι οι οπαδοί και πόσο χρόνο αναλώνουν από τη ζωή τους στο αντικείμενο της λατρείας τους. Το ποδόσφαιρο, πέρα από το ρόλο του στη νοηματοδότηση μιας φρικτά ανιαρής καταναλωτικής ζωής (αναφερόμαστε κατά κύριο λόγο στον αντρικό πληθυσμό), είναι ένας από τους κυριότερους τρόπους δημιουργίας ψευδο-κοινότητας. Στην εξέδρα εξαλείφονται οι ταξικοί διαχωρισμοί, τα βράδρια στα καφενεία και τα πρωινά στους χώρους της μισθωτής σκλαβιάς είναι το ευχάριστο θέμα για συζήτηση: αυτό που "ενώνει" το αφεντικό με τον υπάλληλο ή τον εργάτη, αυτό που στρέφει την προσοχή μακριά από τη μίζερη καθημερινότητα. Το ποδόσφαιρο γεμίζει το συναισθηματικό κενό, προκαλεί χαρά αλλά και ανείπωτη θλίψη (έχει περάσει κανείς μπροστά από εξέδρα φανατικών μετά από ήττα;). Ακόμη, ίσως αυτό είναι το πιο σημαντικό, στα γήπεδα εκτονώνεται η ανάγκη των νέων για δράση απέναντι στην καταπίεση από γονείς, σχολείο, αστυνομία. Οι καταπιεσμένοι νέοι συγκρούονται μεταξύ τους δήθεν για την ποδοσφαιρική τους αντιπαλότητα αλλά στην ουσία προβάλλοντας την αηδία τους για την προτεινόμενη ζωή.⁸

Ο καπιταλισμός δε θα άφηνε έξω από τη φαρέτρα του ένα τέτοιο θεαματικό όπλο όπως το ποδόσφαιρο. Όπως αναφέραμε και πριν η κυριότερη ιδιότητα του καπιταλισμού είναι η προσαρμοστικότητα. Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή βρίσκεται στη θέση όχι του παραγωγού των γεγονότων και του μέλλοντος αλλά του συστήματος που προσπαθεί με νύχια και δόντια να διατηρηθεί ως κυρίαρχη κοινωνική θέσμιση, χωρίς να έχει να προτάξει καμμία θετικότητα στον άνθρωπο και την κοινωνία. Λογικό είναι λοιπόν να χρησιμοποιεί το ποδόσφαιρο με διάφορους τρόπους σε διαφορετι-

5. Φτάσαμε να δούμε κι αυτό: Πανό του ΚΚΕ που γράφει "έξω οι πολυεθνικές από τους ολυμπιακούς". Πράγματι θα ήταν καλύτερο να γίνονταν αγώνες με σπόνσορες μόνο "εθνικές" επιχειρήσεις αλλά δυστυχώς οι ιμπεριαλιστές πόλι μας καπέλωσαν. Οα προτείναμε μάλιστα, σ' αυτό το υποθετικό σενάριο οι χορηγοί να ήταν οι κατασκευαστικές

εταιρείες και στα πανό χορηγίας να ευχαριστούσαν και τους νεκρούς εργάτες. Ακούγεται αστειό αλλά το ΚΚΕ διοργάνωσε διαδήλωση για τους νεκρούς εργάτες με σύνθημα: Να τιμήσουμε αυτούς που το αξίζουν !!

6. Δυστυχώς τα γεγονότα αποδεικνύουν ότι κάποιοι προλετάριοι έχουν πατρίδα και τη χαιρόνται

7. Αυτή η φράση είναι από δελτίο ειδήσεων του alter.

8. Φυσικά υπάρχουν και οι συγκρούσεις με την αστυνομία παραμένουν όμως κατά τη γνώμη μας στα όρια του γηπέδου. Ο οπαδός όταν δεν είναι με τους άλλους οπαδούς δεν έχει την ίδια στάση απέναντι στην καταστολή.

κές ιστορικές περιόδους ανάλογα με τη συγκυρία.

Την εποχή της κυριαρχίας του εθνικισμού το ποδόσφαιρο και οι εθνικές ομάδες χρησιμοποιήθηκαν ως συνδυαστικοί νοηματικοί κρίκοι για να διαμορφωθεί κατάλληλα το κοινωνικό φαντασιακό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της κυβέρνησης Thatcher την περίοδο του πολέμου των Falklands και οι σχετικές δηλώσεις συσχετισμού των μαχών του ποδοσφαίρου με αυτών του πολέμου. Αντίστοιχα στα χρόνια της διεθνοποίησης ο καπιταλισμός (για παράδειγμα στη Γαλλία με την εθνική ομάδα των έγχρωμων παικτών, ή στην Ελλάδα με τους ολυμπιονίκες που δε γνωρίζουν την ελληνική) χρησιμοποίησε το ποδόσφαιρο και τον αθλητι-

σμό για να προωθησει την ανοχή που έπρεπε να υπάρχει απέναντι στους ιδιαίτερα χρήσιμους οικονομικούς μετανάστες. Οι ξένοι ποδοσφαιριστές που αγωνίζονται παντού πλέον αποτελούν ένα πασπαλισμένο με τη χρυσόσκονη του θεάματος πρότυπο του εργάτη της εποχής της διεθνοποίησης, αποστειρωμένου από κάθε ιδιαιτερότητα, του εργάτη που θα ήθελε ο καπιταλισμός.

Στην Ελλάδα λόγω μόνιμης ανικανότητας της χώρας να διακριθεί στο ποδόσφαιρο σε διεθνές επίπεδο δεν είχε μέχρι σήμερα χρησιμοποιηθεί το άθλημα για "εθνικούς" λόγους. Υπάρχει φυσικά η εξαίρεση της περιόδου της χούντας. Στην πραγματικότητα υπήρχε πάντα ένας εμφύλιος μεταξύ των οπαδών διαφορετικών ομάδων και μια πλήρης αδιαφορία για την εθνική ομάδα. Μάταια προσπαθούσαν οι δημοσιογράφοι να πείσουν ότι κάθε επιτυχία συλλόγου είναι ταυτόχρονα και εθνική επιτυχία. Όμως το μόνο που χρειαζόταν για να συνδεθεί το ποδόσφαιρο με την εθνική συνείδηση ήταν η μέθη της "εθνικής νίκης". Ξαφνικά, σε μια κοινωνία που δεινοπαθεί κάτω από το ζυγό της καταναλωτικής πίστης, που έχει μπροστά της το φάντασμα της διάλυσης κάθε έννοιας κοινωνικής ασφάλισης, και που τμήματα της προλεταριοποιούνται καθημερινά με μεγάλη ήδη ταχύτητα ξέσπασαν οι κραυγές του θριάμβου. Στις λεωφόρους που στριμώχνονται σκυθρωποί κάθε μέρα καταπιεσμένοι σε βαθμό ασφυξίας άνθρωποι, έγιναν πάρτυ. Ήταν οι νύχτες του διαμεσολαβημένου θριάμβου. Η διαμεσολάβηση δεν ενόχλησε τους απελπισμένους από την καθημερινότητα ανθρώπους. Ήταν οι νύχτες που τους άφηναν να κάνουν ότι ήθελαν. Να κινηθούν αντίστροφα στους δρόμους, που καθημερινά ξοδεύουν ακίνητοι σαν ζωντανοί-νεκροί τη ζωή τους. Να κάνουν φασαρία, να μεθύσουν, να σπάσουν αυτοκίνητα στην κηφισιά. Η αστυνομία δεν ενοχλούνταν. Οι φασίστες ακόμα λιγότερο. Οι κάμερες έκαναν "ζουμ" στις μπλούζες τους με το σήμα του στόχου και οι μετανάστες γεύτηκαν τα ρόπαλα τους μπροστά στα αδιάφορα βλέμματα των μεθυσμένων ελλήνων. Τι τους ένω-νε όλους; Η ποδοσφαιρική ομάδα; Όχι μόνο. Υπήρχε και μια παλιά φανταστική σημασία τροποποιημένη κάπως: η φανταστική σημασία του μεταμοντέρνου εθνικισμού.

Ο μεταμοντέρνος εθνικισμός είναι διαφορετικός από τον εθνικισμό της δεξιάς παράδοσης. Κάποτε ο εθνικισμός σήμαινε την ταυτόχρονη δημιουργία δύο μαζών: της μάζας του έθνους και της μάζας του εχθρού. Σήμερα ο εθνικισμός διαχέεται σαν υπο-νόημα μέσα στην κοινωνικό έρημο, στο μοναχικό πλήθος των εμπορικών κέντρων και ριζώνει σε ένα κομμάτι του. Δεν είναι η υπερ-αξία, ούτε ο μονόδρομος. Μια παλιά ανάμνηση από το σχολείο και τα λόγια κάθε πρωθυπουργού για "ισχυρή Ελλάδα στην ευρώπη". Είναι ένα στοιχείο που πλέει στον ωκεανό του θεάματος ανάμεσα στις διαφημίσεις και ταυτόχρονα ένα καλό concept στη φαρέτρα των

9. Όλοι είδαμε τα πλακάκια, τα παπλώματα, τις κουρτίνες-ελληνικές σημαίες. Το kitsch είναι πάντα στοιχείο της "δόξας" και αντιμετωπίζεται κατά παράδοξο τρόπο με επιείκεια.

10. Πόσο απαραίτητο είναι το κέντρο στην ψυχολογία του εθνικισμού, του φασισμού και του ολοκληρωτισμού γενικότερα, και πόσο μια απελευθερωτική αρχιτεκτονική και αντίληψη θα έπρεπε να αποφεύγει το κέντρο...

11. Εδώ θέλουμε να διορθώσουμε την προηγούμενη θεωρητική οπτική μας γωνία: Στα τεύχη του Ανάρες #2 και #4 που ασχοληθήκαμε με τους πολέμους στην πρώην Γιουγκοσλαβία, είδαμε τον εθνικισμό ως απάντηση των κυρίαρχων στα κοινωνικά κινήματα. Συνειδητοποιούμε όμως ότι ο εθνικισμός είναι η ήττα των κοινωνικών κινήματων και η διαίρεση που υπάρχει εντός τους και όχι απλά η μετατροπή τους "από τα πάνω". Αυτή η λεπτομέρεια έχει σημασία

γιατί δε θεωρούμε ότι η κυριαρχία κινεί "από τα πάνω" την ιστορία και την κάνει ότι θέλει, αλλά ότι η μηχανή της ιστορίας "κινείται από τα κάτω" και η κυριαρχία κυρίως προσαρμόζεται, αφομοιώνει, αλλοτριώνει, εντείνει κ. επαυξάνει, όποτε κρίνει διαιρέσεις (βιολογικές: λόγω φύλου ή φυλής και κοινωνικές: λόγω "έθνους"). Άρα για μας είναι σημαντικό να επιτεθούμε στη διαίρεση εντός των κοινωνιών που αφορά στα έθνη και στις πατρίδες.

διαφημιστών.⁹ Ένα τελευταίο αποκούμπι συλλογικού συναισθήματος.

Τέτοιου τύπου εορταστικές συσπειρώσεις των υπηκόων (ποδόσφαιρο και αθλητικοί αγώνες, εθνικές εορτές, χοροί και πανηγύρια κλπ.) σφυρηλατούν, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, την αναπαραγωγή μιας κοινωνικής ενότητας. Οι υπήκοοι είναι συγχρόνως θεατές αλλά και παραγωγοί της ίδιας τους της κοινωνικής ενότητας. Το κύρος αυτής της συσπείρωσης αυξάνεται και ενισχύεται όταν φυσάει και ένα αεράκι ιστορίας ή τελοσπάντων αντίληψης του γεγονότος ως ιστορία, όπως συνέβηκε στις νίκες της εθνικής ποδοσφαίρου... Συνάμα ενυπάρχει ψυχαναλυτικά (από κοινωνική σκοπιά κυρίως) και ένα τελετουργικό στοιχείο. Αυτός ο τελετουργικός χαρακτήρας της διαδικασίας, απαραίτητος μάλλον κάθε διαδικασίας δημιουργίας ενός συλλογικού Εγώ, φαίνεται α) από την ύπαρξη εξωγενών σημείων που γίνονται αντιληπτά με τη μορφή στερεοτύπων αυτής της ενότητας (δηλ. σημαία, φανέλες και σώβρακα της εθνικής, πρόσωπα σύμβολα κλπ.) και β) από την κίνηση των σωμάτων, που βρίσκονται σε μορφή έκτασης, προς ένα κέντρο και της συνεύρεσης τους εκεί, δηλ. το κέντρο της μητρόπολης: Ομόνοια, Λευκός Πύργος.¹⁰ Μιλάμε λοιπόν γενικότερα για μια διαδικασία τελετουργικά δεδομένης προσχώρησης σε μια κατεστημένη και ακίνδυνη ενότητα. Απλά δε θεωρούμε ότι μιλάμε για τον παλιό καλό εθνικισμό γιατί εκείνος εμπεριείχε το συναίσθημα μιας απαρχής, έτεινε προς ένα μέλλον. Αυτό δεν συνέβηκε εδώ. Εδώ (δεν πιάνουν οι κατάρρες, δεν πιάνουν οι ευχές...) οι νίκες της εθνικής, υποδαύλισαν, σε ένα κοινωνικό τοπίο νοηματικής ερήμου, τη στιγμιαία ένωση, μια συμπάθεια, μια χημεία δίχως (πραγματική) ταυτότητα και δίχως μέλλον και προσανατολισμό. Εισέβαλε σ' αυτήν την fast food (μη)-νοημάτων κοινωνία ένα γεγονός που ήταν "όλα της τα λεφτά": σε μια κοινωνία που λατρεύει το άμεσο αυτό παρουσιάστηκε γυμνό - σε μια κοινωνία που λατρεύει "το νέο" αυτό για λίγο έφυγε από τις επιγραφές των διαφημίσεων και παράχθηκε, ως γυαλιστερή φούσκα, στο κέντρο του δημόσιου χώρου και υπό επιτήρηση. Όλα αυτά όμως ως στιγμιαία συμμετοχή σε μια κοινωνική ενότητα και όχι ως επενδυμένη συναισθηματική συμμετοχή σε μια υπαρκτή ολότητα, όπως θα υπόσχονταν ο εθνικισμός. Όχι παρελάσεις μαθητών, στολισμένα τανκς και "στα όπλα να πάρουμε τα Σκόπια" αλλά τελικά "η Έλενα η χορεύτρια σκύβει στη μεριά

του Τάσου, και με μάτια κλειστά τραγουδούν αγκαλιά εθνική Ελλάδαος γεια σου..."

Επιμένουμε: η κατανάλωση, η αποστειρωμένη αισθητική των εμπορικών κέντρων και των κυριλλέ γηπέδων είναι τόσο αντιανθρώπινα που ο κόσμος δεν τα ανέχεται για πολύ. Η ζωή, εξορισμού χωρίς νόημα, πρέπει να αποκτήσει ένα νόημα αλλιώς είναι κοντά, στον καθένα, το ψυχιατρείο. Ο Λάκης Λαζόπουλος (πρόκειται για ένα φιλαράκο του Ρουβά) είπε το εξής πολύ συμπτωκνωμένο: "Σε καιρούς ειρήνης αυτές είναι οι εθνικές μάχες που πρέπει να κερδίζουμε". Μεταφράζουμε λοιπόν το μέγα Λάκη: Όταν η ένταση του κοινωνικού πολέμου είναι μειωμένη είναι ευκαιρία να επαναπροωθηθούν ακόμη και μπανάλ ιδεολογήματα όπως αυτό του εθνους.

Ο καπιταλισμός έχει διαλεκτική σχέση με κάθε κίνηση του ανταγωνιστικού ως προς αυτόν κομματιού της κοινωνίας και η δυνατότητα ενσωμάτωσης των αντιθέσεων στο δικό του νοηματικό πεδίο είναι και εδώ εμφανής. Αυτό που θεωρούμε ως άσχημη συγκυρία είναι η χρονική σύμπτωση και η νοηματική σύγκλιση δύο παραγόντων νοηματοδότησης: του ποδοσφαίρου και του εθνικισμού.

Εύλογα θα υπάρξει η αντίρρηση σ' όλ' αυτά ότι ο καπιταλισμός διεθνοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις και φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση αν ισχύει η ταυτόχρονη προώθηση του εθνικισμού. Για να απαντήσουμε όμως πρέπει να ξεκινήσουμε κάπως διανοητικά. Να δηλώσουμε δηλαδή πως δεν έχει τα ίδια αποτελέσματα και τις ίδιες επιδράσεις η διεθνοποίηση στις κοινωνίες όλου του πλανήτη. Γι αυτό ακρι-

βώς το ονομάζουμε διεθνοποίηση και όχι παγκοσμιοποίηση, λέξη που υπαινίσσεται και ομογενοποίηση. Έτσι, μπορεί ο εθνικισμός να κατηγορείται από αστούς καθηγητές πανεπιστημίου στη δύση, όμως ζει και βασιλεύει υποστηριζόμενος από το ίδιο δυτικό κεφάλαιο στα βαλκάνια, στην υποσαχάρια αφρική, στη νοτιοανατολική ασία. Όπου βασιλεύει, θεωρούμε ότι εκφράζει την ήττα των κοινωνικών κινημάτων.¹¹ Εκεί ο εθνικισμός αποτελεί κομμάτι της διαδικασίας ένταξης (ή καλύτερα ένταξης μέσω αποκλεισμού) στη διεθνοποιούμενη κυριαρχία. Άρα η παραπάνω αντίφαση αφορά κυρίως στις κοινωνίες της δύσης. Π.χ. η Daimler-Benz μπορεί να επιχορηγεί τις αντιρατσιστικές εκστρατείες στη γερμανία φοβούμενη για τους αλλοδαπούς εξειδικευμένους εργάτες της, αλλά το γερμανικό κράτος προώθησε από την άλλη τον εθνικισμό στην πρώην γιουγκοσλαβία με την αναγνώριση της σλο-

**Τα σύνορα της πατρίδας μου
αρχίζουνε
απ' τα ψητοπωλεία του Μινιόν,
περνάνε από τα καμένα ξύλα του
Περοκέ και πέρα ...
Η ζωή από 'κει παίζει βρώμικο
ξύλο με τη ζωή,
στριμώγνει τα καλύτερα παιδιά
της σε φαγωμένες σκάλες....**

Κατερίνα Γώγου

βενίας και της κροατίας και το στήσιμο του εθνικιστικού UCK στο κοσσυφοπέδιο.

Συμφωνούμε κι εμείς ότι σήμερα, την εποχή της διεθνοποίησης, ο δυτικός εθνικισμός δε μπορεί να είναι ίδιος π.χ. με εκείνον της χούντας. Ο Virno αναφέρει ως ορισμό του μεταμοντερνισμού (μεταφορντισμού κατά την αργκό των αυτόνομων) στο διεθνοποιημένο πεδίο της παραγωγής την παρέλαση όλων των δυνατών τύπων των σχέσεων καταπίεσης στο παρόν. Δηλαδή, υπάρχει η παραδοσιακή καπιταλιστική μισθωτή σχέση, υπάρχει κάπου αλλού στον πλανήτη η φεουδαρχική σχέση, αλλού υπάρχει σκλαβιά έστω και λίγο μεταμφιεσμένη. Το ίδιο, και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση πιστεύουμε ότι γίνεται στο πεδίο των νοημάτων. Η υποχώρηση των κινημάτων προφανώς δε σημαίνει ότι η αξία των νοημάτων όπως της κοινότητας των ανθρώπων, της αυτονομίας σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο μειώθηκε. Αντίθετα οι άνθρωποι κινούνται προς κάθε κατεύθυνση για να βρουν ένα νόημα, κάνοντας όμως κατά τη γνώμη μας το λάθος να μη διαβλέπουν τη συνολική αιτία πίσω απ' όλα: τις κοινωνικές σχέσεις που εκφράζονται μέσω ετερόνομων κοινωνικών θεσμίσεων.

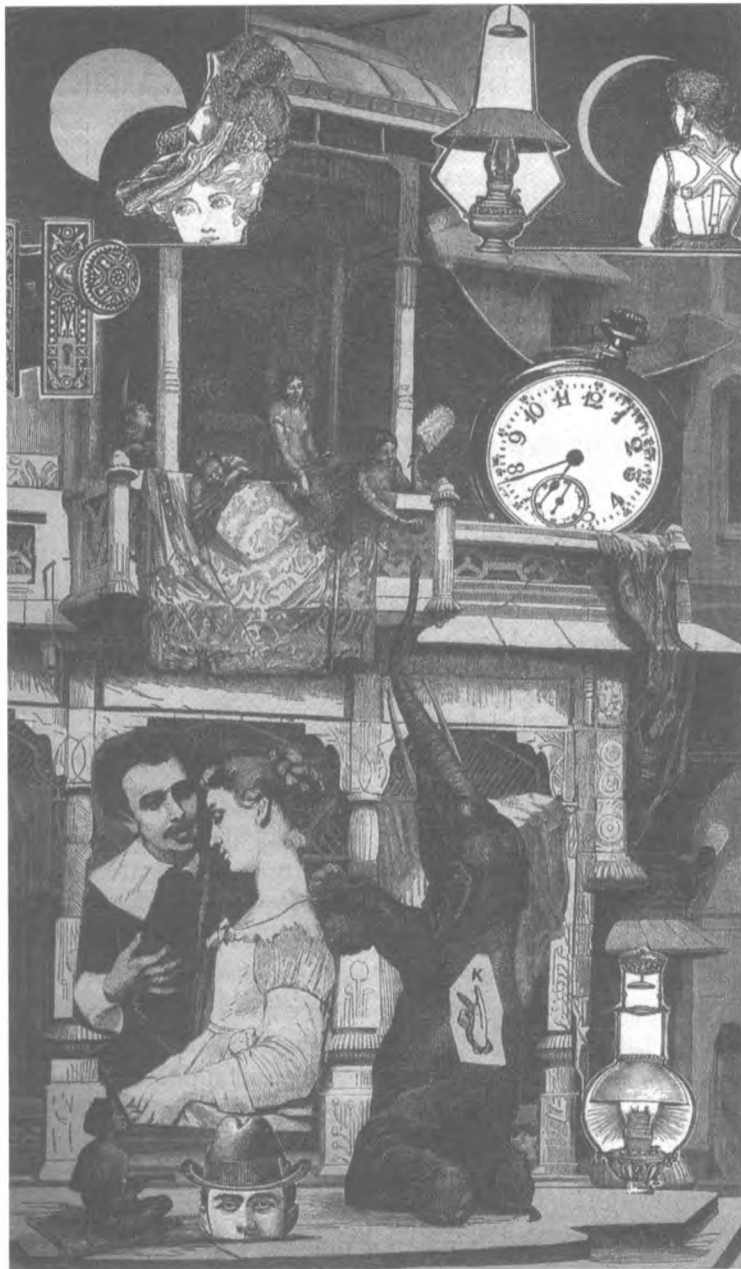
Ο καπιταλισμός απαντά όπως και όσο μπορεί. Δημιουργεί μια αντι-πλυμμήρα ψευδονοημάτων μέσα από την κατανάλωση και το θέαμα. Αυτά όμως δεν είναι ικανά να νοηματοδοτήσουν ζωντανούς ανθρώπους. Βέβαια ο καθένας παίζει με ό,τι έχει. Όσο κι αν ο καπιταλισμός παλεύει να δημιουργήσει ζωντανούς-νεκρούς τηλεθεατές-καταναλωτές οι άνθρωποι αρνούνται να πραγματοποιηθούν πλήρως. Έτσι σε στιγμές μεγάλης κρίσης -όπως η σημερινή- ο καπιταλισμός είναι αναγκασμένος να επιστρέφει σε παλιότερες αξίες που έχουν έστω κάποιο περιεχόμενο εκτός από το ιλλουστρασιόν περιτύλιγμα: έθνος, θρησκεία. Όπως και να το κάνουμε έχει περισσότερο περιεχόμενο η ζωή ενός ανθρώπου που αυτοπροσδιορίζεται ως χριστιανός και λειτουργεί ως τέτοιος από τη ζωή ενός ανθρώπου που

προσδιορίζεται ως καταναλωτής gadget. Στο μυαλό του ενός προβάλλονται πολύ ισχυρές (άσχετα αν για μας είναι στρεβλές και απαράδεκτες) σημασίες ενώ στου άλλου σχεδόν τίποτα.

Η διαφορά είναι η εξής: Δε χρειάζεται πια σήμερα στις δυτικές κοινωνίες τα νοήματα αυτά να έχουν καθολικό χαρακτήρα όπως παλιότερα. Εφόσον δεν υπάρχει πόλεμος με εθνικούς στρατούς στη δύση, δε χρειάζεται η καθολικότητα στην ιδεοληψία του έθνους. Σήμερα μπορεί να προβληθεί η φανταστική σημασία "έλληνας" όχι ως υπερκαλύπτουσα όλες τις άλλες, αλλά να βρίσκεται στο ίδιο ή σε χαμηλότερο αξιακό επίπεδο από άλλες σημασίες προτεινόμενες από την κυριαρχία. Εφόσον δεν είναι αναγκαία η ηθική καταστολή της καθημερινότητας -αφού η αντίδραση στον παλιό δεξιό ηθικισμό δε μεταφράζεται πια σε αντίσταση στον καπιταλισμό- δε χρειάζεται η καθολικότητα στην ιδεοληψία της θρησκείας.

Ο εθνικισμός γενικά μπορεί να κονιορτοποιηθεί σε επιμέρους μεταλλαγμένες ιδεολογίες που αποδέχονται το έθνος ως θετική κοινωνική αξία και να εφαρμοστεί αντίστοιχα σε κάθε περίπτωση. Για τα έφηβα κορίτσια καλός είναι ο εθνο-Ρουβάς, για τους άντρες η εθνο-μπάλλα, για τους παπούδες φασίστες από τη Μάνη ο τέως βασιλιάς, για τους αριστεριστές και το ΚΚΕ ο αντιαμερικανισμός. Το ίδιο και για τη θρησκεία: για τις γιαγιάδες η κλαίουσα εικόνα, για τα φρικιά και τους νεοχίπηδες ο μεταφυσικός εναλλακτισμός και το ζεν (δες αλλού σ αυτό το τεύχος). Εδώ, ο καπιταλισμός έχει συμβολοποιήσει τον Τσε Γκεβάρα, με τις εσωτερικές αντιφάσεις του εθνικισμού και της θρησκευτικότητας θα κόλλαγε;

Φυσικά υπάρχει η πολύ σημαντική εξαίρεση των ΗΠΑ. Στην Αμερική, για λόγους που σχετίζονται με την παρούσα έκφανση της κρίσης του, ο καπιταλισμός απαντά με την παλιά κλασσική φανταστική σημασία του έθνους. Αντιγράφουμε από τον Κορνήλιο Καστοριάδη:¹² "Το έθνος εκπληρώνει τη λειτουργία ταύτισης, μέσα από την τριπλά φανταστική

αναφορά σε "κοινή ιστορία"- τριπλά διότι αυτή η ιστορία είναι απλώς παρελθόν, δεν είναι και τόσο κοινή, και τέλος διότι τα στοιχεία της εκείνα που γίνονται γνωστά και χρησιμεύουν ως στήριγμα της κοινωνικοποιητικής ταύτισης μέσα στη συνείδηση των ανθρώπων, έχουν μυθική υπόσταση στο μεγαλύτερο τους μέρος. Αυτό το φαντασιακό του έθνους αποδεικνύεται παρ' όλα αυτά πιο στέρεο από όλες τις πραγματικότητες, όπως το έδειξαν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι και η επιβίωση των εθνικισμών". Είναι ανάγκη σήμερα στις ηπα ακριβώς λόγω της πολυεθνικής της φύσης, να δημιουργηθεί πολύ ισχυρή φαντασιακή σημασία του έθνους. Πρέπει να αντιστραφεί πλήρως η ανοχή των αμερικανών στην πολυ-πολιτισμικότητα για να επιβιώσει το ιδεολόγημα της "σύγκρουσης των πολιτισμών". Οι προτεινόμενες "αξίες" βέβαια του νεο-εθνικισμού στις ηπα είναι λίγο... νεοφιλελεύθερες-καπιταλιστικές: Αστική δημοκρατία των δύο κομμάτων κίολας, επιχειρηματικότητα, ιδιωτική πρωτοβουλία σ' όλα τα πεδία του κοινωνικού¹² κτλ. Πιστεύουν ότι η κατασκευή μιας ενότητας σ' αυτή τη βάση θα αποτρέψει φυγόκεντρες και διαλυτικές για την κοινωνική δομή τάσεις, στην πολύ πιθανή περίπτωση εμφάνισης της κρίσης. Ο φόβος τους είναι μεγάλος σε περίπτωση αποτυχίας αυτού του εγχειρήματος.

Αφήσαμε για το τέλος το χειρότερο κατά τη γνώμη μας αποτέλεσμα της συγκυρίας των ολυμπιακών αγώνων σ' ότι αφορά στην επέλαση στο κοινωνικό φαντασιακό ιδεών σχετικών με την έννοια του έθνους. Αυτό έχει να κάνει με την ολίσθηση σημαντικού κομματιού των αναρχικών σε αντι-ιμπεριαλιστικές θέσεις. Η εξέλιξη αυτή είχε ως εφαλτήριο τα γεγονότα της 11/9 αλλά ενώ θα περίμενε κανείς να κοπάζει αυτό το κύμα με το πέρασμα του χρόνου βλέπουμε να ενισχύεται.

Στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού αναφερθήκαμε στο πέρασμα από τον ιμπεριαλισμό στη διεθνοποίηση θεωρώντας μάλιστα πως είναι τόσο εμφανή όλ αυτά που ίσως περίπτευν στην ανάλυση. Όμως συζητώντας κανείς, διαβάζοντας κείμενα, αφίσες, προκηρύξεις, αυτοκόλλητα συνειδητοποιεί ότι μόνο αυτόνομη δεν είναι. Βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα φαινόμενο ολότελα παράδοξο. Οι άνθρωποι που είναι μανιακά αντι-εθνικιστές (όπως κι εμείς, οφείλουμε να παραδεχθούμε) περιορίζουν τη θέση τους αυτή σ' ότι αφορά στο ελληνικό κράτος ή έστω στα δυτικά κράτη. Πώς συμβιβάζεται άραγε ο παραδοσιακός αναρχικός αντικρατισμός με την υποστήριξη δυνάμεων που παλεύουν για την ίδρυση κράτους;

Ιδιαίτερα φιλοεθνικές απόψεις εκφράζονται σχετικά με την ιστορική συγκυρία στη μέση ανατολή. Είδαμε αυτοκόλλητα στους τοίχους της Αθήνας με αραβικά συνθήματα και αντιεξουσιαστικά σύμβολα. Ακούσαμε φιλοαραβικά (φιλοισλαμικά ίσως) συνθήματα σε πορείες. Συζητήσαμε με συντρόφους και διαγνώσαμε μια ψυχολογική ανάγκη ταύτισης με ένα από τα δύο στρατόπεδα του τρομο-πολέμου. Ακούσαμε να αποκαλούνται τα κομμάτια αυτοκτονίας κοινωνικοί μαχητές. Ακούσαμε θετικά σχόλια για την οργάνωση Χαμάς

και μας τέθηκε το αμείλικτο ερώτημα πώς είναι δυνατόν να κρίνουμε από μακριά εμείς που είμαστε εδώ "ασφαλείς". Ακούσαμε ότι τα άκριτα χτυπήματα εναντίον πολιτών δυτικών χωρών είναι επαναστατικά ή έστω δικαιολογημένα. Θεωρούσαμε κάποτε αυτά τα πράγματα αδιανόητα. Όμως φαίνεται ότι όπως διολίσθησε ο αριστερισμός στον εθνικισμό έτσι διολισθαίνουν και κάποιοι αναρχικοί στον αντι-ιμπεριαλισμό.

Θεωρούμε πως είναι ανάγκη να ανοίξει μια ευρύτερη συζήτηση γύρω απ αυτό το θέμα και να τονιστεί η διεθνιστική διάσταση όλων των επαναστατικών κινήσεων. Για μας πρόκειται για ζητήματα αποδεδειγμένα από την ιστορία, κι όμως η λάθος εκτίμηση του Lenin γύρω από τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα επιστρέφει! Η δράση μας στοχεύει στην κατάργηση των υπάρχουσών κοινωνικών σχέσεων και στην ανατροπή του κυρίαρχου όλου. Το έθνος, μικρό ή μεγάλο είναι ιδεολογικό προϊόν της κυριαρχίας. Η χρήση του από τους αντιστεκόμενους ως ιδεολογικού όπλου είναι τρομακτικού μεγέθους λάθος. Πρόταγμα μας είναι η συλλογικοποίηση της ζωής μας και η αυτόνομη κοινωνική θέσμιση. Για μας οι άραβες, οι αμερικανοί, οι ισπανοί και οι ισραηλινοί κάθε λογής καταπιεσμένοι είναι εν δυνάμει σύντροφοι μας. Όποιον κι αν σκοτώσουν απ αυτούς τα αμερικανικά ή τα αραβικά πυρά είναι το ίδιο. Είναι νεκροί από τη δική μας πλευρά.

Υ.Γ.: Είναι αυτή η παγωνιά που ζεσταίνει το πρωινό μετά τη γιορτή...

Το "νεοελληνικό πνεύμα" του (τσάμπα) μάγκα, του τσαμπουκά, του έξυπνου, του ενημερωμένου, του "ξέρεις ποιος είμαι γω ρε" προσπαθεί να νοηματοδοτήσει το σύνολο του είναι. Κι εμφανίζεται ένα υπέρμετρο αντιδράσεων τόσο όταν επιβεβαιώνεται αυτή η επιθυμητή εικόνα εαυτού (habitus) με την κατάκτηση του γαμο-Euro2004, όσο όταν οι ίδιοι πρωταθληταράδες χάνουν από "αλβανούς" και το habitus καταρρέει. Μέσα στη διεθνοποίηση όσο τα κοινωνικά κομμάτια ποντάρουν τη νοηματοδότηση της ζωής τους στα παλιά υπο-νοήματα του ανορθολογισμού ή στη μεταφυσική, τόσο πιο τρωτά γίνονται στις αναληθοφανείς ερμηνείες αυτού που παρουσιάζεται ως μοίρα: το χάσμα ανάμεσα στο habitus και στην πραγματικότητα της ύπαρξης θα ξεπερνιέται, μόνο στο υποσυνείδητο δηλαδή όχι με επανέλεγκτο, διαύγαση και συνειδητοποίηση των προσωπικών θεωρήσεων σε σχέση με την πραγματικότητα αλλά με μια προσπάθεια να εκβιαστεί η πραγματικότητα για να επιβεβαιώσει το habitus. Αυτό κάποτε θα πετυχαίνει αλλά κυρίως θα αποτυγχάνει. Κι αυτό είναι όντως επικίνδυνο να ολισθήσει σε εθνικισμούς και φασισμούς ειδικά εαν τους ερμηνεύσουμε ως φαινόμενα "λάθος απάντησης" στην καπιταλιστική απο-νοηματοδότηση...

12. Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, εκδόσεις Ράππα.

13. Όταν λέμε σε όλα το εννοούμε: Λίγο μετά τη "νίκη" των αμερικανών στη βαγδάτη (χμ...) στις πε-

ριοχές που υπήρξε πρόβλημα υδροδότησης όπως π.χ. στο Ουμ-Κασρ δημιουργήθηκε άμεσα ένα δικτυο πώλησης νερού! (από τον αστικό τύπο).

Το παρακάτω κείμενο είναι της ομάδας IRK. Μοιράστηκε στην πορεία της Πέμπτης 9/9/2004 η οποία έγινε με αφορμή τη δολοφονία και τους ξυλοδαρμούς αλβανών μεταναστών. Το παραθέτουμε εδώ καθώς κίνησε το ενδιαφέρον μας αν και διαφέρουν οι προσεγγίσεις μας.

Με αφορμή τα γεγονότα του προηγούμενου Σαββάτου και τη σημερινή πορεία...

Η κοινωνία έχει σε μεγάλο βαθμό κάνει στροφή στον εθνικισμό. Κι αυτό διότι, από την εποχή των κινημάτων του '60, έχουν καταρρεύσει όλες οι παραδοσιακές, κοινά αποδεκτές αξίες της, χωρίς όμως να αντικατασταθούν από άλλες, καινούργιες, αφήνοντας έτσι τους ανθρώπους να προσπαθούν να βρουν κάποιο νόημα για να γεμίσουν τα υπαρξιακά τους κενά. Δεδομένης όμως και της αδρανοποίησης της δημιουργικής τους φαντασίας, οι άνθρωποι, στην αναζήτηση αυτή της ταυτότητας τους, αδυνατούν να δημιουργήσουν νέες αντιλήψεις και αξίες, με αποτέλεσμα να γραπώνονται απεγνωσμένα από οποιοδήποτε στοιχείο παρελθόντων φαντασιωκών βρουν εύκαιρο και ταιριαστό στις ψυχικές τους ανάγκες για ασφάλεια και βεβαιότητα: έτσι, η αναζωπύρωση του εθνικισμού των τελευταίων χρόνων αποτελεί φαινόμενο συγγενές με την αναβίωση "παρωχημένων" εθίμων και ηθών, όπως η οικογένεια, ο γάμος, η θρησκεία (με τη μορφή κάθε είδους μεταφυσικής χοντράδας) ή με την προσπάθεια της αισθητικής για επιστροφή στα πρότυπα περασμένων δεκαετιών, μέσω της τυφλής αντιγραφής τους (αρκετά μια ματιά στα πρότυπα της σύγχρονης τέχνης και της μόδας). Φυσικά όλα αυτά δεν είναι σε καμιά περίπτωση άσχετα με την άνηση κάθε είδους lifestyle.

Η εθνικιστική στροφή της κοινωνίας όμως φυσικά δεν περιορίζεται στις διάφορες "ακραίες" μειονότητες (Χρυσές Αυγές, Βορίδηδες, Βελλόπουλοι κλπ), αλλά είναι πανταχού παρούσα: από τη Φανή Χαλκιά που κάνει λόγο για βιολογική ανωτερότητα των Ελλήνων και τους φιλάθλους που μιλούν για "ελληνική ψυχή", μέχρι τα όσα γίνονται κάθε χρόνο κατά τις εθνικές γιορτές σχετικά με το ζήτημα των αλλοδαπών σημαιοφόρων μαθητών και το ΚΚΕ που κατεβαίνει στις πορείες με ελληνικές σημαίες.

Μιας και αναφέραμε το ΚΚΕ όμως, είναι δύσκολο να παραβλέψουμε και τις εθνικιστικές θέσεις που όλο και συχνότερα υιοθετούν οι περισσότεροι αριστεροί (συνήθως υπό την κάλυψη της αποικιοκρατικής ανάλυσης του Λένιν) αλλά και κομμάτια του αναρχικού χώρου (που τίθενται υπέρ της ιρακινής αντίστασης και του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος των Παλαιστινίων ή υπερασπίζονται το Βελουχιώτη και την ελληνική Εθνική Αντίσταση για παράδειγμα).

Κι αυτό ίσως να' χει να κάνει με το γεγονός πως, επειδή ο εθνικισμός, υπό μια άποψη, δεν είναι τίποτα παραπάνω από μια κατηγοριοποίηση των ανθρώπων, η οποία δικαιολογείται οντολογικά (συνήθως βιολογικά), στην περίπτωση των αριστερών και των αναρχικών, η κατηγορία της εργατικής τάξης (η οποία στο μαρξισμό τουλάχιστον είναι θεμελιωμένη καθαρά οντολογικά, μέ-

σω της οικονομικής και στη συνέχεια ιστορικής νομοτέλειας) αντικαθίσταται όπου μας βολεύει με κατηγορίες εθνικού τύπου: η ιδιότητα του πολυπόθητου "επαναστατικού υποκειμένου" που θα πραγματοποιήσει τις μεσιανικές μας αντιλήψεις για την αναπόφευκτη επανάσταση, περνάει από τους "εργάτες" στους "ιρακινούς". Φυσικά εδώ δε βλέπουμε τίποτα παραπάνω από μια προσπάθεια να διατηρηθούν ζωντανές απαρχαϊωμένες αντιλήψεις και θεωρίες (της εποχής του Μαρξ και του Μπακούνιν), προκειμένου να πληρωθεί η ψυχική μας ανάγκη για ασφάλεια και βεβαιότητα. Επίσης βλέπουμε να διατηρείται η τάση διαχωρισμού της ανθρωπότητας σε "καλές" και "κακές" κατηγορίες: οι "καλοί" εργάτες έγιναν "καλοί" Παλαιστίνιοι και Ιρακινοί και οι "κακοί" αστοί έγιναν "κακοί" Αμερικάνοι. Εννοείται πως πίσω από όλα αυτά υπάρχουν ο "καλός" Θεός κι ο "κακός" Σατανάς των Χριστιανών, όπως επίσης κι ο "καλός" Σωκράτης και οι "κακοί" Σοφιστές του Πλάτωνα:

σε όλες τις περιπτώσεις, ο χαρακτηρισμός των διάφορων κατηγοριών γίνεται βάσει οντολογικών κριτηρίων.

Όπως ίσως προκύπτει από όλα αυτά, διεθνισμός δε σημαίνει απλά άρνηση των "επιμέρους εθνικισμών" και υποστήριξη της φιλίας και της συναδέλφωσης των λαών, αλλά και άρνηση της αντίληψης του έθνους ως κοινότητας αντικειμενικά, "φυσικά" υπάρχουσας: διεθνισμός σημαίνει πως αντιλαμβανόμαστε το έθνος απλά και μόνο ως ένα φανταστικό δημιούργημα, ως μια σύμβαση, η οποία υφίσταται στο κεφάλι μας και μόνο. Κι αυτό διότι μια τέτοια αντίληψη του έθνους ως απλά φανταστικής δημιουργίας απαιτείται από το να κατηγοριοποιώ και να διαχωρίζω τους ανθρώπους βάσει οντολογικών (εν προκειμένω βιολογικών) κριτηρίων: από τη στιγμή που τα έθνη δεν

υπάρχουν παρά μόνο μέσα στο κεφάλι μας, ο καθένας μπορεί να είναι ό,τι θέλει: Έλληνας, Τούρκος, Αλβανός, Αμερικάνος κλπ ή και φυσικά τίποτα από όλα αυτά. Από τη στιγμή που το έθνος είναι δημιουργία του φανταστικού μας, δε μπορεί κανείς Ψωμιάδης να βγαίνει και να λέει πως "Έλληνας δε γίνεσαι, γεννιέσαι" ούτε κανένας φασίστας να μιλά για δήθεν βιολογική (δηλ. οντολογική) κατωτερότητα ή ανωτερότητα του ενός λαού από τον άλλον. Από τη στιγμή που αναγνωρίζουμε τα έθνη ως δημιουργήματα του φανταστικού μας και μόνο, καθιστούμε πλέον πολύ εύκολη την απαλλαγή της κοινωνίας και του εαυτού μας (καθώς έχοντας μεγαλώσει μέσα σε μια εθνικιστική κοινωνία είμαστε όλοι λίγο πολύ φορείς του εθνικισμού, βαθειά μέσα μας) από αυτά και ανοίγουμε το δρόμο στην αυτοθεσμίση και στον αυτοκαθορισμό ημών και αυτής, μακριά από έθνη και πατριδές.

ΟΛΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΙ-ΟΛΟΙ ΙΣΟΙ

ΑΝΤΙ ΝΑ ΕΤΕΡΟΚΑΘΟΡΙΖΟΜΑΣΤΕ ΒΑΣΕΙ ΙΔΙΟΤΗΤΩΝ ΠΟΥ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΕΠΙΛΕΞΑΜΕ, ΑΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΟΥΜΕ ΜΙΑ ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΟΠΟΥ Ο ΚΑΘΕΝΑΣ ΘΑ ΑΥΤΟΚΑΘΟΡΙΖΕΤΑΙ ΟΠΩΣ Ο ΙΔΙΟΣ ΕΠΙΛΕΓΕΙ.

ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΘΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ, ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘΕ ΑΛΛΟΥ "ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΟΥ" ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ.

9/9/2004

Hello Dizzy!

Είναι γνωστή η βλακεία των τελευταίων ετών που έχει χτυπήσει και μερικούς υποτιθέμενους επαναστάτες όσον αφορά την αφοσίωσή τους σε εσωτερικιστικά ρεύματα, μεταφυσικές δοξασίες και ανορθολογικές πρακτικές. Δειλά-δειλά ξεπροβάλουν από τους κάθε λογής αναρχο-λόγους του καφενείου της γειτονιάς ή και του ηλεκτρονικού καφενείου μικρές θεωρίες για τον αναρχο-ταοισμό (!) ή την απελευθερωτική χρήση της γιόγκα (!)... Η σήψη έχει προχωρήσει τόσο πολύ που αρκετοί "αντεξουσιαστές" δε διστάζουν να συγχέουν τις μεγαλύτερες εσωτερικιστικές ηλιθιότητες που υπάρχουν ανά τον κόσμο με τη βαθιά ουσία του αναρχισμού. Τα Ταρώ, η αστρολογία, οι θεραπείες εκτόνωσης της ενέργειας (;) συμπληρώνουν ευχάριστα την "απελευθέρωση της καθημερινότητας"... Πρέπει να θεωρήσουμε ότι έχουμε να αντιμετωπίσουμε ένα νέο κύμα αντί-κουλτούρας, σαν κι αυτό του 70' στις ΗΠΑ ή την αναβίωση ενός σουρεαλιστικού ανορθολογισμού; Μάλλον όχι. Μιλάμε για μια θεωρητική ένδειξη, όμως, που δύσκολα θα συναντούσαμε πιο πριν, έστω και στα σύντομα χρόνια του αντεξουσιαστικού ρεύματος στην ελληνική μεταπολίτευση. Πάνω απ' όλα, μιλάμε για μια απόλυτη σύγχυση που προκαλείται από το σημερινό "κενό νοήματος"... Η ξένωση και η ημιμάθεια, η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα για το σήμερα, η μυστικοποίηση του πολιτικού και η πολιτικοποίηση του μυστικού παρίσταται σε ένα τρελό πανηγύρι συναίνεσης στο υπάρχον...

Το Χουλιγκανιζατέρ (1) στο προηγούμενο τεύχος του δικαίως είχε περιλάβει ορισμένες από τις ανορθολογικές δοξασίες που μας έρχονται εξ Ανατολάς, καταδεικνύοντας την καταπιεστική τους φύση στον τόπο που γεννήθηκαν. Μιλώντας για τον Ινδουισμό, έδειξε πώς αυτό το συγκεκριμένο θρησκευτικό παραμύθι συνδέθηκε στον τόπο καταγωγής του με τα ακροδεξιά και φασιστικά καθεστώτα. Θα καταθέσουμε την απόλυτη συμφωνία μας με αυτό το κείμενο. Από και πέρα, βλέπουμε και άλλα τέτοια ωραία... εμπορεύματα να έρχονται για τον αποχαυνωμένο δυτικό: Ζεν, γιόγκα, τάο κτλ στη συσκευασία ενός παντοδύναμου χαπιού που θα περάσει τον καθένα σε μια άλλη φάση... "Η μονοτονία της εμπορευματικής κοινωνίας που δεν αφήνει καμιά ποιότητα να υπάρξει για χά-

ρη του εαυτού της και μόνο, αλλά ισοπεδώνει τα πάντα σε μια λειτουργία καθολικής ανταλλαγής, φαίνεται πως είναι ανυπόφορη και οι άνθρωποι αγκαλιάζουν οποιαδήποτε πανάκεια η οποία τους υπόσχεται να τη χρυσώσει. Αντί για τις περίπλοκες, επίπονες και απαιτητικές διανοητικές εργασίες οι οποίες θα μπορούσαν να υπερνικήσουν την αίσθηση της μονοτονίας με την κατανόηση του τι στην πραγματικότητα κάνει τον κόσμο τόσο μονότονο, αναζητείται μια απελπισμένη σύντομη οδός η οποία προσφέρει τόσο μια κίβδηλη κατανόηση όσο κι ένα πέταγμα σε μια υποτιθέμενη υψηλότερη σφαίρα". (2) Η διαδικασία είναι η εξής: κόβουμε τη γιόγκα από τον τόπο προέλευσης της καθώς είμεθα καπιταλιστές (ή και "επαναστάτες") πολυπολιτισμικοί και την πετάμε στην αγορά της Δύσης. Τι είναι η γιόγκα στην Ανατολή; Αδιάφορο. Τι μπορεί να είναι εδώ; Γυμναστική, Απελευθέρωση, Χαπάκι. Γυμναστική για τους οπαδούς του lifestyle υγιεινισμού, Απελευθέρωση για τους πιστούς (!) και τους χαζοχαρούμενους αντεξουσιαστές και Χαπάκι για τις κουρασμένες από το τίποτα νοικοκυρές και τους "καθαρούς, στρέιτ γιάπες"... Οκ, ρίξετε το φάρμακο στην αγορά... Αν διαβάσουμε και λίγο Κρισναμούρτι είμαστε έτοιμοι για το μεγάλο τριπ... Το "είναι" είναι μηδέν και άπειρο - το τίποτα είναι τα πάντα... και, τελικά, τα πάντα είναι ωραία... Η μπαρουφολογία ξεκινά και ο ορθολογισμός δέχεται τις τελευταίες μπουινιές στο στομάχι. Σε μια αγαστή συνεργασία μεταξύ των κυριάρχων και των τριπαρισμένων, η θρησκεία αποδεικνύεται η "πρέζα της ψυχής" όπως έλεγε κι ο Γουίλιαμ Μπάροουζ (William Burroughes), ο οποίος ήξερε και κάτι παραπάνω από πρέζα, εδώ που τα λέμε...

Δεν αρκεί να αναφέρουμε ή να αναπαράγουμε την κριτική του Μπακούνιν στο "Θεός και Κράτος" για το χριστιανισμό και τις θρησκείες γενικά. Δεν έχουμε να κάνουμε με οργανωμένες θρησκείες αλλά, όπως προείπαμε, με εμπορεύματα. Ο Εσωτερικισμός δεν έρχεται να επιβληθεί σαν τον Χριστιανισμό και να γελοιοποιείται σήμερα με έναν μπάρμπα-Χριστόδουλο. Απλώς έρχεται να μας πουλήσει την εξής ιδεολογία, που τυχάνει να συμφέρει και το σύστημα: "άλλαξε πρώτα τον εαυτό σου και έτσι ίσως αλλάξουμε και το σύστημα". Ποιο είναι τώρα το σύστημα που θέλει να χτυπήσει ο

(1) "Ο μεταφυσικός εναλλακτισμός και τα δεινά του"
Χρήστος Λυντέρης και Λεωνίδας Μαροσιανός,
περιοδικό "Χουλιγκανιζατέρ", τεύχος 2 (άνοιξη 03')

(2) "Τ' άστρα κάτω στη γη - Κοινωνιοψυχολογική
μελέτη της λαϊκής αστρολογίας" Τέοντορ Αντόρνο,
σελ. 118

Εσωτερικισμός, μην την ψάχνουμε και πολύ... Πρέπει να καταλάβεις ότι το πρόβλημα είσαι εσύ. Ενδιαφέρον αυτό, μιας και ο καπιταλισμός ακριβώς το ίδιο πρεσβεύει: "υπεύθυνος για τη φτώχεια σου, τη μοίρα σου, το άγχος σου... είσαι, καταρχήν, Εσύ". Grow or Die, λέει μια παμπάλαια καπιταλιστική αλήθεια. Άμα πεθάνεις, την πάτησες, τι να κάνουμε. Είχες πολύ άγχος και μάλλον δεν πήρες κάποιο χάπι να το αντιμετωπίσεις. Για το άγχος σου δεν έφταιγαν ο τρόπος ζωής που κάνεις, η παραγωγή και η κατανάλωσή σου από τον καπιταλισμό αλλά μια αόρατη εξουσία (ή το "Κακό") που κυνηγάει, εις τους αιώνες, τους κακόμοιρους ανθρώπους.

Το "άλλαξε πρώτα τον εαυτό σου" του πνευματισμού φαινομενικά μοιάζει αντίθετο με την lifestyle δυτική εντολή "να είσαι ο εαυτός σου". Παρά όμως τη φαινομενική αντίφαση το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Από τη μια, το "άλλαξε πρώτα τον εαυτό σου" πασπαλισμένο με χριστιανική ηθική ("να είσαι τίμιος") είναι τόσο οξύμωρο όσο κι ένας γιάπης που μελετά και εφαρμόζει τον ανατολικής προέλευσης διαλογισμό εν μέσω των αγχωτικών meetings στα οποία παρίσταται... Ναι, να αλλάξουμε τον εαυτό μας αλλά με ποια κριτήρια, με ποια ηθική, με ποιο σύστημα αξιών; Ερωτήματα αναπάντητα. Από την άλλη, το "να είσαι ο εαυτός σου" είναι επίσης ειρωνικό καθώς προσανατολίζει το άτομο προς μια αναπαραγωγή ενός πλαισίου αντίληψης που προωθείται ήδη από το κατεστημένο. Και οι δύο αυτές "σοφίες" βασίζονται σε μια αόρατη φύση του ανθρώπου, την οποία ο ίδιος είναι πάντα σε θέση να επεξεργαστεί χωρίς όμως να το ξέρει. Ωστόσο κομμάτια αυτής της φύσης δεν πρέπει να θιγούν. Αλλιώς απειλούμαστε από ένα ενεργειακό μπλοκάρισμα... Η εντολή "να είσαι ο εαυτός σου", που αποτελεί την κορυφαία σύγκλιση μεταξύ του εσωτερικισμού, του σύγχρονου μυθιστορημάτων της πλάκας (του στιλ "Βάλτε τους άντρες στο πλυντήριο") και της αμερικάνικης ποπ ψυχολογίας, μας αφήνει το περιθώριο

να ξεσπούμε, να χαιρόμαστε, να κλαίμε και να γελάμε... όλα αυτά όμως με μέτρο, με μια λογικότητα, ένα κανονιστικό τέμπο ώστε τελικά να μην ξεχωρίζουμε από όλο τον υπόλοιπο πληθυσμό. Αν θέλουμε μερικές φορές να υπερβάλουμε, μπορούμε να το κάνουμε αλλά ποτέ δεν πρέπει να κάνουμε κατάχρηση συναισθημάτων. Όλα είναι για την ώρα τους... Το "να είσαι ο εαυτός σου" είναι μια κραυγή "αυθεντικότητας". Τι είναι το "αυθεντικό"; Μια ύποπτη έννοια ήδη λέει ο Αντόρνο. "Η έννοια της αυθεντικότητας καταλήγει σε ταυτολογίες ο εαυτός συνιστά τον εαυτό. "Ο άνθρωπος είναι αυτός, αυτός που είναι" ισχυρίστηκε ο Χάιντεγκερ, ο κύριος εκφραστής της λατρείας της αυθεντικότητας".(3) Όπως λέει κι ο Τζάκομπι, αυτή η υπόθεση "βρωμάει μυστικισμό και αστυνομία". Αυτές οι εντολές όπως θα δούμε και στη συνέχεια αποτελούν ένα κράμα ανορθολογισμού και "καπιταλιστικού ρεαλισμού". Αποτελούν οδηγίες συμπεριφοράς. Εδώ αρχίζει και ο δικός μας ρόλος πιστεύουμε ένας ρόλος σαφώς εκθρικός προς τις καταστροφικές συνέπειες του "άμπρακατάμπρα" στα ανθρώπινα μυαλά.

Ο αναρχισμός, που δε θα έπρεπε ποτέ να ξεχνά τις ορθολογικές του ρίζες, παρά το σημερινό ξεπεσμό του σε ατομικιστικό και φιλο-μεταμοντέρνο ρεύμα (βλέπε πχ τον ακραιφνή στιρνερισμό του Anarchist Studies Institute στις ΗΠΑ), έχει στη Δύση έναν σταθερό εχθρό, τη θρησκεία, γιατί η βάση της πίστης του επαναστάτη σε μια ελεύθερη κοινωνία δε συμβαδίζει με τη βάση της πίστης του θρησκευτικού οπαδού. Ο αναρχισμός λέει ότι τις κοινωνίες μας τις φτιάχνουμε οι ίδιοι και κανένας Θεός δε συμμετέχει σε αυτή τη διαδικασία για να μας εξουσιάσει ή να μας ελευθερώσει. "Η ελευθερία του ανθρώπου συνίσταται αποκλειστικά στο εξής: ότι υπακούει στους φυσικούς νόμους, επειδή ο ίδιος τους έχει αναγνωρίσει ως τέτοιους και όχι επειδή του έχουν εξώθεν επιβληθεί από μια οποιαδήποτε εξωτερική βούληση, θεϊκή ή ανθρώπινη, συλλογική ή ατομική.. Η ιδέα του Θεού συνεπάγεται την παραίτηση από το

(3) "Το τέλος της ουτοπίας" Ράσελ Τζάκομπι (σελ. 86-87, Τροπή). Στο συγκεκριμένο απόσπασμα χρησιμοποιούνται φράσεις από τη "Διάλεκτο της Αυθεντικότητας" του Αντόρνο.

(4) "Θεός και Κράτος", Μιχαήλ Μπακούιν, σελ. 44 (Ελεύθερος Τύπος)

(5) "Θρησκεία, Αυτονομία, Δημοκρατία - η άνοδος του νέου ανορθολογισμού" Τάκης Φωτόπουλος, σελ. 125-6 (Ελεύθερος Τύπος)

(6) "Ο καπιταλισμός μπορεί να ελευθέρωσε την ανθρωπότητα απ' την αρχαϊκή ιδωλολατρία της φύσης αλλά το έκανε μόνο για να την παραδώσει στη σύγχρονη ιδωλολατρία της ποσότητας" έλεγε ο Μάρξ

Μπούκτιν για τα αποφασιστικά χτυπήματα του συστήματος σε δοξασίες που δεν το κάλυπταν ιδεολογικά, στο "Για το νέο-μαρξισμό, τη γραφειοκρατία και το πολιτικό σώμα", κείμενο από το "Ο Μαρξισμός σαν αστική Κοινωνιολογία" (Ελεύθερος Τύπος).

(7) Δεν εννοούμε βέβαια ότι η θρησκεία του χριστιανισμού περιείχε απελευθερωτικά στοιχεία αλλά ότι προέκυψε από διάφορες παραδόσεις των οποίων οι ρίζες βέβαια είχαν κοινωνικό έρεισμα. Αυτό επιβεβαιώνει ο Καστοριάδης στο "Complexity, Magmas, History: the example of the medieval town".

"Στο χριστιανισμό, μπορεί κάποιος να διακρίνει τέσσερις

τουλάχιστον πηγές: την Εβραϊκή πηγή, την καθαυτή δημιουργία του "Ιησού" και του Παύλου, την ελληνική φιλοσοφία της περιόδου της παρακμής (τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, το Στωικισμό, το νέο-Πλατωνισμό), η οποία είχε τις ρίζες της στη σπουδαία εποχή της ελληνικής δημιουργίας, και τους Ρωμαϊκούς θεσμούς, τη Διοίκηση και το Νόμο, βάσει των οποίων η Εκκλησία πολύ νωρίς τυποποίησε τη δική της διοικητική και δικαϊκή οργάνωση, καθώς και το αυτοκρατορικό της φαντασικό (τον παπισμό, είτε ο τελευταίος θα είχε αξιώσεις για την κοσμική εξουσία, είτε όχι)".

Λόγο..."(4) Κάποιοι, πιο σχετικιστές ίσως, περισσότερο ανορθολογιστές σίγουρα, λένε ότι "δεν μπορούμε να αποδείξουμε ότι δεν υπάρχει Θεός στο μέτρο που οι πιστοί δεν μπορούν αποδείξουν ότι υπάρχει". Μα και αυτή η δήλωση είναι λανθασμένη καθώς δεν μπορεί να έχει το ίδιο βάρος απόδειξης η πρόταση κάποιου που επικαλείται την ύπαρξη του Θεού και κάποιου που απλά την αμφισβητεί εφόσον δε μπορεί να την αισθανθεί μέσω των αισθήσεών του και της αντίληψής του. Και όπως λέει σωστά ο Φωτόπουλος οι οπαδοί των θρησκειών "είχαν πολλές χιλιάδες χρόνια στη διάθεσή τους να το αποδείξουν".(5) Ο Μπακούνιν ισχυρίζεται κατόπιν ότι "ακόμα κι αν υπήρχε Θεός, θα έπρεπε να τον καταστρέψουμε", παραφράζοντας το Βολτέρο και μη αποδεχόμενος το στοίχημα του Πασκάλ. Ο Καστοριάδης συνεχίζει τη λογική αυτή. Τις ανθρώπινες κοινωνίες δεν τις κατασκευάζουν ούτε οι θεοί ούτε οι σιδερένιοι νόμοι της Φύσης και της Ιστορίας, όπως έλεγε ο Μαρξ. Τις κοινωνίες τις φτιάχνουμε εμείς οι ίδιοι (αυτοθέσμιση). Το αν θα επιλέξουν οι κοινωνίες να αυτοθεσμίστούν ρητά, δηλαδή να παλέψουν για την ατομική και κοινωνική αυτονομία ή αν θα παρασυρθούν από μια ετερόνομη θέσμιση, είναι τελικά ένα ζήτημα ιστορικών συνθηκών. Αν υπήρχε Θεός, θα χάναμε αυτό το περιθώριο επιλογής. Για αυτό το λόγο ο επαναστάτης, μέσα από ένα ιδεολογικό κοσκίνισμα του "θείου", αντιτίθεται σε οποιαδήποτε ιδέα προσπαθεί να φορτώσει πνευματικά (ηθικά - ψυχικά - ιδεολογικά) δεσμά στον άνθρωπο, γιατί επιθυμεί και επιλέγει μια κοινωνία αυτόνομη. Οι ετερόνομες δοξασίες (πίστη σε μια θρησκεία), έτσι, δύσκολα μπορούν να συμβιβαστούν με μια θεωρία και μια πρακτική της κοινωνικής αυτονομίας, καθώς σύντομα θα βρεθούν μπροστά σε μια θεμελιώδη αντίφαση οι δυο τους.

Οι σύγχρονοι μεταφυσικοί εναλλακτιστές, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, υπεραμύνονται των επιλογών τους ισχυριζόμενοι μάλιστα ότι επιτίθενται στο χριστιανικό θεό (που είναι ο καταπιεστικότερος όλων) και, για αυτό, κατά κάποιο τρόπο συντάσσονται με μας τους συνειδητά μη θρησκούς. Το πιο συχνό φαινόμενο βέβαια είναι να δηλώνουν κάποιοι απ' αυτούς "άθεοι" αλλά στην πρώτη ευκαιρία να πετάνε τις ανορθολογικές κοτσάνες τους. Η δική τους αθεΐα πάει πακέτο με το αναρχικό lifestyle και δε διαμεσολαβείται βέβαια από κάποιον ορθολογικό στοχασμό. Μέσα σε αυτή τη σύγχυσή τους ξεχνούν ότι ο ορκισμένος υποτίθεται εχθρός τους, ο χριστιανικός θεός έχει δεχθεί το πιο αποφασιστικό χτύπημα εναντίον του από τον ίδιο τον καπιταλισμό. (6) Για να καταλάβουμε μια τέτοια πρόταση, που εδώ σαφώς διατυπώνουμε χονδροειδώς, θα πρέπει καταρχήν να μη φανταζόμαστε τον καπιταλισμό σαν επίτευγμα μερικών εκατοντάδων μόνο ανθρώπων σε όλο τον κόσμο και από την άλλη να μην αντιληφθούμε τη θρησκεία σαν μια εξ ολοκλήρου άνωθεν επιβεβλημένη ιδεολογία. (7) Ο καπιταλισμός, για να επιβληθεί, πάλεψε στο κοινωνικό επίπεδο όχι μόνο με τη Βία (κράτος), για να υπάρξει απλά ένα εναλλακτικό οικονομικό σύστημα αλλά και με τη Συνείδηση, καθώς ήταν ένα σύστημα που έσερνε από πίσω του ένα σωρό φανταστικές σημασίες για το πώς θα λειτουργεί μια κοινωνία. Η θρησκεία (ο χριστιανισμός) από την άλλη στο Μεσαίωνα δεν αποτελείται μόνον από ένα συμπαγές σώμα ιδεών αλλά και από χιλιάδες μικρό-αιρέσεις που ζουν μέσα σε ένα κλίμα αντιπαλότητας. Μέσα σε αυτές τις αιρέσεις εμφιλοχωρούν και ιδέες για μια επίγεια, κοινωνική επανάσταση (8) χωρίς να λέμε ότι αυτές οι αιρέσεις ήταν βέβαια αυτόνομες (κατά το πώς νοείται ιστορικά το πρόταγμα της αυτονομίας) όπως αρέσκονται να λένε διάφοροι αναρχικοί (9). Όλες τους, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, είναι δέσμιες στην ιδεολογία μιας θρησκείας, υποστηρίζοντας η κάθε μια ότι αυτή, και μόνον αυτή, εφαρμόζει καλύτερα το γράμμα του θρησκευτικού νόμου (10). Από την άλλη, οι χριστιανοί του Μεσαίωνα στο επίπεδο της λατρείας του Θεού και των Αγίων τους θεσμίζουν στις κοινωνίες τους ένα σωρό γιορτές για να αποδεικνύουν τη θρησκευτική τους πίστη αλλά και για να γλιτώνουν το φόρτο της εργασίας τους με πολ-

(8) Επαναστατικές βέβαια θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτές τις αιρέσεις με την έννοια ότι τα αιτήματά τους αφορούσαν μια μεγάλη αλλαγή στο επίπεδο των θεσμών και της καθημερινής ζωής. Βλέπε και τα στοιχεία που παραθέτει ο Νόρμαν Κον "Αγώνες για την έλευση της Χιλιετούς Βασιλείας του Θεού. Επαναστάτες χιλιαστές και μυστικιστές αναρχικοί του Μεσαίωνα". Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν μπορούμε να μιλάμε για αυτονομία και ούτε βέβαια για αναρχία.

(9) Τάκης Φωτόπουλος Ο. π. Εδώ ο συγγραφέας δίκαια κάνει κριτική σε διάφορους "αναρχικούς" όπως ο Πίτερ Μάρσαλ, ο Τζόρτζ Γούντκοκ αλλά και σε σχέση με τη σύνδεση ανορθολογικών ρευμάτων και αναρχισμού (!!!) στους Τζον Κλαρκ, Σούζαν Μπράουν, Τόμας Μάρτιν. Το μεγαλύτερο σοκ όμως παθαίνουμε όταν διαβάζουμε ότι "ένα από τα κύρια θέματα συζήτησης της ετήσιας έκθεσης αναρχικού

βιβλίου στο Λονδίνο (το γνωστό anarchist bookfair) τον Οκτώβριο του 1998 ήταν "Αναρχισμός και Θρησκεία: ένας αδύνατος συνδυασμός;" (προσοχή στο ερωτηματικό!) όπου σύμφωνα με το πρόγραμμα ο Ολλανδός αναρχικός Μπας Μορέλ θα διηύθυνε μια συζήτηση με θέμα "Οι συχνά παραγνωρισμένες σχέσεις μεταξύ αναρχισμού και κάποιων ρευμάτων θρησκευτικής σκέψης και πρακτικής, με ιδιαίτερη αναφορά στο παράδειγμα του αναρχικού κινήματος Καθολικών Εργατών".

(10) "Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού" Μαξ Βέμπερ (Gutenberg): ο συγγραφέας αναφερόμενος, ανάμεσα σε άλλους, και στους μεταρρυθμιστές λέει "Η Μεταρρύθμιση δεν είχε την έννοια του περιορισμού της εκκλησιαστικής εξουσίας πάνω στη ζωή γενικά, αλλά μάλλον την αντικατάσταση της μέχρι τότε μορφής της εκκλησιαστικής εξουσίας με μια άλλη.

Και μάλιστα την αντικατάσταση μιας εξαιρετικά άνετης την εποχή εκείνη, πρακτικά ανεπαισθητής και από πολλές απόψεις σχεδόν μόνο τυπικής εξουσίας, με μια ρύθμιση του συνόλου της συμπεριφοράς που εισχωρούσε σε κάθε σφαίρα της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, που ήταν άπειρα επαχθής και επιβαλλόταν αυστηρά. Η εξουσία της καθολικής εκκλησίας "που τιμωρούσε τον αιρετικό και ωστόσο ήταν επεικής στον αμαρτωλό..." (σελ. 32). Ακόμη και ο Τόμας Μίντσερ και οι άλλοι "δάσκαλοι"-διανοούμενοι βέβαια που αντιτιθόνταν στους μεταρρυθμιστές και δεν ήθελαν μια τέτοιου τύπου εκκλησιαστική εξουσία... αυτό που διεκδικούσαν ήταν η πιστότερη, ουσιαστικά, εφαρμογή του θρησκευτικού γράμματος...

λές διακοπές μέσα στο χρόνο. Οι Άγιοι αλλού ήταν 80 και αλλού 100. Αν αφιερωνόταν μια γιορτή-αργία στον καθένα, φανταζόμαστε εύκολα ότι οι άνθρωποι αυτοί στο Μεσαίωνα δούλευαν μόλις στα 2/3 ολόκληρου του χρόνου... Αυτό, λοιπόν, αλλάζει μόνο με την επιβολή του καπιταλισμού. Τα περιεχόμενα της κάθε αίρεσης (διάφοροι Άγιοι ανάλογα με τον κάθε τόπο, αργίες, λίγες ώρες εργασίας) εξαφανίζονται και επιβάλλεται παντού ο Προτεσταντισμός, ή μάλλον τα δύο κυρίαρχα στοιχεία του προτεσταντισμού που βοήθησαν στην εξέλιξη του Καπιταλισμού: **α)** η ύπαρξη δύο μόνο αργιών (Χριστούγεννα και Πάσχα) για όλη τη Δύση, το οποίο συνεπαγόταν μόνο 7 ημέρες αργίας αντί για 80 ή 100 μέρες αργίας και **β)** η ύπαρξη εντατικού ωραρίου εργασίας (καθημερινό 10ωρο) αντί για τη μη-εντατικοποιημένη, μη-"εξορθολογισμένη" εργασία που είχαν οι τότε εργάτες **(11)**. Ο καπιταλισμός λοιπόν κράτησε τα στοιχεία εκείνα της θρησκείας που θέλησε, εξαφανίζοντας βέβαια τα στοιχεία που δεν τον βόλευαν, τα οποία βέβαια δεν ήταν και απελευθερωτικά με καμιά έννοια...

Ο προτεσταντισμός ήταν, κατά μία άποψη, ουσιαστικά η αφαίρεση της πίστης από τους κανόνες και τα μυστήρια της Εκκλησίας. Η απόρριψη της διαβόητης ρήσης του Βονιφάτιου Η': "Nulla salus extra ecclesium" (καμιά σωτηρία έξω από την Εκκλησία) εισήγαγε την επιστροφή της πίστης στην ατομική συνείδηση, την ατομικότητα της πίστης σε επίπεδο θεολογικό. Την κοινωνικο-πολιτική διάσταση του προτεσταντισμού δεν την πραγμάτωσε, όμως, ο Λούθηρος αλλά το πλήθος των αιρέσεων που προέκυψαν τα αμέσως επόμενα χρόνια μετά τη θυροκόλληση των 95 θέσεων το 1517. Εφτά χρόνια μετά ξεσπά η εξέγερση του Μίνστερ. Τα επόμενα χρόνια ο προτεσταντισμός εξαπλώνεται από τα γερμανικά κρατίδια στην Ελβετία και στις κάτω χώρες, στα σκανδιναβικά κράτη, στην Αγγλία και, εν μέρει, στη Γαλλία. Ο καλβινισμός εδραιώνει τον ευρέως εννοούμενο προτεσταντισμό. Στον καλβινισμό "ηθική και θρησκεία ταυτίζονται. Έτσι ο καλβινισμός προσέδωσε στην εγκράτεια, στη σκληρή εργασία, στην εργατικότητα, τη λιτότητα, την οικονομία και το κέρδος μια θρησκευτική επικύρωση, η οποία, όπως είναι γνωστό, συντέλεσε στην άνοδο μιας τάξης επαγγελματιών που θα αποτελέσει την απαρχή της κεφαλαιοκρατίας" **(12)**.

Σήμερα είμαστε όλοι προτεστάντες, ως προς την εργασία και τις αργίες, χωρίς να το ξέρουμε ουσιαστικά... Με αυτή την έννοια είπαμε και πριν ότι ο Καπιταλισμός αφαίρεσε την κεντρικότητα της θρησκευτικής συνείδησης για τους ανθρώπους... Και εδώ πάλι πρέπει να τονίσουμε ότι όπου λέμε για τον καπιταλισμό δε μιλάμε για κάποιο "αόρατο χέρι" της οικονομίας αλλά για μια σειρά θεσμών που έλα-

βαν χώρα αργά ή γρήγορα μέσα από πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Για να το κατανοήσουμε αυτό καλύτερα, καταφεύγουμε σε έναν ιστορικό του Μεσαίωνα, τον Ζακ Λε Γκοφ (Jacques Le Goff).

Ο Ζακ Λε Γκοφ σε ένα από τα έργα του **(13)** εξηγεί καταρχήν ότι υπήρχαν θρησκευτικές τάσεις στο Μεσαίωνα που αντιτίθονταν στην ύλη. Ακόμη και η επίσημη Εκκλησία ελάχιστα ανεχόταν τους εμπόρους και κάποια άλλα επαγγέλματα συνδεδεμένα με το χρήμα κτλ Από το "δανείζετε μηδέν απελπίζοντες" (Κατά Λουκά Ευαγγέλιο, ΣΤ' 34-35), όμως, και τους αιρετικούς Καθαρούς που αποστρέφονταν την ύλη σε τέτοιο βαθμό που καταδίκάζαν όλα τα μυστήρια και τις τελετές της επίσημης Εκκλησίας, την παχυσαρκία, τα κτίρια (!) κτλ μέχρι την αλλαγή στάσης σε κομβικά ζητήματα, κύλησε πολύ νερό στο αυλάκι... Ένα από αυτά τα κομβικά ζητήματα είναι για τον Λε Γκοφ το θέμα της τοκογλυφίας. Λέει: "*Η θαυμαστή κριτική γύρω από την τοκογλυφία συνιστά κατά κάποιο τρόπο τη γέννηση του καπιταλισμού*". Από το αμάρτημα της τοκογλυφίας σύμφωνα με το συγγραφέα δεν υπήρχε γυρισμός. Με ένα καταιγισμό ρήσεων από τα Ευαγγέλια, τα κηρύγματα και τις παρβολές μας πείθει για κάτι τέτοιο. Έπειτα από κάποιους αιώνες όμως (είμαστε ανάμεσα στον 11ο και στον 13ο αιώνα) σταδιακά τα πράγματα αλλάζουν. Η τοκογλυφία μπορεί να παραπεμφθεί στο Καθартήριο. Το Καθартήριο στο Μεσαίωνα ήταν η επίγεια κόλαση. Οι αμαρτωλοί μόνο μετά από παραπομπή της Εκκλησίας το επισκέπτονταν. Από το Καθартήριο έβγαινες με ένα συγχωροχάρτι που υποτίθεται σε έσωζε από την πραγματική Κόλαση. Στο συγκεκριμένο μέρος όμως δε μπορούσαν να πάνε όλοι, καθώς κάποια αμαρτήματα (όπως η τοκογλυφία παλιότερα) θεωρούνταν πολύ βαρύτερα και δε δινόταν ευχέρεια για συγχώρεση... Βέβαια, όπως λέει αργότερα κι ο Λε Γκοφ: "*Ένας κούκος δε φέρνει την άνοιξη. Ένας τοκογλύφος στο Καθартήριο δε φέρνει τον καπιταλισμό. Ένα οικονομικό σύστημα όμως δεν αντικαθιστά ένα άλλο, παρά μετά από μια μακρά διαδρομή με εμπόδια κάθε είδους. Η Ιστορία είναι οι άνθρωποι. Οι πρωτεργάτες του καπιταλισμού είναι οι τοκογλύφοι, έμποροι του μέλλοντος, έμποροι του χρόνου, τον οποίο από τον 15ο αιώνα ο Λεόν Μπατίστα Αλμπέρτι (Leon Battista Alberti) όρισε ως χρήμα. Οι άνθρωποι αυτοί είναι χριστιανοί. Αυτό που τους συγκρατεί στο κατώφλι του καπιταλισμού δεν είναι οι επίγειες συνέπειες της καταδίκης της τοκογλυφίας από την Εκκλησία, είναι ο φόβος, ο γεμάτος αγωνία φόβος της Κόλασης. Σε μια κοινωνία όπου κάθε συνείδηση είναι μια συνείδηση θρησκευτική, τα εμπόδια είναι κατ' αρχάς θρησκευτικά. Η ελπίδα αποφυγής της Κόλασης χάρη στο Καθартήριο επέτρεψε στον τοκογλύφο να προωθήσει την οικονομία και την κοινωνία του 13ου αιώνα προς τον καπιταλισμό*" (σελ. 111-2). Πάνω απ' όλα ο Λε Γκοφ και ο Βέμπερ

(11) Ο π. Ο επιμελητής της έκδοσης του προαναφερθέντος βιβλίου του Βέμπερ, Βασίλης Φίλιας θέτει το ζήτημα που μας απασχολεί εδώ κάπως ωμά. "Δε θα είχαμε άραγε φτάσει στον καπιταλισμό αν δεν είχε υπάρξει η Μεταρρύθμιση και ο πούριτανισμός; Ο Βέμπερ δεν υποστηρίζει σε κανένα σημείο των αναλύσεων του κάτι τέτοιο... Δεν ισχυρίζεται ότι η "επιλογή" στοιχείων του πούριτανικού δόγματος, σαν αποφασιστικών δομικών "υλικών" της καπιταλιστικής ιδεολογίας,

ήταν η μόνη δυνατή λύση στο πρόβλημα της αναζήτησης ιδεολογικών στηριγμάτων από τις ανερχόμενες δυνάμεις του καπιταλισμού. Η περί πούριτανισμού θέση του Βέμπερ είναι μια σπουδή στην ιδεολογία, η κλασικότερη στο είδος της, που ασφαλώς δεν θεωρεί τον ιδεολογικό παράγοντα σαν γενεσιουργό αίτιο των σωρευτικών καπιταλιστικών διαδικασιών, τον τοποθετεί όμως σαν επιταχυντικό συντελεστή θεμελιακής σημασίας". Τα περισσότερα από όσα γράφουμε

εδώ για τον Προτεσταντισμό τα βρήκαμε και σε αυτή την κομβική μελέτη του "Μαρξ των αστών", του Μαξ Βέμπερ. Θα ήταν αρκετά κουραστικό, όμως, να πλατιάσουμε κι άλλο εδώ την ανάλυσή μας με τα χρήσιμα, πάντως, και καλοδοκούμενα στοιχεία του συγγραφέα.

(12) "Χέγκελ και Γερμανική Επανάσταση" Κωστής Παπαγιώργης (Καστανιώτης), σελ. 28

(13) Ζακ Λε Γκοφ "Το πούγκι και η ζωή" (Κέδρος)

Αυτή τη μεγάλη παρένθεση την ανοίξαμε για να φέ-
ρουμε, συν τις άλλους, άλλο ένα επιχείρημα ώστε να δείξου-
με ότι δεν υπάρχει περίπτωση σήμερα το σύστημα να απει-
λείται από τέτοιου είδους βλακείες όπως τα εμπορεύματα-
τσιτάτα του ζεν, με τα οποία άλλωστε το ίδιο μας προμηθεύ-
ει, καθώς, όπως είδαμε συνοπτικά, το "πνεύμα του καπιταλι-
σμού" ενσωμάτωσε με αποδοτικό (sic) τρόπο τη θρησκευτι-
κή ιδεολογία, αυτή την ιδεολογία που κάποτε ο Μαρξ αποκά-
λεσε ως "το πνεύμα ενός κόσμου δίχως πνεύμα"... Μακριά
από την πάλη εναντίον του συστήματος μάλιστα, ο εσωτερι-
κισμός το ενισχύει σφόδρα καθώς ιδεολογικά είναι απόλυτα
συμβατός με αυτό (εσωστρέφεια, απάθεια, ατομικισμός κτλ).

Τα μοδάτα τριπάκια εξ Ανατολής και το New Age δε
μπορούν να απειλήσουν κανέναν παρά μόνο αυτόν που τα
γεύεται, γλιτώνοντας τον ίσως από μια παραπάνω δυτική νεύ-
ρωση, ρίχνοντας τον όμως σε μια ακόμη μεγαλύτερη σύγχυ-
ση και στην υποταγή. Ποια νεύρωση γλιτώνει ο χρήστης; Εί-
ναι αυτή η νεύρωση που σε κατατρέπει όταν ανακαλύπτεις
ότι το έδαφος υποχωρεί κάτω από τα πόδια σου, μόλις ανα-
καλύπτεις ότι ο κόσμος μας φτιάχτηκε από μας τους ίδιους
και όχι από κάποιον Θεό; Ναι, είναι και αυτό, το οποίο το
εξηγεί καλά ο Φρόιντ στο "Μέλλον μιας Αυταπάτης" (15).
Παίζει, όμως, εξίσου κομβικό ρόλο πλέον και το προαναφερ-
θέν κενό νόημα. Ποια είναι η "βιομηχανία του κενού";
Αναμφισβήτητο το καπιταλιστικό σύστημα με την τελευταία
λέξη της μόδας στις θεωρίες του: τον μεταμοντερνισμό, που,
αφού ξήλωσε ένα σωρό ανθρωπολογικών προτύπων και κοι-
νωνικών ρόλων, επαναφέρει πλέον έναν έντρομο υπαρξισμό.
Τα κοινωνικά πρότυπα που "ξηλώθηκαν" δεν είναι απελευθε-
ρωτικά ντε και καλά. Αυτό που πέθανε, λένε ορισμένοι (και
ίσως να έχουν δίκιο), μαζί με την πιστή για μια αλλαγή της
κοινωνίας (μετά το 70'), είναι και το ανθρωπολογικό πρότυ-
πο του αυστηρού δυτικού πατέρα, μιας υπάκουης και παθη-
τικής γυναίκας, ενός αυστηρού και δίκαιου δασκάλου κτλ. Ο
αυστηρός πατέρας δεν έδωσε τη θέση του σε έναν απελευθε-
ρωμένο πατέρα, αλλά σε έναν πατέρα που δεν ξέρει τι είναι,
τι κάνει και που βαδίζει. Αυτό το φαινόμενο ονομάζει ο Κα-
στοριάδης "αποδόμηση". Για άλλους συγγραφείς αυτό που
ώθησε τα πράγματα ακόμη περισσότερο στο "κενό" ήταν η
μετά τον Ψυχρό Πόλεμο απώλεια ενός "εχθρού", ενός "άλ-
λου" που ταυτιζόταν με το Κακό... (16)

(Max Webber) μιλάνε για ένα διαρκή πόλεμο που έλαβε χώ-
ρα στο Μεσαίωνα για την επικράτηση ή όχι κάποιων τάσεων
που δεν αποτελούσαν βέβαια τον καπιταλισμό αλλά διευκόλυ-
ναν την είσοδο του στην ιστορία. Έχει αξία να πούμε εδώ ότι
κανείς από τους δύο παραπάνω συγγραφείς, αντίθετα από
τον μπάμπι-Μαρξ και τα παιδάκια του, πουθενά δε λέει ότι
ήταν θέμα χρόνου να επέλθει ο καπιταλισμός. Η μάχη ήταν
ανοικτή: κάποιες συμπεριφορές, όμως, κάποια ηθική, κάποια
τάση επιβλήθηκε εν μέσω υποκειμενικών και αντικειμενικών
συνθηκών... ή όπως θα έλεγε ο Καστοριάδης εν μέσω "συν-
θηκών ιστορικών" (14).

(14) Αυτό που ονομάζει βέβαια ο Καστοριάδης
"ιστορικό" δεν είναι το ντετερμινιστικό των μαρξ-
στών. Για παράδειγμα είναι εμφανής ο τρόπος που
σχολιάζει ο Γκυ στη βιβλιο του τις χιλιεστικές τάσεις
του Μεσαίωνα: "ο μη αναστρέψιμος χρόνος, που
παρέσυρε **ασυνείδητα** την κοινωνία εκ βάθους"
(Θέση 137: Η κοινωνία του Θεάματος, εκδ. Διε-
θνής Βιβλιοθήκης) και αργότερα... "οι χιλιεστές
έπρεπε να ηττηθούν επειδή αδυνατούσαν να ανα-
γνωρίσουν την επανάσταση ως δικό τους εγχείρη-
μα. Το γεγονός ότι ανέμεναν ένα εξωτερικό σημάδι
της Θείας Βούλησης για να δράσουν είναι η έκ-
φραση στη σκέψη μιας πρακτικής κατά την οποία
οι εξεγερμένοι χωρικοί ακολουθούν αρχηγούς που
επιλέγουν εκτός αυτών των ιδιών" (Θέση 138). Με
απλά μαρξιστικά λόγια: "Η ιστορία μέχρι την έλευ-

ση του καπιταλισμού συγκροτείται ασυνείδητα (!)
και περιμένει την εργατική τάξη για να δώσει τα
φώτα της σε όλο τον κόσμο. Κάποιος έπρεπε να
σφαχτούν... γιατί έτσι πήγαινε η μη αναστρέψιμη
ιστορία Τι να κάνουμε? Κρίμα...". Σε έναν κόσμο
(σαν τον μεσαιωνικό) που δεν υπάρχει Οικονομία
ως αυτόνομο φαινόμενο-κοινωνική λειτουργία, ο
μαρξιστής το ρίχνει στους αναγωγισμούς...

(15) "Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας" (Επίκουρος),
ο Φρόιντ λέει: "Η τεχνική (της θρησκείας) έγκειται
στο να μειώνει την αξία της ζωής και να παραμορ-
φώνει απειλητικά την εικόνα του πραγματικού κό-
σμου, πράγμα που έχει ως προϋπόθεση την κατα-
πόηση της ευφύας. Με αυτό το τίμημα, τη βίση
καθήλωσε σε έναν ψυχικό παιδισμό και την εισα-
γωγή σε μια μαζική αυταπάτη, καταφέρνει η θρη-

σκεία να προφυλάξει πολλούς ανθρώπους από την
ατομική νεύρωση. Αλλά τίποτε παραπάνω..." και
πιο κάτω "Η θρησκεία δεν μπορεί να τηρήσει την
υπόσχεσή της. Όταν ο πιστός αναγκάζεται τελικά
να μιλήσει για τις "ανεξικνίσστες βουλές" του θεού,
ομολογεί πως σαν τελευταία παρηγοριά και πηγή
ηδονής μέσα στον πόνο του έχει απομείνει μόνο η
άνευ όρων υποταγή" (σελ. 40).

(16) Αρανίτσης "Θεωρίες Συνωμοσίας" (Ελευθε-
ροτυπία - Βιβλιοθήκη - 19/01/03 - σελ.12): "Όλα
τα θεματικά θραύσματα της συνωμοσιολογικής πα-
ραδοξότητας και φρίκης που κυκλοφορούσαν στην
αντιληπτική σφαίρα των επιστημονικοφανών θρύ-
λων ερμηνεύονται αναδρομικά σαν αποδείξεις μιας
νικηφόρου συμπαντικής οργάνωσης του Κακού".

Η παρατηρούμενη εκπόρνευση του πνεύματος ακολουθεί και την κοινωνική κριτική, στο μέτρο που, όπως είπαμε και πριν, κάποιοι αναρχικοί αποδέχονται στους κόλπους τους την κριτική του Τάο ενάντια στη δυτική θρησκεία. Ο οδοστρωτήρας του εσωτερικισμού "τα βάζει" υποτίθεται με την οργανωμένη Θρησκεία. Λες και ο εσωτερικισμός δεν προέκυψε από μια Βουλγάτα, κάπου στην Ανατολή, από ένα ιερό κείμενο που έπρεπε να ακολουθηθεί και να διαδοθεί από τους πνευματικούς ειδήμονες. Όταν ένας εσωτερικιστής ακούει για το χριστιανικό Θεό φρίττει, είναι έτοιμος για μια σπουδαία κριτική για χάρη της αοριστίας του πιστεύω του (τα αισθήματα βέβαια είναι αμοιβαία). Ο ίδιος νομίζει ότι η πίστη του χριστιανού είναι εμφανώς μια κοροϊδία ενώ η δική του είναι απλά μια ακόμη εξήγηση για τη ζωή, τα ανεξήγητά της φαινόμενα αλλά και τις παγκόσμιες θρησκευτικο-πολιτικές συνωμοσίες.

Παράδειγμα: οι εραστές του εσωτερικισμού συχνά αντιδρούν όταν τους λέει κάποιος ότι απλά είναι οπαδοί... μιας ακόμη θρησκείας στον κόσμο. Λένε "Δε μιλάμε για κάποιον Θεό, απλά πιστεύω ότι υπάρχει μια ανώτερη ύπαρξη από τον άνθρωπο", το οποίο εμπίπτει όπως είπαμε πριν σε μια ετερόνομη πεποίθηση. Ο Αντόρνο καταλογίζει εδώ σ' αυτούς τους ανθρώπους και μια επιθυμία να συνεχιστεί αυτή η ετερονομία της σύγχρονης ζωής, μιας και είναι ήδη κουραστικό να αναλάβουν τις τύχες της ζωής τους στα χέρια τους. Άλλοι λένε, μεσ' τη σύγχυσή τους "Δεν είμαστε ούτε μονοθεϊστές ούτε πολυθεϊστές, ο θεός για μας δεν έχει χαρακτηριστικά που μπορούν να αποδοθούν ανθρώπινα". Αυτές οι φράσεις προσπαθούν να μας περάσουν ύπουλα κάποιες αντιλήψεις. Η πρώτη αντίληψη προσπαθεί να κρύψει το ότι οι θεοί είναι δημιουργήματα των ανθρώπων. Δηλαδή, αυτή η άποψη κάνει τα στραβά μάτια για το πώς δημιουργούνταν π.χ. οι θρησκείες των πρωτόγονων ή, τελοσπάντων, των λαών που παραδέχονταν ότι οι ίδιοι έχουν φτιάξει τους θεούς τους, όπως οι αρχαίοι Αθηναίοι (βλέπε παρακάτω). Έχουν μάθει βέβαια όλοι αυτοί, ακόμη και από το σχολείο, ότι οι πρωτόγονοι λαοί θεοποιούσαν πχ τον κεραυνό γιατί δεν ήξεραν τι ήταν ο κεραυνός ή επένδυναν τις ανάγκες τους με ένα μεταφυσικό μανδύα, αλλά δε λένε να πειστούν για το δικό τους θεό ότι δημιουργήθηκε κάπως αντίστοιχα (λόγω του σύγχρονου τεράστιου κενού νοήματος και της επακόλουθης ακατανοησίας που συνοδεύει τη λειτουργία του σύγχρονου κόσμου). Η δεύτερη αντίληψη, που κρύβεται πίσω από αυτή τη φράση, προσπαθεί να μην αποκαλύψει ότι αυτή η απροσδιοριστία που υπάρχει σε αυτές τις δοξασίες σε σχέση με τη μορφή τους (δεν είναι ούτε μονοθεϊστικές ούτε πολυθεϊστικές) συνοδεύει και μια απροσδιοριστία σε σχέση με το περιεχόμενο τους... Αυτό δε θα το εντοπίσουμε μόνο στις απίστευτες ηλιθιότητες και γενικότητες που θα διαβάσουμε στα ιερά τους κείμενα αλλά και πάνω στη διαπίστωση του γεγονότος ότι αυτές οι αόρατες, άσμες, άχρωμες θρησκείες καλύπτουν την εξής βασική απορία του ανθρώπου: "πως θα εξηγήσω αυτά που δεν μπορώ να εξηγήσω;" Το ανεξήγητο και το ανείπωτο, που με προβληματίζουν, εξηγούνται πιο πει-

στικά όταν ο Θεός που πιστεύω δεν είναι ένας μουσάτος λευκός τριαντάρης, όπως παρουσίαζε ο Νταλί το Θεό, αλλά ένας εξίσου... ανείπωτος Θεός! Οι γενικότητες για τις οποίες μιλάμε είναι του στιλ "τα πάντα είναι το τίποτα". Είναι εμφανές ότι κάποιοι κάνουν καλό μάρκετινγκ όσον αφορά αυτή τη φιλοσοφία του κώλου... Εδώ θα βρούμε και την αρρώστια που επίσης πλήττει τους δυτικούς και, δυστυχώς, κάποιους δήθεν αναρχικούς σε σχέση με τις πολεμικές τέχνες, τον πόλεμο όπως τον αντιλαμβάνονταν κάποια ολοκληρωτικά ανατολικά καθεστώτα και άλλες τέτοιες νίντζα-μαλακίες...

Να περάσουμε, όμως, και στην τρίτη, και πιο ενδιαφέρουσα, αντίληψη που πηγάζει από τα εσωτερικιστικά δόγματα και αφορά (και καλά) την αντίθεσή τους με τις άλλες επίσημες ή όχι θρησκείες. Από εδώ προκύπτει και η υποτιθέμενη αντεξουσιαστική διάθεση των εσωτερικιστών. Οι περισσότεροι απ' αυτούς θεωρούν το χριστιανισμό μια απάτη και το δωδεκάθεο των αρχαίων ελλήνων μια παγανιστική παιδική ασθένεια του μακραίωνου πολιτισμού μας. Μπροστά στον αναρχοχριστιανό Τολστόι μπορεί να στέκουν τόσο αμήχανα όσο και εμείς, αυτό όμως δεν πρέπει να μας μπερδεύει. Το χριστιανισμό μπορούν να τον φτύνουν γιατί ξέρουν τι υπέφεραν οι ίδιοι από τις μαλακίες των παπάδων σε σχέση με την πειθαρχία, την καταπιεστική ηθική και τον ασφυκτικό έλεγχο, όπως και οι αναρχικοί ξέρουν τι τράβηξαν π.χ. οι Ισπανίδες μέχρι το '36' από τους καθολικούς τραγοπαπάδες και τι τραβούσαν μέχρι και πριν από λίγα χρόνια π.χ. οι Ελληνίδες, στις οποίες απαγορευόταν η άμβλωση λόγω των ηλίθιων θέσεων της ορθόδοξης εκκλησίας. Οι ίδιοι δυτικοί και οι ίδιοι αναρχικοί, ωστόσο, δεν έζησαν τις εκπολιτιστικές σφαγές και την καταπίεση του Ινδουισμού στις περιοχές όπου επεκτάθηκε. Έτσι νομίζουν ότι ο χριστιανισμός (άντε και ο μουσουλμανισμός) είναι μόνον το πρόβλημα - αυτές είναι οι θρησκείες που προωθούν την υποταγή ενώ η δική τους πίστη έχει ένα "απελευθερωτικό στοιχείο". Όμως, ακόμη κι αν ο κομφορμισμός και η υποταγή δεν είναι a priori γεγονός στοιχείο στις διάφορες μεταφυσικές δοξασίες τους αυτό δεν είναι το ζήτημα καθώς, όπως έδειξε σωστά ο Αντόρνο, αυτό που τις υπερκαθορίζει είναι η πλήρης ενσωμάτωσή τους στο συγκεκριμένο ιδεολογικό πλαίσιο του συστήματος. Στην προσπάθειά τους, από και πέρα, να υπερασπιστούν το δικό τους τρόπο αντίληψης, ο οποίος πλέει σε πελάγη σύγχυσης και απροσδιοριστίας, είναι πιο εύκολο γι αυτούς να χτυπούν τις μεγάλες επίσημες θρησκείες που είναι γνωστότερες στη Δύση όπως ο χριστιανισμός. Αυτή τους η κριτική, κυρίως στο χριστιανισμό και το μουσουλμανισμό, δεν αφορά βέβαια το ότι αποτελούν ανορθολογικέςπίστεις αλλά το ότι πολιτισμικά εμφανίζονται "καθυστερημένες". Μπορεί να αντιδρούν στο τσαντόρ ή την μπούργκα που καταπιέζει τις γυναίκες στο Ισλάμ αλλά αποδέχονται τη δική τους ετερόνομη και ιεραρχική εξάρτηση από τους, κάθε είδους, γιόγκι την ίδια στιγμή που λένε πως απελευθερώνονται μέσω της γιόγκα. Όσο για τις θρησκείες που πλέον δεν έχουν κανένα αντίκρισμα, τις θεωρούν απλώς ξεπερασμένες ασθένειες του νου.

Το Παράδειγμα της κλασικής Αθήνας

Εκεί τσουβαλιάζεται συχνά και το γνωστό δωδεκάθεο των Αθηναίων της κλασικής Αθήνας. Αυτό που έχει όμως σημασία, ωστόσο, σε αυτό τον τελευταίο πολιτισμό, και γι αυτό θα αναφερθούμε εδώ πιο αναλυτικά σε αυτόν, είναι ότι αποτελεί τη μεγαλύτερη απόδειξη για το πώς μια κοινωνία φτιάχνει τους θεούς της. Η Αθήνα (και μιλάμε πάντα για την Αθήνα από τον 8ο μέχρι τον 4ο αιώνα π.Χ., οπότε και αναπτύχθηκαν οι πόλεις και η άμεση δημοκρατία) παρέλαβε το δωδεκάθεο, όπως και τους μύθους της, από τη δική της μακρά παράδοση μετατρέποντάς τους όμως και εντάσσοντάς τους στους νέους δημοκρατικούς θεσμούς που θέσμιζαν οι πολίτες της εκείνη την εποχή. Αυτή η θέσμιση μέσω των τραγωδιών, των αμεσοδημοκρατικών οργάνων λήψης αποφάσεων, των κληρωτών δικαστηρίων της κτλ και γενικότερα μέσω των φαντασιακών που συνόδευαν αυτές τις κρυφαιές τότε αλλαγές επηρέασαν βέβαια και την αντίληψη που είχαν οι άνθρωποι για τη θρησκεία. Στην Αθήνα σε αντίθεση με άλλους πολιτισμούς εκείνης της εποχής ή και σύγχρονους πολιτισμούς, η θρησκεία δε στηριζόταν πάνω σε κάποιο ιερό κείμενο (π.χ. Κοράνι ή Αγία Γραφή κτλ).⁽¹⁷⁾ Δεν είναι τυχαίο, επίσης, το ότι οι Αθηναίοι αποτελούσαν το μοναδικό πολιτισμό που ταύτιζε στη γλώσσα του τη λέξη "θνητός" με τη λέξη "άνθρωπος". Αυτή η ταύτιση έδειχνε τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν το θάνατο αλλά και τη ζωή τους. Δηλαδή το ότι δεν αφήναν ελπίδες σε μια ζωή "μετά θάνατον" αλλά προσπαθούσαν να ελέγξουν τις μοίρες τους μέσα στην καθημερινή ζωή και συγκεκριμένα στον πολιτικό στίβο ⁽¹⁸⁾. Το ίδιο επιβεβαιώνει και ο Μένανδρος "Για τους θνητούς η συνείδηση είναι ο θεός". Κάποιοι μελέτες έχουν δείξει ότι οι αρχαίοι περιέγραφαν την εξέλιξη των θεών τους αντίστοιχα με την εξέλιξη των πολιτευμάτων τους. Αυτή η άμεση σύνδεση με το πολιτικό αλλά και το ότι δεν αφήναν στη διάθεση

ενός θεού τη ζωή τους, το ότι οι θεσμοί τους επέτρεπαν σε διάφορους τύπους σαν τον Αριστοφάνη να βρίζουν με τα χειρότερα λόγια τους θεούς, το ότι ανέπτυσαν τη φιλοσοφία και την παιδεία τους χωρίς κανένα περιορισμό από κάποιο δήθεν κοσμικό ιερατείο, όλα αυτά μας δείχνουν ότι οι θεοί των Αθηναίων δεν ήταν οι εξουσιαστές τους ακριβώς αλλά οι άνθρωποι, αντίθετα, ήταν οι εξουσιαστές των θεών. Γνωρίζουμε βέβαια το ότι η κλασική Αθήνα αμαυρώνεται στα μάτια μας σήμερα λόγω της θέσης των γυναικών, των μετοίκων και των δούλων εκεί, και δικαίως, αλλά αυτό δεν αλλάζει όσα είπαμε προηγουμένως για τη σχέση θρησκευτικού και πολιτικού αλλά και το ότι η κύρωση της κάθε μιας απόφασης της αθηναϊκής συνέλευσης συνοδευόταν από το "έδοξε τη Βουλή και τω Δήμω" (έτσι αποφάσισε ο λαός) και όχι το "έδοξε τω Θεώ" (έτσι αποφάσισε ο Θεός) που συνόδευε τις αποφάσεις που έπαιρναν τα πολιτικά όργανα άλλων λαών.

Συμπεράσματα - Έξοδος - Πρόταγμα

Τόσο κομβικά γεγονότα, βέβαια, όπως και η ρητή αυτοθέσμιση ή η συλλογική αντιμετώπιση (γνωσιληψία) του θανάτου από μια κοινωνία, μπορεί πάντα να φαντάζουν "λίγα" σε αυτούς που έχουν τόσο σημαντικά πράγματα να κάνουν όπως το να μιλάνε για "θετική/ αρνητική ενέργεια", "αύρες" και "μετενσάρκωση", υπακούοντας έτσι σαν τέλεια ρομποτάκια την κυρίαρχη ιδεολογία του συστήματος. Τελειώνοντας αυτό το κείμενο, έχει μεγαλύτερη σημασία, νομίζουμε, να σταθούμε πιο συγκεκριμένα σε κάποιους λόγους στους οποίους οφείλεται κατά τη γνώμη μας αυτή η παρατεταμένη βλακεία στους πολιτικούς χώρους. Θα σταθούμε, λοιπόν, σε δύο κυρίως παράγοντες που νομίζουμε ότι παίζουν σημαντικό ρόλο για να πέσουν σε μια τέτοια λούμπα τα ανταγωνιστικά προς το σύστημα υποκείμενα: α) μια κακοκλωνεμένη αντίληψη του κινήματος της αμερικάνικης αντικουλτούρας και β) μια πλημμύρα έλλειψης νοήματος που εκφράζει σήμερα την

(17) Ο Μαρσέλ Ντετιέν (Marcel Detienne) στο "Συγκρίνοντας τα μη συγκρίσιμα" (σελ.112 - Μεταίχιμο) όταν εξειδικεύει πάνω στον πολυθεϊσμό ισχυρίζεται ότι "Η ελευθερία με την οποία ορισμένες πολιτικές συνελεύσεις αναδιοργανώνουν το εορτολόγιο και την ιεραρχία των θυσιών συνιστά σημαντικό δεδομένο της πολυθεϊστικής πρακτικής στην αρχαία Ελλάδα. Ενεργώντας έτσι οι αρχαιοελληνικές πόλεις δεν αφήνουν τη συνάρθρωση των θείων συνόλων ούτε στην τύχη ούτε στην αυθαιρεσία πειραματίζονται στο πεδίο της καθημερινότητας δοκιμάζοντας ορισμένους συνδυασμούς που προσφέρει το σύστημα και οι δυνατότές του". Πέραν τούτου κι άλλοι συγγραφείς έχουν τονίσει τον ιδιαίτερα "ορθολογικό" ρόλο της θρησκείας για το πολιτικό στην αρχαία Αθήνα. Η Χάνα Άρεντ (Hannah Arendt) τονίζει ότι οι θεοί της κλασικής Αθήνας ήταν ανθρωποφείς όχι μόνο σε σχέση με την ανθρωπινή μορφή αλλά και με την τότε θεωρούμενη ανθρωπινή φύση. Ο Πιέρ Βιντάλ-Νακέ (Pierre Vidal-Naquet) στο "Ο κόσμος του Ομήρου" (Εξάντας) λέει ότι ακόμη και "ο ομηρικός ποιητής (ΣτΣ ο οποίος ήταν

πολύ προγενέστερος της άμεσης δημοκρατίας) δε συνδέεται με καμιά ορθοδοξία. Έχει το ελεύθερο να αστεϊεύεται με τους θεούς και πράγματι δε χάνει καμιά ευκαιρία" (σελ. 83). Για τον Παπαγιώργη στο "Η ομηρική μάχη" (Καστανιώτης) "Η έλλογη ψυχή είναι μια εσωτερικευμένη Αθηνά". Ο Ζαν Πιέρ Βερνάν (Jean Pierre Vernant) στο "Ανάμεσα στο Μύθο και την Πολιτική" (Σμίλη) βλέπει ότι "ο ελληνικός πολυθεϊσμός δεν διαθέτει... ούτε Εκκλησία, ούτε κλήρο, ούτε την έννοια της αποκάλυψης... Η πίστη δεν έχει... ούτε επίφαση παγκοσμιότητας".

Ο Βερνάν συνεχίζει και ισχυρίζεται ότι στο παράδειγμα της Αθήνας δεν μπορούμε να βρούμε άθεους, αγνωστικιστές, πιστούς κτλ "Η ασέβεια δεν συνιστά απόκλιση σε σχέση με αυτό που πιστεύει κανείς, αλλά μια άρνηση ή μια ανωμαλία σε σχέση με αυτό που πράττει, σε επίπεδο δηλαδή τελετουργικής πρακτικής. Η λατρευτική πρακτική, λοιπόν, είναι στο σημείο αυτό ενσωματωμένη στη ζωή της π ο λ έ ω ς, έτσι ώστε να την απορρίπτει κανείς θα σήμαινε για έναν αρχαίο Έλληνα να πάψει να είναι αυτό που είναι, όπως ακριβώς αν θα έπαυε να μιλά

τη γλώσσα του ή να ζει ως ελεύθερος πολίτης. Στο πλαίσιο όμως αυτό ήταν πολλοί εκείνοι που απέρριπταν ως μύθους πολλές αφηγήσεις που οι ίδιοι οι μύθοι παρέδιδαν. Τη δριμύτερη κριτική άσκησαν εκείνοι που μπορούσαν, όπως ο Πρωταγόρας, να δηλώνουν - δίκως αυτό να τους κάνει άθεους - ότι τίποτα δεν είμαστε σε θέση να πούμε ή να γνωρίζουμε για τους θεούς. Η απουσία πίστης, ο αθεϊσμός συνιστά τον αντίποδα των θρησκειών οι οποίες, βασισμένες σε ένα δόγμα, δίνουν στο πνευματικό περιεχόμενο της πίστης την αξία της απόλυτης και αδιαφιλονίκητης αλήθειας" (σελ. 88). (18) Ο Καστοριάδης ["Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα" ("Ύψιλον, σελ.23-24)] "διορθώνει" σε σχέση με αυτή την αντίληψη το στίχο του ποιητή Ανδρέα Εμπειρίκου "να γίνη [...] πανανθρώπινη, η δόξα των Ελλήνων, που πρώτοι, θαρρώ, αυτοί, στον κόσμο εδώ κάτω, έκαμαν οίστρο της ζωής τον φόβο του θανάτου" ["Εις την οδό των φιλελλήνων" συλλογή Οκτάνα ("Ύψιλον)]. Ο Καστοριάδης αντιπροτείνει "έκαμαν οίστρο της ζωής τη γνώση του θανάτου"...

έννοια "ορθολογισμός". Αυτοί οι 2 λόγοι βέβαια προστίθενται σε όσους αναφέραμε πιο πάνω σε σχέση με το σύγχρονο μεταμοντερνισμό και την παρούσα σύγχυση που βολεύει το σύστημα.

Α) Το κίνημα της αντικουλτούρας αποτελούμενο από τους περίφημους Χίπις και τη μετεξέλιξή τους, τους Γίπις, κατάφερε ένα γερό χτύπημα στο αμερικάνικο σύστημα για κάποια χρόνια, γρήγορα όμως αφομοιώθηκε και καθυποτάχτηκε... Ο Μάριο Μάφι (Mario Mafi), συμμετέχων και έπειτα ιστορικός του κινήματος, προσδιόρισε στο βιβλίο του "Underground" (εκδ. Οδυσσέας) τα μεγαλύτερα λάθη της Νέας Αριστεράς σε μερικά συγκεκριμένα σημεία: τον ατομικισμό, τη μεταφυσική κουλτούρα και τα ναρκωτικά. Η επανάσταση "για την καύλα της" του 70' ασκεί ακόμη μεγάλη επιρροή στα επαναστατικά κινήματα. Οι Τζέρυ Ρούμπιν (Jerry Rubin) και Άμπυ Χόφμαν (Abby Hoffman) λένε "κάντο πρώτα και μετά ανάλυσέ το"! Είναι ώρα για δράση, μπουκτίσαμε από θεωρία! Αυτοί έκαναν πράγματι επανάσταση για την καύλα τους, μη λογαριάζοντας την οργάνωσή τους, το πώς θα βλάψουν το σύστημα πραγματικά, πώς θα οικοδομήσουν ένα κίνημα μακριά από ιεραρχίες και συγκεντρωτισμό... Ο τριτοκοσμικός επαναστάτης λάτρεψε τον Χο Τσι Μινχ, τον ηγέτη του κομμουνιστικού εθνικισμού στο Βιετνάμ, και ξέχασε να αναλύσει το τι γίνεται στη χώρα του... Ήταν έτοιμος να πεθάνει για το κίνημα των Υίρπιες αν δεν ήταν έτοιμος για κάτι τέτοιο, αυτό το κίνημα θα ήταν σκατά! "Ζήσε την Επανάσταση!": αυτή ήταν η προτροπή τους: όσο είσαι νέος ακόμη (θα προσθέταμε). Αυτός ο γοητευτικός, πρέπει να ομολογήσουμε, τρόπος ζωής με έναν καταγιγισμό δράσεων, σκανδάλων και μαχών στο δρόμο να τον χαρακτηρίζουν σε όλη τη διάρκειά του άφησε χρήσιμα συμπεράσματα για την ιστορία του επαναστατικού κινήματος. Ο Μάρεϊ Μπούκτσιν (Murray Bookchin) έγραψε ένα θαυμάσιο επικήδειο για το 70' των Υίρπιες στο "Ξαναφτιάχνοντας την Κοινωνία": "Τα ριζοσπαστικά κινήματα δεν έχουν πλέον την πολυτέλεια να ρίχνονται απερίσκεπτα στη δράση για τη δράση. ...η δράση έχει γίνει φετίχ ως αυτοσκοπός. Η υπομονή, η σκληρή εργασία που συνεπάγεται η υπεύθυνη αφοσίωση στην καθημερινή δουλειά οικοδόμησης ενός κινήματος είναι στοιχεία που πρέπει να εξαρθούν σε σχέση με τους θεατρινισμούς που κάνουν οι πριμαντόνες που είναι πάντα πρόθυμοι να πεθάνουν στα οδοφράγματα μιας απόμακρης επανάστασης... Οι επαναστάτες οφείλουν σήμερα να αντλήσουν την έμπνευσή τους από τους μεγάλους ιδεαλιστές του παρελθόντος... που πολύ λίγο έλπιζαν ότι θα ήταν οι ίδιοι μάρτυρες των μεγάλων ανακατατάξεων...". Μια διαφορά βέβαια του τότε από το σήμερα είναι ότι όλα αυτά εμφανίζονταν σε μια Αμερική μιας σχετικής ευημερίας όπου τα παιδιά των αστών έβρισκαν την ευκαιρία να... "επαναστατήσουν". Και σήμερα αυτά τα άσχημα σημάδια τα βλέπουμε σε μια φάση εξέλιξης του Κράτους Πρόνοιας σε Κράτος Ασφάλειας, όπου η καταστολή μεγαλώνει και τα κε-

κτημένα δικαιώματα χτυπιούνται ένα-ένα από τους μηχανισμούς. Τότε η Νέα Αριστερά απέδωσε το σημαντικότερο της απόσταγμα, το δεύτερο φεμινιστικό κύμα και δίπλα σε αυτό χρήσιμες εμπειρίες και πολύτιμους αγώνες όπως αυτούς των Μαύρων Πανθήρων, των ένοπλων ομάδων των λευκών (Weathermen), των Ομοφυλόφιλων κτλ. Σήμερα όχι απλώς δοκιμάζουμε μια απουσία ενός σοβαρού πολιτικού σχηματισμού αλλά και στο επίπεδο της λεγόμενης "πολιτιστικής επανάστασης" τα πράγματα δεν έχουν προχωρήσει και πολύ από ό,τι μας άφησε κυρίως το διεθνές κίνημα αλλά και το ελληνικό 80'. Αν και διαπιστώνουμε μια έλλειψη κοινωνικότητας ως πολιτικός χώρος, βλέπουμε αρκετούς να προτιμούν να καταφάσκουν στο τριπ των drugs και του εσωτερικισμού, έστω και αν δεν τα θεωρητικοποιούν τόσο όσο το έκανε η αμερικάνικη νεολαία το 70'. Επιστρέφει έτσι ο καθένας στον εαυτό του για το περίφημο "εσωτερικό ταξίδι", για έναν ηλίθιο θετικισμό που, το ξαναλέμε, δεν έχει καμιά δουλειά να παρουσιάζεται στο σημερινό κλίμα της Καταστολής. Το δίλημμα που έθεσε ο Μπούκτσιν στο Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm (19) παραμένει: ή θα αποδεχθούμε το δρόμο του Κοινωνικού Αναρχισμού με στόχο να ξαναβρεί τις βαθιές του κοινωνικές ρίζες και πάλι ο αναρχισμός (επαναστατική ορθολογική δράση, σταθερές δομές οργάνωσης του κινήματος, επαναδιαπραγμάτευση των θέσεών μας για την κοινωνική απεύθυνση και τη βία κτλ) ή θα ακολουθήσουμε το δρόμο που ήδη παίρνουμε ως τώρα, αυτόν του Lifestyle με την έλλειψη οργάνωσης, συνέπειας και ευθύνης, τις λίγες συζητήσεις, τα πολλά πάρτι, τα drugs, τη γιόγκα

(19) Αντιγράφουμε αυτούσια την πολύ περιεκτική σημείωση του μεταφραστή (του προαναφερθέντος βιβλίου του Φωτόπουλου) Νίκου Αλεξίου για την ερμηνεία του όρου Lifestyle Anarchism (σελ. 145): "Κακέτυπη μορφή "αναρχοατομικισμού" που είναι της μόδας κυρίως στην Ευρώπη και στην Αμερική, η οποία αντιστρατεύεται πλήρως τις θεμελιώδεις

αρχές του Κοινωνικού Αναρχισμού, καθώς δεν αποτελεί παρά μια ιδεολογία ατομικής καλοπέρασης, πνευματικής "λύτρωσης" και "αυτοπραγμάτωσης" εντός των πλαισίων βέβαια της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Το ρεύμα αυτό "βρίσκει την κύρια έκφρασή του στην αναγραφή συνθημάτων με σπρέι, το μετα-μοντέρνο μηδενισμό,

τον αντι-ορθολογισμό, τον αντι-τεχνολογισμό, τη νέο-καταστασιακή πολιτιστική τρομοκρατία το μυστικισμό και μια "πρακτική" σκηνοθεσίας φουκοϊκών ατομικών εξεγέρσεων" (Murray Bookchin, Social Anarchism or Lifestyle Anarchism?) (20) Ό. π., Τάκης Φωτόπουλος, σελ. 87.

και τη μεταμοντέρνα σούπα να έχουν τον πρώτο λόγο...

B) Από την άλλη, ο ορθολογισμός, μία από τις βασικότερες αξίες που προώθησε ο Διαφωτισμός, έφτασε σε ένα τέλμα με τη διαχείριση του περιεχομένου του από τον καπιταλισμό. Αυτή η διαχείριση, αλλού διαστρεβλωτική κι αλλού όχι, καταγγέλθηκε σε όλα τα επίπεδα, τόσο στην Τέχνη όσο στην Επιστήμη και στην Πολιτική. Ο Καστοριάδης τη χαρακτήρισε ως "(ψευδο)ορθολογικότητα του καπιταλισμού". Ο προαναφερθείς στοχαστής όπως και άλλοι της ριζοσπαστικής παράδοσης προσπάθησαν να επαναπροσδιο-

ρίσουν την έννοια του ορθολογισμού ώστε να την εντάξουν στα προτάγματά τους. Η έννοια του ορθολογισμού υποβαθμίστηκε έτι περισσότερο μετά τα δύο μεγάλα σφαγεία (βλέπε παγκόσμιοι πόλεμοι). Με τη λογική "αν ο ορθολογισμός μας έφερε έναν τέτοιο τρομακτικό κόσμο, τότε την έχουμε άσχημα" πολλοί υποχώρησαν στη μεταφυσική. Ο Φωτόπουλος στο "Θρησκεία, Αυτονομία, Δημοκρατία" διαπιστώνει ότι τα αντικειμενικά αίτια αυτής της στροφής, πέρα από τα υποκειμενικά που αφορούν το σύγχρονο "κενό νοήματος", ήταν καθαρά συστημικά: η καθολίκευση του συστήματος της οικονομίας της αγοράς και η αποτυχία της "ανάπτυξης" στο Νότο, από τη μια, και η βαθύτατη οικολογική κρίση, από την άλλη, έδωσαν πάτημα στη διασπορά μιας απογοήτευσης και μιας ανασφάλειας σε πλατιά στρώματα του πληθυσμού, την ανάδυση ενός νέου σχετικιστικού υπαρξισμού, την είσοδο στη Δύση διάφορων ανορθολογικών κλειστών συστημάτων κτλ

Το στοίχημα του καπιταλισμού ήταν μέσω της ενσωμάτωσης αλλά και της

των διάφορων ελίτ κτλ. Το ζήτημα είναι ότι όσοι, απηυδισμένοι από αυτού του είδους τον ορθολογισμό, στράφηκαν προς τα internal trips δεν κατάλαβαν ποτέ τους ότι βοηθούσαν και οι ίδιοι το ίδιο το "εξορθολογισμένο" Κεφάλαιο: α) με το να υπνωτίζονται αφήνοντας το αληθινό πεδίο της δράσης στα αφεντικά τους, β) με το να ενισχύουν τη διαλεκτική ψευδο-αντιπαλότητα μεταξύ καπιταλιστών επιστημόνων και μεταφυσικών τσαρλατάνων (βλέπε τη σύγκρουση της μόδας: αστρολόγοι και αστρονόμοι) και, άρα, να μετακινούν το πεδίο των αντιπαραθέσεων σε ένα επίπεδο που πλέον δεν είναι επίκαιρο, παρά μόνο για τους πολίτες της Δύσης που παλιμπαιδίζουν πνευματικά... και γ) με το να βοηθάνε το Κεφάλαιο να ασκεί την κύρια εμπορευματική του λειτουργία πέρα από την εμπορία υλικών "αγαθών", δηλ. την εμπορία ιδεών και ιδεολογιών.

Στη μελέτη του Βέμπερ για την προτεσταντική ηθική και τον καπιταλισμό διαβάζουμε: "... Όπως η έλλογη τεχνική και το έλλογο δίκαιο, έτσι και η γέννηση του οικονομικού ρασιοναλισμού εξαρτάται και από την ικανότητα και τη διάθεση των ανθρώπων να προσαρμοσθούν σε ορισμένους τύπους έλλογης πρακτικής συμπεριφοράς. Όπου οι τύποι αυτοί συμπεριφοράς παρεμποδίζονται από ψυχικές αναστολές, η ανάπτυξη της έλλογης οικονομικής συμπεριφοράς προσκρούει σε σοβαρές εσωτερικές αντιδράσεις" (σελ. 23). Πρόκειται για την περιγραφή κάποιων διαδικασιών που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Πρόκειται, όμως, ουσιαστικά και για μια περιγραφή της σημερινής κοινωνίας. Αν και οι παραπάνω προτάσεις ακούγονται ψυχρές, το ιδιαίτερο νόημά τους είναι πολύ θερμό. Μας θυμίζουν την καθοριστική μας παρουσία μέσα στην Ιστορία. Ότι αυτή συγκροτείται από τις κινήσεις μας εναντίον του υπάρχοντος. Το τι θα ασπαστούμε από τον ορθολογισμό, λοιπόν, θα το κρίνουμε εμείς και δε χρειαζόμαστε κανένα κατεστημένο να μας το υποδείξει. Ο ορθολογισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σήμερα για να δείξουμε όπως γράφει κι ο Τάκης Φωτόπουλος (20) ότι **α)** ο κόσμος στερείται όντως οποιουδήποτε νοήματος πέραν αυτού που του προσδίδουμε, **β)** δε μπορεί να υπάρξει μια αντικειμενική επιστήμη της Ιστορίας ή της κοινωνίας ή της οικονομίας, διότι όντως υφίσταται υποκειμενική διαστρέβλωση κατά την ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων, **γ)** δεν υπάρχει γραμμική ή διαλεκτική Πρόοδος στην Ιστορία, **δ)** είναι αδύνατον να αντληθεί μια "αντικειμενική" ηθική από την κοινωνική ή φυσική εξέλιξη, **ε)** δεν υπάρχει μια αμετάβλητη ανθρώπινη φύση, **στ)** είναι δυνατόν να ερμηνεύσουμε με ορθολογικό τρόπο το ασυνείδητο και την αλληλεπίδρασή του με τη συνειδητή σφαίρα της εμπειρίας. Όλα αυτά δεν αποτελούν "συνταγές για την επανάσταση" αλλά παραδείγματα του πως μπορούμε να τεθούμε σε κίνηση ενάντια στην κυριαρχία, μακριά από όσα μας καταπιέζουν, μακριά απ' όσα μας φοράνε "πνευματικά δεσμά". Με λίγα λόγια πρέπει να καταφέρουμε να αντισταθούμε στις "δοσμένες αλήθειες", να δομήσουμε, εν τέλει, ένα επαναστατικό πρόταγμα που θα έρχεται σε ρήξη με όλα τα συστήματα της ετερόνομης σκέψης και θα προάγει την αυτόνομη, αντι-ιεραρχική δράση σε όλα τα επίπεδα. Και αυτό είναι για μας που έχει τη μεγαλύτερη αξία πλέον.

χάλκευσης του Διαφωτισμού να νομιμοποιήσει τον εαυτό του. Το πέτυχε αναμφισβήτητα. Ορθολογισμός σήμαινε πλέον η σχεδιοποιημένη ανάπτυξη (με "σοσιαλιστικό" ή καπιταλιστικό φερετζέ), μια μαθηματοποίηση της φιλοσοφίας και μια ποσοτικοποίηση όλων των φαινομένων της ζωής, μια λογική ευθέως προσανατολιζόμενη στο κέρδος, στην "ανάπτυξη" και την "πρόοδο", μια επιστήμη-μαριονέτα στις εντολές

IFYING"
FOUNDLY IMPORTANT
OF OUR TIME.
JOURNEY OF A MAN
OF HIMSELF
ON
THE
OF
BOYCLE
NANCE
TO VALUES
L. PIRSIG
LING AUTHOR OF LILA

Η κουλτούρα της Ζάλης

Είχαμε αναπτύξει στο πρώτο και στο editorial του τρίτου τεύχους του περιοδικού τις απόψεις μας για την σχέση επαναστατικής πολιτικής και ψυχοτρόπων ουσιών (βλ. στο διαδίκτυο στο <http://www.tristero.gr/anafes>) Βλέποντας αργά η γρήγορα να έρχεται μια πολιτική "αποποινικοποίησης" στον ελλαδικό χώρο και συντονισμού του νομοθετικού πλαισίου με εκείνο της ΕΕ, βλέποντας ότι στους διεθνοποιούμενους καιρούς της πλημμύρας του κενού νοήματος θα αναπτυχθούν μύριες δυο υποκουλτούρες υπονοημάτων και ψευδαισθήσεων, ξαναθέτουμε το ερώτημα σ' αυτό το τεύχος: θα γίνει το χάσις ένα μέσο ελέγχου (ένα "ψυχεδελικό καρότο" έλεγε ο Μάριο Μάφι παλιότερα...) του οποίου η επιστράτευση θα ενταθεί ακόμα περισσότερο εις βάρος του πληθυσμού; Και τι θέση παίρνουμε απέναντι σε αυτή την προοπτική; Τι είναι αυτό που βλέπουμε, παρατηρούμε να συμβαίνει και δε μας αρέσει καθόλου; (για να είμαστε ειλικρινείς). Βλέπουμε την καθολική επιρροή "του χόρτου" στις ζωές νέων ανθρώπων κυρίως στα χρόνια εκείνα που δε βρίσκονται ακόμη κάτω από το ζυγό της παραγωγής. Φυσικά δε λέμε ότι η καθολικότητα άλλων όπλων του καπιταλισμού (π.χ. της τηλεόρασης) είναι μικρότερης σημασίας. Αλλά "το χόρτο" έχει μια ιδιαιτερότητα: Δημιουργεί μια ψευδή αίσθηση κοινωνικού πράττειν. Μια παρέα που κάθεται κλεισμένη σε ένα δωμάτιο και πίνει, θα γελάσει (αν και λίγο σπασμωδικά) θα πει ιστορίες και τις περισσότερες φορές θα κάτσει εκεί και θα "λιώσει". Το παράδοξο είναι το ακόλουθο: Εκείνος που "λιώνουν τα μάτια του στο φως της τηλεόρασης, τον νανουρίζει μια στριμμένη μελωδία" κατηγορείται από τους συντρόφους ότι "περνά στη χώρα της απόγνωσης, παθαίνει αμνησία", ότι είναι παθητικό κοινωνικό υποκείμενο, με απλά λόγια ότι δεν κάνει τίποτα. Ο άλλος, ο φίλος ή ο σύντροφος, που κάνουμε μέρες να τον δούμε γιατί έχει αράξει σπίτι και "πίνει", δε γίνεται αντικείμενο κριτικής. Γιατί; Μα γιατί το να πίνεις θεωρείται πράξη, επενδύεται με ανατρεπτική σημασία ειδικά αν οι συνευρέσεις συνοδεύονται από (μάλλον ασυνάρτητες) "πολιτικές κουβέντες".

Επιπλέον, ταξιδεύοντας σε ευρωπαϊκές χώρες και ερχόμενοι σε επαφή με συντρόφους εκεί διαπιστώσαμε ότι η μεγαλύτερη επιτάχυνση της επέκτασης της καπιταλιστικής σχέσης συνοδεύεται και από μεγαλύτερη ανοχή του κράτους απέναντι στο χόρτο και τα μαλακά ναρκωτικά γενικότερα. Στην αγγλία, την ιταλία, τη γερμανία και την ισπανία τα νομικά πλαίσια είναι πολύ επιεική για τους "χρήστες" (1). Τι σημαίνει αυτό άραγε; Μήπως αποτελεί νίκη του κοινωνικού κινήματος; Μάλλον όχι, το πιο πιθανό είναι να βολεύει διπλά τον καπιταλισμό η ανάπτυξη μιας νέας αγοράς και η ταπεινωτική ενσωμάτωση στην κυρίαρχη θέσμιση της κουλτούρας της "εναλλακτικής και χαλαρής ζωής". Είναι όντως χαλαρή η ζωή στις μητροπόλεις του καπιταλισμού; Τότε γιατί όταν ρίχνουμε μια ματιά στο δρόμο φαίνονται όλα να κινούνται σε fast forward; Και, πάνω απ' όλα, τι έχουν να πουν τα απελευθερωτικά

κινήματα για αυτή την υπό διαμόρφωση κατάσταση;

Λένε "στο σπίτι του κρεμασμένου δε μιλάνε για σκοινί". Έτσι φαίνεται ότι δικαιολογείται τη σήμερον η σιωπή για την drug culture από τους ριζοσπαστικότερους πολιτικούς χώρους - μια ασύνειδη στάση συνενοχής από κάποιους και μια πολιτική επιλογή από άλλους. Εμείς ισχυριζόμαστε ότι η συνέπεια και η σοβαρότητα ενός ριζοσπαστικού κινήματος αναδεικνύεται στο επίπεδο που ενσωματώνει το λόγο για τις ατομικές και κοινωνικές λειτουργίες στο λόγο της δημόσιας σφαίρας και του συνεχή αναστοχασμού. Σήμερα, μακριά από μια τέτοια μορφή κινήματος, ο αναστοχασμός και η αμφισβήτηση της κυρίαρχης έννοιας της πολιτικής, η οποία επίσης τοποθετείται μακριά από τη διεκδίκηση μιας δημόσιας σφαίρας, αντικαθίσταται από το "κλείσιμο του ματιού" πάνω στα αυτονόητα και μια κληρονομημένη παρακαταθήκη που είναι δύσκολο να ξεκουνηθεί... Αυτό το κλείσιμο του ματιού μπροστά στο "σκοινί" είναι που διαπραγματεύεται τελικά, σε ένα αλλόκοτο παιχνίδι με την κυριαρχία, και τον τεμαχισμό της συνέχειας της μνήμης... μιας μνήμης που ακόμα και αν δε μας έδινε την νέα επαναστατική Α-λήθεια, έναν μπούσουλα στα σύγχρονα αδιέξοδα, το "ατσαλένιο σφυρί" μιας μεθόδου που θα μας έλυνε τα χέρια εκτός απροόπτων, τουλάχιστον θα μας έσωνε στο επίπεδο της αξιοπρέπειας μας...

Αυτό το κλείσιμο του ματιού είναι ένα κοινό μυστικό. Το μυστικό προκύπτει εντός της απόστασης που διανύεται από το σημείο της συλλογικής πολεμικής εναντίον της σύγχρονης κοινωνίας μέχρι το σημείο της ναρκισσιστικού τύπου φυγής από την πραγματικότητα. Μπο-

(1) Ωραία λέξη αυτή έτσι; Ο όρος "user" που χρησιμοποιείται παράλληλα για τις μηχανές και τα ναρκωτικά

συνδέει σε σημειολογικό επίπεδο την εργαλειική αξία και των δύο για τον καπιταλισμό.

ρεί και στα δύο αυτά σημεία ως στόχος να προβάλλεται η άρνηση της πραγματικότητας. Η συλλογική αντίσταση είναι αυτή όμως που ρητά θα δοκιμαστεί στο επίπεδο της συνειδήσεως και της Πράξης. Τα υπόλοιπα θα διοχετευθούν στο "Η ζωή είναι αλλού" μέσω μιας Do-It-Yourself activity η οποία έχει φάει ήδη τα μούτρα της.

Από και και πέρα έχει τη σημασία του να πιάσουμε ένα-ένα τα επιχειρήματα που προβάλλονται, νηφάλια ή όχι, για να υπερασπιστούν (με το κλείσιμο του ματιού ή όχι) την drug culture των χαπιών, του χασίς και του LSD. Επιχειρήματα-απαντήσεις που απευθύνει κάποιος όταν δέχεται την ερώτηση "τι προσφέρουν τα ναρκωτικά σε σένα;" κτλ. Αυτές οι ερωταποκρίσεις βέβαια δεν έχει κανείς την ψευδαίσθηση πλέον ότι λαμβάνουν χώρα μόνο ανάμεσα σε ριζοσπαστικά υποκείμενα ή έστω στα υποκείμενα της άγριας μητροπολιτάνικης νεολαίας. Αυτό έχει μια ξεχωριστή σημασία, μιας και δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό κομμάτι που ταυτίζεται με την χρήση χασίς, δηλαδή κάποιο παγιωμένο πρότυπο - στιλ. Επιπλέον έχει τη σημασία του, από την άποψη ότι το "νοηματικό κενό" που μας κληροδοτούν οι κοινωνίες του καπιταλισμού δε μοιάζει απίθανο να καλυφθεί από τη νοοτροπία της συνεχούς μαστούρας για ένα κομμάτι της νεολαίας.

Έτσι, δεν αποτελεί μυστικό το ότι πολλές νοικοκυρές και εργαζόμενες της μητρόπολης χαπακώνονται με ψυχοφάρμακα και άλλοι τόσοι νέοι εργαζόμενοι πίνουν ένα τσιγάρο μετά από μια αγχώδη μέρα στη δουλειά... Η μισή κοινωνία, με άλλα λόγια, έχει εξοικειωθεί ήδη πλήρως. Μια πιθανή νομιμοποίηση του χόρτου (μιας και είναι το πιο αγαπητό, καθότι το πιο κοινωνικό λένε...) θα μπορούσε να λειτουργήσει έτσι σαν κατασταλτικό φάρμακο για το άγχος της δουλειάς. Αυτό που γίνεται τελικά είναι να μην κοινωνικοποιείται το άτομο μέσω του χόρτου αλλά να κοινωνικοποιείται ~~το~~ χόρτο μέσω της αποδοχής του από τα άτομα. Ο καπιταλισμός επιταχύνει το άροτρο πετώντας μας διάφορα καρότα για να ακολουθήσουμε κι εμείς. Αυτή η κατάσταση από μόνη της προσδίδει ένα νόημα στη ζωή του εργαζόμενου. "Τώρα μαλάκες έχω τον ελεύθερό μου χρόνο και θα την πίνω μέχρι αύριο το πρωί!" Ποιος κοροϊδεύει ποιον όμως; Η πειθαρχία στη δουλειά φέρνει την πειθαρχία στον ελεύθερο χρόνο... Να μια περίπτωση που η φυγή στον ελεύθερο χρόνο βρίσκεται το αντίθετό της σε μια άρνηση πάνω στο πεδίο που μας βάλουν...

Γενικότερα το αίτημα της "φυγής" που προέβλεπαν οι εκάστοτε μειοψηφίες (είτε ανήκαν στην αριστερά είτε όχι) και όταν η καθεμιά από αυτές πειραματιζόταν πάνω σε μια άλλη... πραγματικότητα, αν είχε τότε κάποια λογική βάση, σήμερα μοιάζει βούτυρο στο ψωμί τους... Αυτό ακριβώς είναι το ζητούμενο για εκείνους: η "αγελαία φυ-

γή". Αν τα ναρκωτικά μπήκαν κάποτε στον αγώνα για την ανεύρεση μιας ουτοπίας, τώρα προωθούνται από την κυριαρχία με όλους τους τρόπους για τη συντήρηση της σύγχρονης δυστοπίας... Η φυγή, όμως, είτε το 70' είτε σήμερα ξεκάθαρα εκφράζει ατομικισμό. Οι ριζοσπάστες που αναλύουν τη Νέα Αριστερά το παραδέχονται για τότε. Για σήμερα μια ύποπτη σιωπή... τη στιγμή μάλιστα που πρέπει συνεχώς να λέμε τη γνώμη μας, να ερχόμαστε σε ρήξεις με τον κομφορμιστικό συρφετό. Φυγή από τον καπιταλισμό είναι αδύνατον να υπάρξει παρά μόνο μέσα από τη συλλογικοποίηση των αρνήσεών μας. Η άρνηση, από την άλλη, μέσω του "μπάφου" είναι ανούσια και μίζερη, κανονιστική όσο και η εργασία. Αυτή η φυγή είναι μια καρικατούρα της άρνησης, μια συμπίκνωση του κυρίαρχου καταμερισμού της εργασίας, ενός αγγλικού παιδικού τραγουδιού που μας θυμίζει ο Αντόρνο "Παίξε όταν παίζεις και Δούλευε όταν δουλεύεις. Έτσι, θα είσαι πρόσχαρος όλη την ώρα".

Αυτή η φυγή, εξάλλου, θα υπάρξει μόνο για έναν, τον καταναλωτή της ουσίας... Θα παραμείνει μόνος του παρά τη συνήθη τελετουργική χρήση του χόρτου που λαμβάνει χώρα σε ανοιχτά μέρη και ανάμεσα σε μικρές ή μεγάλες παρέες - και αυτό, προς πείσμα όσων ισχυρίζονται την "κοινωνικότητα του μαύρου". Κάποιοι απ' αυτούς επιβεβαιώνουν αυτή την κοινωνικότητα της συγκεκριμένης ουσίας με το "ελληνικό" παράδειγμα της φιγούρας του ρεμπέτη, όπως οι νέοι αμερικάνοι του 70' ανέτρεχαν σε Ινδιάνικες φυλές αντίστοιχα... Μα, και οι ρεμπέτες και οι Ινδιάνοι αναφέρονται σε ένα ήδη μακρινό παρελθόν, σε άλλες κοινωνικές συνθήκες, οι πρώτοι στο επίπεδο μάλιστα ενός σκληρού περιθωρίου που ουδεμία σχέση έχει με τη νοοτροπία και την κουλτούρα του σύγχρονου δυτικού ανθρώπου της όποιας κοινωνικής θέσης... Η κοινωνικότητα, εξάλλου, της κλειστής κοινότητας του ρεμπέτη (ή πιο σωστά του "μάγκα") δεν προκύπτει από το χασίς αλλά από την ίδια την εποχή του. Το χασίς δηλαδή δεν αποτελεί φάρμακο για την κοινωνικότητα - και θα ήμασταν ήδη σε πολύ δυσκολότερη θέση αν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Από την άλλη, η αποθέωση του ατομικισμού σήμερα δεν οφείλεται στην έλλειψη αλλά - ίσα-ίσα - παρατείνεται από τη διάδοση των ναρκωτικών γενικά και του "μαύρου" συγκεκριμένα. Κάποιοι άλλοι, πιο μετριοπαθείς, λένε ότι "διευκολύνει" την κοινωνικότητα, αν δεν τη δημιουργεί, ισχυρίζονται δηλαδή κάτι εξίσου προβληματικό. Όμως κι αυτό το επιχείρημα καταλαβαίνουμε σταδιακά ότι αποτελεί ένα μύθο, εκτός αν ορίσουμε την κοινωνικότητα ως χαλάρωμα των ηθικών και λογικών αντιστάσεων, φαιδρότητα κτλ (2) - και εδώ έχουμε να κάνουμε και πάλι με την ποιότητα μιας διασκέδασης και τον καταμερισμό που λέγαμε πιο πριν. Το χασίς σε χαλαρώνει - ναι - και ίσως σε αποκοιμί-

(2) Άλλο πράγμα βέβαια η χαλάρωση των ηθικών αναστολών και άλλο πράγμα η φαιδρότητα. Δεν υπερασπιζόμαστε εδώ την τρέχουσα ατομικιστική ηθική. Είναι προβληματικό ωστόσο να προσπαθήσουμε να την καταλύσουμε μέσω των ναρκωτικών. Από και και πέρα διάφοροι έγραψαν και μόχθησαν για την κατάργηση των σιδερένιων δεσμών της Ηθικής και την προώθηση μιας απελευθερωτικής ηθικής "του παιχνιδιού, της μέθης, της γιορτής". Ο Φρόιντ γράφει στην "Ψυχανάλυση των Μαζών και την Ανάλυση του Εγώ" ότι: "Τα Σατουρνάλια των Ρωμαίων και το δικό μας Καρναβάλι συμπίπτουν σ' αυτό το ουσιαστικό τους γνώρισμα με τις γιορτές των πρωτόγονων, που συνήθως κατέληγαν σε κάθε λογής εκτραχλησμούς και καταπάτηση των κατά τα άλλα ιερών εντολών. Το Ιδανικό Εγώ περιλαμ-

βάνει όμως το σύνολο των περιορισμών, στους οποίους πρέπει να υποτάσσεται το Εγώ, και γι αυτό η άρση του πρέπει να είναι μια μεγάλη γιορτή για το Εγώ, που έχει ακόμα μια φορά την ευκαιρία να είναι ευχαριστημένο με τον εαυτό του. Η σύμπτωση Εγώ και Ιδανικού Εγώ ως κάποιο σημείο αποτελεί θρίαμβο". (Ένα παράδειγμα τέτοιου "εκτραχλησμού" είναι η γενικευμένη εξέγερση μετά το καρναβάλι της Romans στη γαλλία το 1579). Το πνεύμα της γιορτής ήταν ανέκαθεν το αντίπαλο δέος της κυρίαρχης ηθικής. Ο Λε Γκοφ το επιβεβαιώνει λέγοντας ότι στο Μεσαίωνα η ταβέρνα αποτελούσε τον κύριο ανταγωνιστή της εκκλησίας... Εδώ όμως έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικά πράγματα ουσιαστικά. Από τη μια θέλουμε τη ρήξη με την κυρίαρχη ηθική την οποία όμως θα επιτύχουμε μάλλον με

την απόπειρα συγκρότησης μιας επαναστατικής ηθικής (τέτοιες απόπειρες έχουν γίνει από πολλούς ελευθεριακούς στοχαστές όπως ο Πιότρ Κροπότκιν). Από την άλλη έχουμε να κάνουμε με την κουλτούρα της μέθης και της γιορτής και το πρόταγμα μιας κοινωνίας όπου το "παιχνίδι" θα έχει κομβικό ρόλο. Το πως όμως θα διαχωρίσουμε την κουλτούρα της "γιορτής" από τον κυρίαρχο "θετικισμό της διασκέδασης" δε μπορούμε να το στηρίξουμε στο πως βιώνει ο καθένας τη ζάλη του. Η παρούσα κοινωνία δεν έχει κανένα πρόβλημα ούτε με τις θεοσιμμένες γιορτές (πχ της Μητέρας, του Αγίου Βαλεντίνου), ούτε με τα όργια βέβαια. Ο Αντόρνο μας υπενθυμίζει τον Χάελεν στο Θανατοφόρο Καινούργιο Κόσμο όπου περιγράφει "όργια εκφυλισμένα σε κοινωνικές λειτουργίες".

ζει· αυτό σημαίνει ότι δε σε ενοχλεί η παρουσία του "άλλου" ούτως ή άλλως, αλλά αυτό δεν είναι κοινωνικότητα και πάλι. Από και και πέρα, η πρόκληση έντασης πάντως μιας συναισθηματικής κατάστασης (αν πίνει κάποιος στεναχωρημένος ή χαρούμενος επιτείνει το αντίστοιχο συναίσθημα ακόμη περισσότερο) δεν έχει σχέση με καμία κοινωνικότητα. Γενικά πιο ειλικρινές θα ήταν να πούμε ότι οι συνέπειες της κατανάλωσης του χασίς έχουν να κάνουν πιο πολύ με αυτό που το ίδιο το άτομο νιώθει και "θέλει", παρά με οποιαδήποτε παράμετρο "κοινωνικότητας". Η τελευταία σήμερα είναι το ζητούμενο μπροστά σε μια εποχή κατάφωρης μοναξιάς - γι' αυτό και οι χρήστες την προτάσσουν.

Το επιχείρημα, αντίθετα, που έπαιζε κυρίως παλιότερα (και από πολιτικά περιοδικά) και λιγότερο σήμερα είναι ότι το χόρτο βοηθά στη διεύρυνση της σκέψης, το άνοιγμα των οριζόντων σε "άλλα" επίπεδα αντίληψης - μια φιλολογία που ενισχύθηκε σφόδρα από το Junkie του Burroughs. Επίδοξοι καλλιτέχνες, εναλλακτικοί αλλά και ουτοπιστές δοκίμασαν τα ναρκωτικά με σκοπό να βοηθηθούν στο επίπεδο της δημιουργικότητας. Σε περιόδους όπου υπήρξαν κινήματα σαν το σουρεαλισμό, δοκιμάστηκαν τα πάντα: κάθε είδους ναρκωτικό, κάθε μέθοδος όπως η ύπνωση κτλ ώστε να βρεθούν τα όρια ανάμεσα στη λογική και τη φαντασία, στο συνειδητό και το ασυνείδητο ψυχικό σύστημα κατ' επέκταση. Ποιητές, ωστόσο, όπως ο Αντρέ Μπρετόν δήλωναν αντίστοιχα ότι το χασίς δεν τους βοήθησε καθόλου στην τέχνη τους, οπότε αποδεικνυόταν και άχρηστο. Με αυτή τη θέση συνταυτιζόταν και το Μάρτιο του 84' ο λαογράφος Ηλίας Πετρόπουλος - μια εξαιρετικά απρόσμενη στάση. Έλεγε μέσα από το βιβλίο του για τα "Ρεμπέτικα Τραγούδια" και επαναλάμβανε μέσα από το "Άγιο Χασισάκι": "...ο χασικλής ουδέν συνεισφέρει στην κοινωνία είναι παράσιτος. Ο χασικλής είναι ανίκανος να δημιουργήσει κάτι. Βασικώς μόνο απομυζά. Ο κάθε πνευματικός άνθρωπος οφείλει να είναι διαπρύσιος εχθρός των χασικλήδων" και λίγο πιο κάτω: "το χασίσι δεν φθείρει, παρά έμμεσα, ύπουλα, αδιόρατα. Το χασίσι αποβλακώνει, απόκοιμίζει, οδηγεί σε πνευματική νάρκη". Αυτή η παράδοση θέση του Πετρόπουλου, ενός ανθρώπου που γεννήθηκε και μεγάλωσε στο περιθώριο, που μίλησε για τον "σκουπιδοτενεκέ της Ιστορίας" αγκαζέ με όλους τους λούμπεν τύπους και όλες τις ασήμαντες φαινομενικά φιγούρες, που όπου στεκόταν και όπου βρισκόταν διαδήλωνε την αγάπη του για το χασίς, εξηγείται παρακάτω... Ο ίδιος λέει ότι πέφτει σε αυτή την αντίφαση γιατί αν και, από τη μια, "από το χασίς εκλύεται τόση ηδονή που είναι αδύνατον να την αρνηθείς", από την άλλη, βλέπει "τι συμβαίνει με το χασίσι" και διαβλέπει "τι θα γίνει με τα ναρκωτικά"... Ξαναγυρνάμε στο θέμα μας: ο Μπρετόν λέει "Μόνο η φαντασία μου προσφέρει μια νύξη για αυτό που μπορεί να υπάρξει!". Αυτή η φαντασία, παρά τους πειραματισμούς που δοκίμαζαν οι σουρεαλιστές, μέγιστη σημασία είχε αν μπορούσε να προκύψει από τον ίδιο τον άνθρωπο και όχι με τη βοήθεια κάποιων μέσων. Το περίεργο δεν είναι ότι το LSD δημιουργεί παραισθήσεις και ψευδαισθήσεις. Το περίεργο είναι ότι από μια μονότονη, για παράδειγμα, εγκλωβισμένη στο νόημα των συμβολιστών και των ρεαλιστών, παράδοση στη ζωγραφική και την ποίηση βγαίνει ένας Νταλί, ένας Τανγκί, ένας Μαγκρίτ, βγαίνει ένας στίχος ενός ποιήματος που λέει "Σε μια γωνιά ο λυτρωμένος ουρανός αφήνει στα σανδάλια των αγγέλων λευκές μπάλες". Φαντασία και δημιουργικότητα διαπλέχθηκαν εκείνη την εποχή με αυτό τον τρόπο ώστε να οδηγηθούμε σε εντελώς πρωτότυπα πορίσματα για την Τέχνη και μάλιστα με αποτέλεσμα οι δημιουργοί

να απειλούνται με ψυχιατρικό εγκλεισμό. Αυτό αποτέλεσε ένα σκίρτημα της ριζοσπαστικής φαντασίας και μάλιστα με κόστος. Η φαντασία εδώ έπαιξε κομβικό ρόλο ενάντια στην κυρίαρχη λογική και τον καθωσπρεπισμό της Τέχνης. Τα ποιήματα, από την άλλη, του Γκέοργκ Τρακλ που γράφτηκαν κυρίως μέσα από γερές δόσεις αιθέρα δε σημαίνει ότι δεν έχουν αξία - ίσα-ίσα. Όμως, πέρα από το ότι οι σουρεαλιστές έφεραν πολύ σημαντικότερη ρήξη στον κόσμο της Τέχνης, εδώ μας ενδιαφέρει ότι με αμφότερα τα παραπάνω παραδείγματα αποσυνδέεται η ποίηση από το ναρκωτικό.

Ο μύθος της δημιουργικότητας και της κοινωνικότητας, η ανάγκη για πειραματισμό και η περιέργεια πάνω σε μια παράνομη ουσία, περισσότερο η έλλειψη γνώσεων για τις συνέπειες της ντρόγκας αποτελούν για τον Λεωνίδα Χρηστάκη (τον εκδότη του σημαντικότερου περιοδικού αντι-κουλτούρας το 70' και το 80', του "Ιδεοδρομίου") και τον Μάρκο Επάρτο τους κυρίαρχους λόγους που εξαπλώνονται τα ναρκωτικά. Αναφέρονται βέβαια περισσότερο στους τοξικομανείς όταν αφιερώνουν το βιβλίο τους "Το λεξικό της ντάγκλας" στα "ψημάρια" (τους απληροφόρητους). Όμως η παρατήρηση αυτή ταιριάζει και για τους κατανάλωτες χασίς και των λεγόμενων "μαλακών" ναρκωτικών, μολονότι δεν προκαλούν εθισμό. Αυτή η αίσθηση κιόλας της παρανομίας είναι που αποτελεί πολλές φορές μια παρότρυνση για το χασίς και πρόσφερε μέχρι πρόσφατα μια σύνδεση της κατανάλωσής του με τα ριζοσπαστικά κινήματα. Και ακριβώς πάνω στη σύνδεση της παρανομίας της κατανάλωσης μαύρου και της αύξησης της κυκλοφορίας του, παίζουν οι νέο-φιλελεύθερες εικασίες για το ότι θα μειωθεί η κατανάλωσή του παράλληλα με την από-ποινικοποίησή του. Και από αυτό το κείμενο, θα πούμε βέβαια ότι δεν αδιαφορούμε για το ποινικό κολάσιμο ή μη μέλλον αυτών των ναρκωτικών αλλά επιλέγουμε το να μην επιλέξουμε κάποια από τις δύο κυρίαρχες λύσεις που προτείνονται. Ούτε θα γκρινιάζουμε σαν τους συντηρητικούς Χριστιανούς για την ουσία-διάβολο, ούτε, όμως, θα συναινούμε στα σχέδια των προοδευτικών λόμπι εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για από-ποινικοποίηση του χόρτου... Και οι δύο επιλογές είναι ξεκάθαρα συνυφασμένες με τις επιλογές της κυριαρχίας. Δεν ήταν βέβαια πάντα έτσι τα πράγματα. Όμως σήμερα έχουμε έναν ακόμη λόγο να πάρουμε μια σαφή θέση πάνω στο ζήτημα αφού μπορούμε να κρίνουμε και εκ των υστέρων τι πρόσφερε η drug culture στα κινήματα και γενικότερα στην καπιταλιστική κοινωνία.

[παρένθεση]: Λυπηθείτε μας και μη μας αναφέρεται ότι δε μιλάμε για άλλες ψυχοτρόπες ουσίες όπως το αλκοόλ, τη νικοτίνη, τον καφέ κλπ. Εντάξει κάποιες από αυτές τις ουσίες σκοτώνουν και μάλιστα πολύ περισσότερο κόσμο απ' ό,τι οι παράνομες ψυχοτρόπες. Απλά το χασίς, τα χάπια έχουν την φαρμακολογική ιδιότητα της σχεδόν άμεσης και έντονης επίδρασης στο κεντρικό νευρικό σύστημα του ανθρώπου σε πολύ μικρότερες ποσότητες απ' ό,τι π.χ. το αλκοόλ (...και ζούμε στην εποχή βέβαια του άμεσου αποτελέσματος, του fast food). Απλά το χασίς δημιουργεί μια συγκεκριμένη κουλτούρα, η οποία στολίζεται με εξειδικευμένο λόγο (π.χ. δείτε τα διάφορα λεξικά της αργκό των χρηστών, που κυκλοφορούν κατά καιρούς στο αθηναϊκό Indymedia) και η οποία σχετίζεται με ειδική συμπεριφορά και lifestyle και με μια πολιτική φλυαρία περί απελευθέρωσης του σώματος, του μυαλού της φαντασίας κ. ά.

Ναι βέβαια και το αλκοόλ, το τσιγάρο και ο καφές είναι μέσα άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Θα' πρεπε να' μασταν τυφλοί να μην το δούμε. Άλλωστε το είπαμε και παλιότερα: **όποια ουσία επιδρά στο κεντρικό νευρικό**

σύστημα είχε από πάντα ενδιαφέρον για την κυριαρχία. Ξέρουμε ότι στις αρχές του 20ου αιώνα εξαπλώθηκε η χρήση του αλκοόλ λόγω της πτώσης της τιμής του μιας και χρησιμοποιούνταν νέες μέθοδοι απόσταξης. Τότε εμφανίστηκε π.χ. και η εμφιάλωση της μπίρας (το λεγόμενο Lager- bier) και η μαζική της κατανάλωση, ενώ ως τότε η μπίρα παρασκευάζονταν στις κατοικίες.

Η μαζική εξάπλωση της χρήσης καφέ και τσαγιού χρονολογείται από ακόμη πιο παλιά. Στην εξάπλωση αυτή βοήθησε κυρίως η ...ζάχαρη: το 1810 η βρετανική αυτοκρατορία επιβάλλει εμπάργκο εκ θαλάσσης και πολλά χερσαία ευρωπαϊκά κράτη ανακαλύπτουν εργαστηριακούς τρόπους παρασκευής της ζάχαρης και δεν την εξάγουν από το ζαχαροκάλαμο όπως ίσχυε πριν. Αυτό οδήγησε στη ραγδαία πτώση της τιμής της ζάχαρης (που πριν ήταν προϊόν πολυτελείας στην ευρώπη) και δεν εισάγονταν πλέον από την καραιβική. Έτσι άλλαξε όμως και η σύνθεση του πρωινού των φτωχότερων στρωμάτων και των εργατών, που λόγω πίεσης χρόνου, δεν κατανάλωναν πλέον για πρωινό χυλό από δημητριακά, αλλά καφέ ή τσάι με ζάχαρη. Αναιρέθηκαν λοιπόν θρεπτικά συστατικά από το πρωινό των φτωχών και αντικαταστάθηκαν με ψυχοτρόπες ουσίες... (τα στοιχεία από το βιβλίο του Mintz: Die suße Macht, 1987).

Απλά εδώ καταπιανόμαστε με τις συγκεκριμένες παράνομες ψυχοτρόπες ουσίες, και κυρίως με το χασίς, και δεν καταλαβαίνουμε να μας τίθεται πάντα, με θιγμένη υπεραντίδραση, το ζήτημα όλων των ουσιών της καθημερινότητας, λες και μεις λέμε ότι είναι αδιάφορο να'σαι αλκοολικός ή λες και μεις κάναμε κάποια ουσία νόμιμη ή παράνομη ή μας ενδιαφέρει κάτι τέτοιο. [τέλος παρένθεσης]

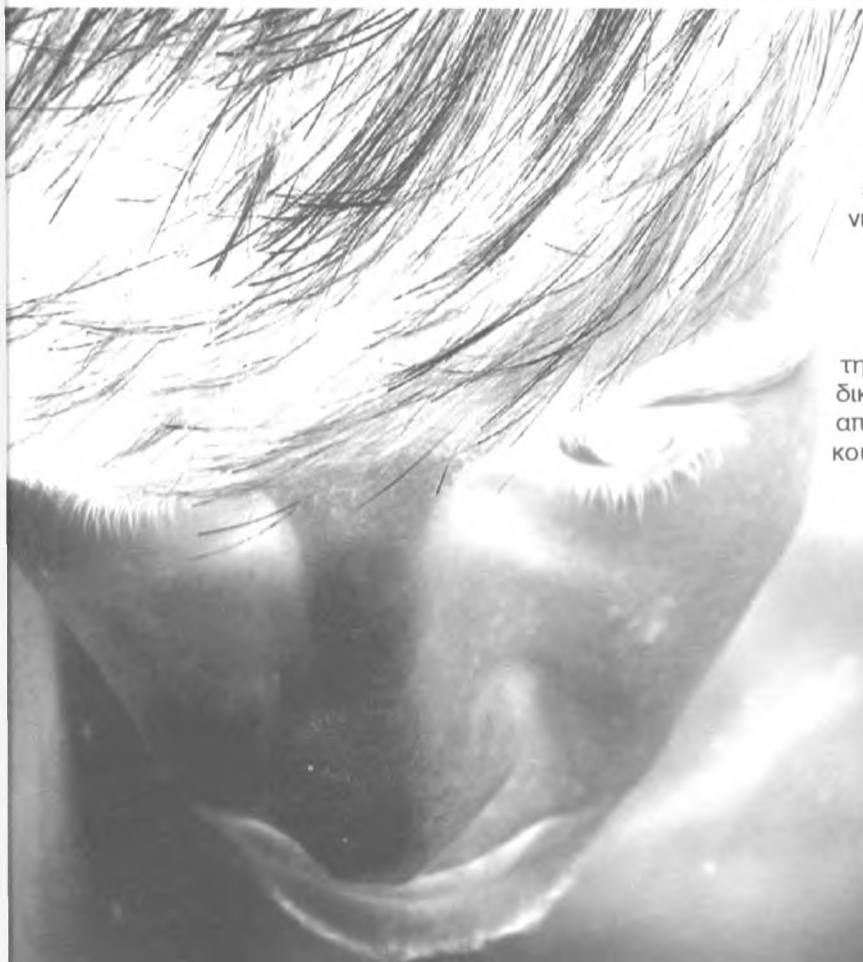
ως επίλογος:

**Ή με την ζάλη
ή με την επανάσταση.**

Καταλήγουμε λοιπόν λέγοντας ότι οποιαδήποτε κουλτούρα ζάλης είναι πλήρως ασυμβίβαστη με ένα επαναστατικό πρόταγμα. Ευτυχώς η Ελλάδα δεν χαρακτηρίζεται από την κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών από τα άτομα του ανατρεπτικού και ριζοσπαστικού χώρου. Η όποια κατανάλωση δεν καταλαμβάνει κεντρικότητα όπως π.χ. γίνεται στην ισπανία ή στην πορτογαλία. Αλλά θεωρούμε ότι θα έπρεπε να γίνει ένα βήμα παραπέρα, ένα βήμα πιο επιθετικό: καμιά ανοχή, καμιά χρήση μαλακών ναρκωτικών από τα υποκείμενα του αγώνα. Το ζήτημα της ανατρεπτικής πολιτικής είναι, ενίοτε, να εισάγει ριζοσπαστικές θέσεις εκεί που δεν υπάρχουν, να αναδεικνύει ρήξεις να επιζητά συγκρούσεις με το υπάρχον. Πρέπει να δοθεί το μήνυμα, ότι όσοι μιλάνε για αυτονομία, για αυτοθέσμιση, για επανάσταση είναι εχθρικοί απέναντι στην κουλτούρα της ζάλης.

Κατά την ενασχόληση με το ζήτημα της κουλτούρας των ναρκωτικών προέκυψε εντός της συντακτικής ομάδας του περιοδικού μια συζήτηση σχετικά με το αν η επιλογή της ρήξης μ' αυτή την κουλτούρα (ιδιαίτερα του χασίς) οφείλει να αντανakλάται στην προσωπική στάση των υποκειμένων ότι δεν "την πίνουν". Αποφασίσαμε να παραθέσουμε πολύ συνοπτικά τις αντικρουόμενες απόψεις, από τη στιγμή που η συζήτηση δεν κατέληξε σε συμφωνία. Η συμφωνία είναι δεδομένη στο γεγονός ότι δε δείχνουμε καμιά ανοχή στη χρήση μαλακών ναρκωτικών στις διαδικασίες του αγώνα. Από εκεί και πέρα η μία άποψη λέει ότι αυτό δεν συνεπάγεται την αποφυγή της περιστασιακής χρήσης τους στο προσωπικό επίπεδο από τη στιγμή που αυτή δεν ανάγεται σε κεντρικό νόημα της ζωής του ατόμου (ούτε καν νόημα) και δεν αναπαράγει την κουλτούρα της ζάλης. Η δεύτερη άποψη θεωρεί ότι στην εποχή που η κατασταλτική χρήση των μαλακών ναρκωτικών στην υπηρεσία της κυριαρχίας επεκτείνεται, μια τέτοια στάση είναι μια μορφή ανοχής και θα πρέπει να υπάρχει μια σαφής θέση από τα υποκείμενα των ριζοσπαστικών χώρων ότι "εμείς δεν πίνουμε". Ουσιαστικά δηλαδή η άποψη αυτή πιστεύει ότι μόνο έτσι μπορεί να γίνει επιθετική και ξεκάθαρη η μη ανεκτική στάση απέναντι στην κουλτούρα των ναρκωτικών.

Αυτή η στάση είναι επιλογή και όχι "καθωσπρεπισμός". Βλέπουμε ότι ήδη μας έχουν κατακλύσει ένα σωρό υποκουλτούρες και υπονοήματα, lifestyle στο πλαίσιο των οποίων εντάσσεται και η χρήση των ψυχοτρόπων. Κοινωνικά κομμάτια ζώντας αυτό το σύγχρονο κενό νοήματος θα ολισθήσουν σ' όλα αυτά τα λειτουργικά και δομικά υποκατάστατα νοήματος. Το ριζοσπαστικό πρόταγμα πρέπει να έχει ρητές και ξεκάθαρες ρήξεις μ' όλη αυτή την μεταμοντέρνη lifestyle σούπα. Να προβάλλει τα δικά του νοήματα για την κοινωνική και ατομική απελευθέρωση και την αυτονομία ενάντια στην κουλτούρα της ετερονομίας και της ζάλης.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ με τον Τάκη ΦΩΤΟΠΟΥΛΟ περί ψυχοτρόπων -Ανάρες

Ανάρες: Όταν είχαμε πρωτοαναφερθεί το 1999 στο ζήτημα των ψυχοτρόπων ουσιών και είχαμε υποστηρίξει ότι ούτε η αποποινικοποίηση τους θα αποτελέσει κάποιου είδους λύση, ούτε μπορεί να είναι πολιτικό αίτημα ριζοσπαστικών ανατρεπτικών κινημάτων, είχαμε δεχτεί τότε σφοδρή "κριτική", ότι "αυτά τα λένε οι μπάτσοι", δηλ. περί ποινικοποίησης του χασίσ κλπ., χωρίς να πιστεύουμε πως εμείς λέγαμε κάτι αντίστοιχο. Εν τω μεταξύ όμως βλέπουμε τον πρωθυπουργό της χώρας προεκλογικά να μιλάει για διαχωρισμό μαλακών και σκληρών, για το ότι "δεν μπορεί να μπαίνει ο χρήστης φυλακή" κλπ. για μια πολιτική κατά κάποιο τρόπο αποποινικοποίησης. Από την άλλη ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης έχει αναφερθεί πολλές φορές σ' αυτό το ζήτημα κυρίως τασσόμενος υπέρ μιας μορφής αποποινικοποίησης. Και βλέπουμε γενικότερα ότι στις χώρες της δυτικής Ευρώπης επίσημη πολιτική είναι μια άλλου τύπου αντιμετώπιση. Η μετατροπή νόμων π.χ., να γίνεται δηλαδή πταίσμα η χρήση κάποιων ουσιών και από την άλλη η εμπειρία μας από χώρες όπως Ισπανία, Πορτογαλία κλπ. που το ανατρεπτικό κίνημα, η ριζοσπαστική νεολαία έχει έντονα ενσωματώσει την κουλτούρα ειδικά των μαλακών ναρκωτικών. Τι ισχύει; Οι κυρίαρχοι, η αστυνομία είναι υπέρ της ποινικοποίησης των ψυχοτρόπων, όπως ίσχυε παλιότερα; ή υπάρχει, ειδικά στην ΕΕ, μια τάση προς άλλου είδους αντιμετώπιση;

Τάκης Φωτόπουλος: Ναι, σίγουρα η τάση είναι αυτή. Δηλαδή αυτή τη στιγμή σε χώρες σαν την Βρετανία, για παράδειγμα, έχει ήδη νομιμοποιηθεί η χρήση της κάνναβης, επίσης η χρήση των άλλων μαλακών ναρκωτικών ουσιαστικά δεν τιμωρείται παρόλο που τυπικά είναι παράνομη. Και γενικά προωθείται αυτή η πολιτική σε όλη την ΕΕ, δηλαδή σε όλη την ΕΕ σήμερα η γενική τάση είναι να αποδεσμευτούν από τον βραχνά της εγκληματικοποίησης, θα έλεγα, της χρήσης ναρκωτικών, για καθαρά δικούς τους λόγους. Οι λόγοι αυτοί αναφέρονται στο γεγονός ότι το οικονομικό κόστος από το να απασχολούμε μεγάλο τμήμα των δικωτικών αρχών στο κυνήγι των μικροχρηστών κλπ. έχει γίνει πολύ μεγάλο και από την άλλη μεριά η συναφής εγκληματικότητα, η εγκληματικότητα δηλαδή που σχετίζεται με τα ναρκωτικά, έχει επίσης εκτοξευθεί --και αυτό πέρα από την γενικότερη έκρηξη της εγκληματικότητας λόγω της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης που έχει οδηγήσει στην μαζική φτώχεια, τη μαζική ανεργία κλπ. Γι' αυτό προσπαθούν μ' αυτόν τον τρόπο, με το να νομιμοποιήσουν δηλαδή τη χρήση των μαλακών ναρκωτικών, τουλάχιστον της κάνναβης, να μειώσουν σε κάποιο βαθμό την εγκληματικότητα, και να μειώσουν κάπως τον αριθμό των φυλακισμένων που αυτή τη στιγμή έχει φτάσει σε εκρηκτικά επίπεδα. Δηλαδή, από τη μια μεριά, χτίζουν συνεχώς φυλακές, λόγω του ότι η έκρηξη της γενικής εγκληματικότητας οδηγεί σε μια κατάσταση σχεδόν ανεξέλεγκτη (γενικευμένη εξέγερση την έχουν χαρακτηρίσει κάποιοι) και, από την άλλη μεριά προστίθενται οι φυλακισμένοι από την χρήση των ψυχοτρόπων ουσιών που επιβαρύνουν σημαντικά την όλη διαδικασία. Εκείνο, όμως, που πρέπει να εξετάσουμε είναι τι συνέπειες έχει αυτό. Δηλαδή μήπως σήμερα ουσιαστικά μετακινούμαστε από ένα έλεγχο του πληθυσμού μέσω της καταστολής όσον αφορά την χρήση των ναρκωτικών, σε έναν έλεγχο μέσω των ιδίων των ναρκωτικών; Και εγώ νομίζω ότι αυτή τη στιγμή εκεί ακριβώς οδηγούμαστε.

Αν. Σε ένα άρθρο σου το 1995 έλεγες ότι η οικονομία της αγοράς, ο νεοφιλελευθερισμός, οδηγεί σε κοινωνίες φυλακών και ναρκωτικών. Έτσι το είχες ονομάσει τότε. Πώς συμβιβάζεται αυτό με τα προλεγόμενα σου, ότι θέλουν δηλαδή να αποσυμφορήσουν τις φυλακές.

Τ.Φ. Ακριβώς επειδή ήδη έχουμε οδηγηθεί σ' αυτή την κοινωνία των φυλακών και των ναρκωτικών, δηλαδή επειδή αυτή τη στιγμή, όπως είπα πριν, υπάρχει μια έκρηξη του αριθμού των φυλακισμένων σε ολόκληρο τον κόσμο, και ιδιαίτερα βέβαια στις χώρες όπου έχει θεμελιωθεί η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (όπως είναι οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία), καθώς και στις χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού, όπως είναι η Ρωσία όπου ο άγριος καπιταλισμός έχει οδηγήσει σε έκρηξη ανάλογη των φυλακισμένων. Δηλαδή, επειδή ήδη έχουμε οδηγηθεί σε κοινωνία φυλακών και απλώς η καταστολή μέχρι τώρα ήταν ένας επιβαρυντικός παράγοντας, αυτό που αποπειράται τώρα είναι να μειωθεί μεν ο αριθμός των φυλακισμένων από την καταστολή, αλλά χωρίς αυτό να μειώσει τον έλεγχο του πληθυσμού. Το λέω αυτό γιατί υπήρχαν μερικοί οι οποίοι έλεγαν ότι η καταστολή χρησιμεύει για να ελέγχεται ο πληθυσμός, ή μάλλον τα πιο ριζοσπαστικά τμήματα του λαού, επειδή η καταστολή έδινε τη δυνατότητα στον δικωτικό μηχανισμό να συλλαμβάνει και να φυλακίζει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού είτε χρησιμοποιούσαν ναρκωτικά, είτε όχι -- πολλές φορές χρησιμοποιούνταν και σαν πρόφαση. Σήμερα όμως υπάρχει μια αλλαγή, με την έννοια ότι η κοινωνία των φυλακών μεν επεκτείνεται ολοένα και περισσότερο λόγω των συνεπειών της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, ενώ από την άλλη μεριά ο έλεγχος του πληθυσμού χρειάζεται περισσότερο παρά ποτέ. Γι' αυτό εκείνο που επιτυγχάνεται με την φιλελευθεροποίηση είναι ότι περιορίζονται στις φυλακές τα καθαρά θύματα της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, όχι οι απλοί χρήστες. Ενώ όσον αφορά τον έλεγχο του πληθυσμού, που έλεγα προηγουμένως, εκείνο που γίνεται σήμερα είναι ότι χρησιμοποιούνται περισσότερο τα ίδια τα ναρκωτικά, σαν ένα μέσο ελέγχου των πληθυσμών, και λιγότερο η καταστολή. Χρησιμοποιούνται δηλαδή σαν ένα μέσο ελέγχου των αντιδράσεων, νάρκωσης των αντιδράσεων, και αυτό το βλέπουμε να γίνεται σε σημαντικό βαθμό. Η εξάπλωση άλλωστε των ναρκωτικών έχει χρησιμοποιηθεί στην ιστορία πολλές φορές για να ελεγχθούν κινήματα: από το αναρχοαυτόνομο κίνημα της Ζυρίχης μέχρι το Λ. Άντζελες όπου βγήκαν τελευταία στοιχεία που έδειχναν το πώς η CIA χρηματοδοτούσε τον πόλεμο κατά των κόντρας, δημιουργώντας μια έκρηξη κατάχρησης κοκαΐνης στο γκέτο του Λ. Άντζελες κλπ. Αυτή η τάση νομίζω ότι γενικεύεται σήμερα, με την έννοια δηλαδή ότι με το να αφήνουν ελεύθερη τη χρήση των ναρκωτικών, αυτό έχει συνέπεια ότι πάρα πολύ μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, τα οποία υποφέρουν από την νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και θα μπορούσαν να στραφούν προς ριζοσπαστικές κατευθύνσεις, στρέφονται σε εσωστρεφείς λύσεις δηλ. στον παράδεισο τον εξωτικό που τους δίνει η χρήση του ναρκωτικού και τα ρίχνουν όλα στον εαυτό τους --όπως ακριβώς θέλει και το σύστημα-- "φταίω εγώ που είμαι αποτυχημένος που δε βρίσκω δουλειά" κλπ. Το επόμενο δηλαδή βήμα στο οποίο οδηγεί η κατάχρηση ναρκωτικών είναι η απομόνωση, η ήτρωση.

Αν. Να ρωτήσουμε αν κατά την άποψή σου μπορεί, κατά οποιονδήποτε τρόπο, το αίτημα της αποποινικοποίησης να είναι αίτημα ριζοσπαστικής επαναστατικής πολιτικής. Το λέμε αυτό γιατί ακούμε πολύ συχνά για την ελευθερία του να κάνεις ό,τι θέλεις στο σώμα σου κλπ. που είναι για μας μια ψευδαίσθηση. Το ότι δηλ. υπάρχει τέτοιου είδους ελευθερία επιλογών μέσα στον καπιταλισμό. Εάν και στον ελλαδικό χώρο δεν είναι αυτή η άποψη οργανωμένη ως πολιτικό ρεύμα, δεν έχει θεωρητικοποιηθεί τόσο.

Τ.Φ. Αν και είδα τελευταία ότι γίνεται μια κίνηση. Μάλιστα είχε κατεβεί και στις εκλογές κάποιο σχήμα κατά της ποινικοποίησης που ήταν μέσα Γρίβας, Κοροβέσης κλπ.

Αν. Ο Τριανταφυλλόπουλος ήταν....

Τ.Φ. Όχι, επ' ουδενί λόγω δεν πιστεύω ότι μπορεί το αίτημα της αποποινικοποίησης να είναι ριζοσπαστικό αίτημα, γιατί νομίζω ότι η ποινικοποίηση δεν είναι η αιτία της εξάπλωσης των ναρκωτικών, όπως τελείως εσφαλμένα, για να μην πω εσκεμμένα, κάποιοι προσπαθούν να το παρουσιάσουν. Η ποινικοποίηση είναι ένα σύμπτωμα, δηλαδή είναι το αποτέλεσμα της επιδημικής εξάπλωσης των ναρκωτικών τα τελευταία 30 χρόνια, η οποία δεν είναι καθόλου άσχετη με την κοινωνία που δημιουργήθηκε στη περίοδο αυτή -δηλαδή, από την μια μεριά, την καταναλωτική κοινωνία και, από την άλλη, την τρομερή ανισότητα που σημαίνει ότι όλο και μικρότερα στρώματα, σε χώρες ιδιαίτερα της ημιπεριφέρειας και της περιφέρειας, μπορούν να χαίρονται τα αγαθά της καταναλωτικής κοινωνίας. Αυτή η αντίφαση μεταξύ αυξανόμενης ανισότητας και εντεινόμενου καταναλωτισμού δημιουργεί την μαζική ανάγκη για κατάχρηση ναρκωτικών και επομένως την επιδημική εξάπλωση τους τα τελευταία 30 χρόνια - της οποίας σύμπτωμα ήταν η καταστολή. Το να ζητάς λοιπόν να αρθεί ένα σύμπτωμα, κάθε άλλο παρά μπορεί να αποτελεί ριζοσπαστικό αίτημα. Το θέμα είναι το πώς παλεύεις εναντίον των αιτιών που οδήγησαν σ' αυτό το σύμπτωμα, και τα αίτια είναι προφανή. Δηλαδή, δεν χρειάζονται πολύ ανάλυση για να δείξει κανένας ότι η μαζική εξάπλωση των ναρκωτικών τα τελευταία 30 χρόνια έχει συστημικά αίτια που αναφέρονται δηλαδή στο τι μορφή πήρε ο σύγχρονος καπιταλισμός, ή το σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς. Διότι είναι η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση η οποία, από την μια μεριά, όπως είπα, οδήγησε στην καταναλωτική κοινωνία και από την άλλη στην τρομερή ανισότητα. Γι αυτό, το θέμα είναι πώς παλεύεις αυτά τα αίτια και το πώς βραχυπρόθεσμα καταστρώνεις ένα πρόγραμμα για όλους αυτούς οι οποίοι είναι τα θύματα αυτής της καταστολής --διότι βέβαια η καταστολή δεν είναι λύση. Η λύση είναι, μακροπρόθεσμα, η κοινωνική αλλαγή αλλά, πριν να κατορθώσουμε να αλλάξουμε αυτήν την κοινωνία, η βραχυπρόθεσμη λύση είναι να προσπαθήσουμε να δημιουργήσουμε τέτοιους θεσμούς, ακόμα και σήμερα στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο, που θα βοηθήσουν αυτούς τους ανθρώπους που είναι τα θύματα της επιδημικής εξάπλωσης να σταθούν στα πόδια τους, να γίνουν αυτόνομα άτομα. Αυτό μπορεί να γίνει νομίζω-- και είχα κάνει παλιότερα σχετικές προτάσεις-- με τη δημιουργία κοινοτικών κέντρων (μιλάμε βέβαια για διαφορετικές κοινότητες από τις σημερινές που θα μπορούσαμε να τις ελέγχουμε εμείς οι πολίτες) που θα αναλάμβαναν, σε συνεργασία με τους ίδιους τους εξαρτημένους, να συζητήσουν τα προβλήματά τους, να βρύνε λύσεις σ' αυτά, είτε, αν προτιμούν, μια διαδικασία απεξάρτησης, είτε οποιαδήποτε άλλη λύση, θα πρότειναν και οι ίδιοι. Από την άλλη μεριά, το βασικότερο που νομίζω χρειάζεται είναι η προληπτική εκστρατεία, την οποία μπορούν να την αναλάβουν μόνο η τοπική κοινότητα και όχι ένα κεντρικό κράτος με τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς του.

Αν. Περί της ελευθερίας να διαθέτεις όπως θες το σώμα σου...

Τ.Φ. Αυτό νομίζω είναι άλλο ένα σύμπτωμα για το πώς έχει επηρεάσει η φιλελεύθερη ιδεολογία και την ελευθεριακή κουλτούρα, γιατί δεν νομίζω ότι έχει σχέση με ελευθεριακή κουλτούρα η αρχή πως κάνω ότι θέλω το σώμα που και επομένως μπορώ και να χρησιμοποιώ ή όχι ναρκωτικά, χωρίς να μπορεί κανένας να επεμβαίνει στην απόφασή μου αυτή. Μια τέτοια είδους νοοτροπία είναι σαν την νοοτροπία ότι μια γυναίκα γίνεται πόρνη γιατί το θέλει η ίδια, διαλέγει να είναι πόρνη γιατί ελέγχει το σώμα της. Για να υπάρχει πραγματική ελευθερία επιλογής προϋποτίθεται ότι υπάρχουν οι θεσμικές προϋποθέσεις, ότι δηλαδή ένα άτομο έχει πράγματι την δυνατότητα --την οικονομική, την πολιτική, την κοινωνική-- ώστε να παίρνει αποφάσεις που αφορούν τον έλεγχο του κορμιού του. Αν υπήρχαν αυτές οι προϋποθέσεις, θα το συζητούσαμε αν η απόφαση κατάχρησης ναρκωτικών αφορά την ελευθερία επιλογής ή όχι. Το να συζητάει όμως κανείς σήμερα για ελευθερία επιλογής, όταν η μεγάλη πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού αυτή την στιγμή είτε υποσιτίζεται είτε δεν καλύπτει καν βασικές ανάγκες, το να συζητούμε ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν, αν θέλουν ή όχι, να χρησιμοποιούν ναρκωτικά, ή αν οι γυναίκες θέλουν ή όχι να είναι πόρνες, είναι το χειρότερο είδος φιλελεύθερου ή νεοφιλελεύθερου επιχειρήματος, το οποίο χρησιμοποιείται ακριβώς από τους ιδεολόγους του συστήματος για να δικαιολογήσουν την σημερινή κατάσταση, να δικαιολογήσουν δηλαδή την νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση που διαχωρίζει τους ανθρώπους σε προνομιούχους και μη, σε πλούσιους και φτωχούς, σε αδύνατους και δυνατούς.

Αν. Τελευταία ερώτηση: συχνά ακούμε ότι το μένος μας στρέφεται μόνο ενάντια στις συγκεκριμένες ψυχοτρόπες ουσίες και δε στρέφεται ενάντια στην νικοτίνη, στον καφέ, στο αλκοόλ. Ένα σχόλιο πάνω σ' αυτό.

Τ.Φ. Καταρχήν νομίζω η σύγκριση είναι τελείως ανόητη από την μεριά τουλάχιστον της ριζοσπαστικής πολιτικής. Δηλαδή, όταν κάποιοι συγκρίνουν το αλκοόλ και το τσιγάρο, και κάποιοι άλλοι τον καφέ, το κέικ και δεν ξέρω τι άλλο, με τις ψυχοτρόπες ουσίες, παραβλέπουν ότι εκείνο που έχει σημασία από άποψη πολιτική, και ιδιαίτερα από την άποψη της πολιτικής δράσης, είναι το ποια από αυτές τις ουσίες επιδρά στην δυνατότητα του ατόμου να ενεργεί ως ενεργός πολίτης, να δρα ως ενεργός πολίτης. Το να καπνίζεις ή να πίνεις καφέ δεν είπε κανένας ότι έχει επίδραση στη διανοητική ικανότητα, ή την ικανότητα του ανθρώπου να δρα ως αυτόνομος πολίτης. Το να βρίσκεται όμως κάποιος υπό την εξάρτηση ψυχοτρόπων ουσιών έχει αποδειχθεί με επανειλημμένες ιατρικές έρευνες, και το ξέρουμε και από την καθημερινή μας πείρα, το τι επιπτώσεις μπορεί να έχει στην διανοητική μας ικανότητα. Άλλο δηλαδή το θέμα ότι μπορεί αυτές οι ουσίες να έχουν συνέπειες σε σχέση με αρρώστιες όπως ο καρκίνος ή τα καρδιαγγειακά νοσήματα κλπ και άλλο το θέμα της διανοητικής ικανότητας, η οποία νομίζω ότι είναι το βασικό κριτήριο το οποίο πρέπει να χρησιμοποιούμε, σαν άτομα πολιτικά που συζητούμε για ενεργούς πολίτες, οι οποίοι πρέπει να είναι ικανοί να δράσουν. Το μόνο που θα μπορούσε να συγκριθεί με τις ψυχοτρόπες ουσίες είναι το αλκοόλ, το οποίο πράγματι μπορεί να έχει επιδράσεις στη διανοητική ικανότητα, αλλά το αλκοόλ, όπως όλες οι έρευνες δείχνουν και η καθημερινή μας πείρα μας διδάσκει, μπορεί μεν να έχει τις ίδιες συνέπειες, αλλά δεν συγκρίνεται η δυνατότητα τοξικής εξάρτησης από την χρήση του αλκοόλ σε σχέση αυτή από με τις ψυχοτρόπες ουσίες. Δηλαδή, το ότι όλοι πίνουμε κάθε μέρα 2-3 ποτηράκια και δεν γινόμαστε αλκοολικοί, ενώ δεν γίνεται το ίδιο με τις ψυχοτρόπες ουσίες, είναι μια χαρακτηριστική ένδειξη το ότι δε μπορείς να συγκρίνεις δυο ανόμοια πράγματα.

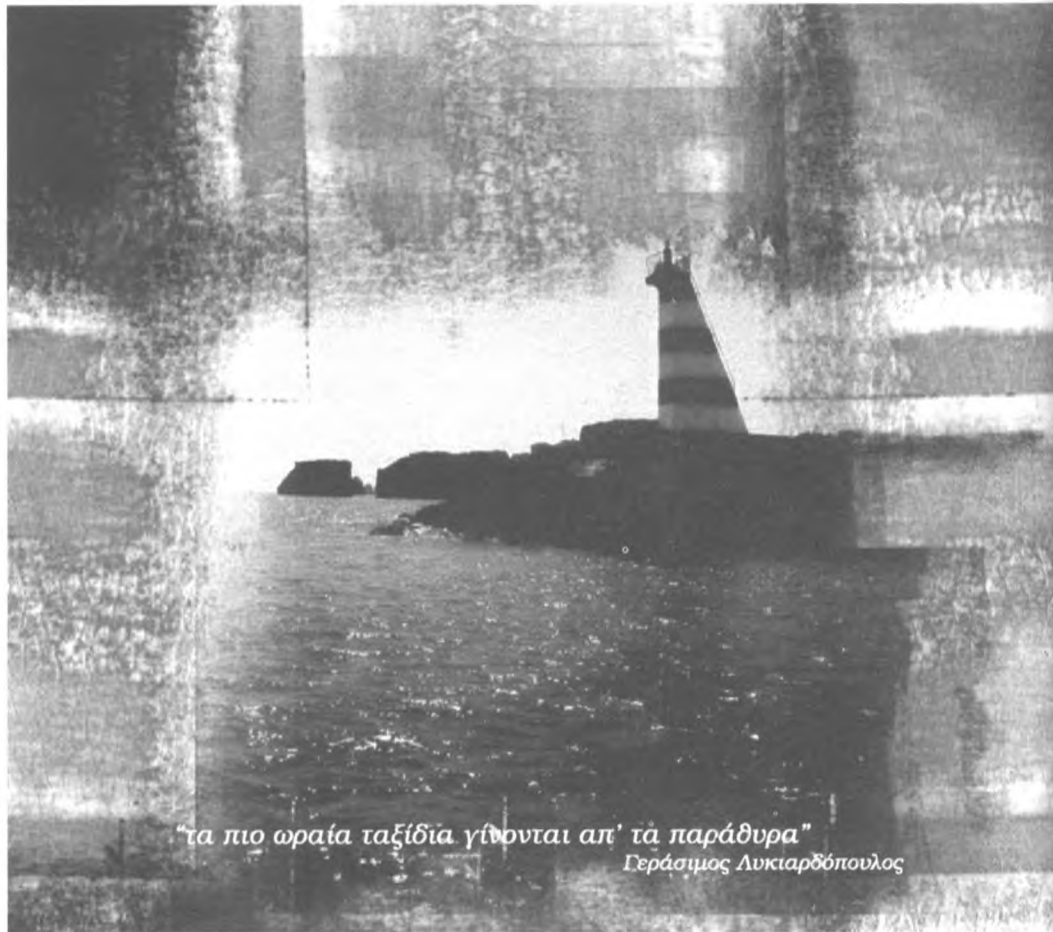
Σκέψεις πάνω σ' ένα ερώτημα που προέκυψε και προβάλλει πάνω μας μετά από την παρατήρηση φίλων και συντρόφων να λείπουν σε ταξίδια, όποτε το επιτρέπει αυτό η καθημερινότητά τους. Αφορμή λοιπόν για τη σκέψη, όπως συχνά συμβαίνει, η απουσία ως πραγματοποιημένη έλλειψη. Άρα το ερώτημα εμπεριέχει κι εμάς: γιατί λοιπόν ταξιδεύουμε; Σίγουρα αυτές εδώ οι σκέψεις να εκνευρίσουν κόσμο που θα τις διαβάσει -όλοι αγαπάμε τα ταξίδια. Σε άλλους ίσως φανούν απλά υπερβολές. Δυστυχώς δεν αποσκοπούμε στο βάρος που εμπεριέχει οτιδήποτε διαφωνεί κανείς μαζί του, αλλά κυρίως σε μια διαύγηση της ίδιας μας της "εσωτερικότητας". Μια υπόθεση είναι άλλωστε όχι μια τεκμηριωμένη απόδειξη...

Δε θα ασχοληθούμε με τις διακοπές ως ανάπαυση της εργατικής δύναμης, μιας και δε θέλουμε να εισάγουμε καν αυτή την παράμετρο. Ούτε με το γνήσιο παιδί των διακοπών, το εμπόρευμα τουρισμού, ως τη συλλογή εικόνων και φωτογραφιών σε κατάσταση μαζικής ανάμνησης. Γνωρίζουμε επίσης ότι η έννοια του ταξιδιού στην οποία επικεντρώνουμε εδώ σχετίζεται με ποικίλους παράγοντες. Το γεγονός ότι **επιλέγουμε** να απομονώσουμε συγκεκριμένους και να εστιάσουμε σ' αυτούς δεν υποβαθμίζει απαραίτητα τη σημασία των υπόλοιπων.

Την ομορφιά του ταξιδιού πολλοί από εμάς εφηβικά την αισθανθήκαμε μέσα από την ποίηση φέρ' ειπείν (και τη μελοποίησή της) του Καββαδία, τις ζαλισμένες διαδρομές της beat λογοτεχνίας. Τις βαθύτερες πηγές όμως της επιθυμίας του ταξιδιού ίσως μπορούμε να τις αναζητήσουμε στην ψυχανάλυση. Σ' αυτό το πεδίο ο Καστοριάδης, αντίκτυπος από τον Φρόιντ, ασχολήθηκε με την μετάπλαση της ψυχικής μονάδας σε κοινωνικό άτομο.¹ Με άλλα λόγια με τον εκκοινωνισμό του υποκειμένου. Υποστηρίζει λοιπόν ότι η πρωταρχική κατάσταση της ψυχής, όταν έρχεται σ' αυτόν τον κόσμο, είναι η ολική ενότητα, το αδιαίρετο του Εγώ- του "άλλου", του υποκειμένου και του αντικειμένου, δεν υπάρχει πχ διαχωρισμός ανάμεσα στην αντίληψη του Εγώ και του "μαστού" ως πηγή τροφής, ικανοποίησης και ευχαρίστησης. Η πρώτη

Το ταξίδι

Μια ανταπάτη θρεπτικής κινητικότητας

"τα πιο ωραία ταξίδια γίνονται απ' τα παράθυρα"

Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος

εργασία ένταξής μας σ' αυτόν τον κόσμο είναι η διάσπαση, η σχάση αυτού του ιδιοσώματος. Ότι χωρίζεται από αυτό παίρνει μαζί του ως αντικείμενο πλέον, ως κάτι εξωτερικό, ένα μέρος από την πρωταρχική ναρκισσοτική επένδυση, το παίρνει ως αντικείμενο πόδου. Έτσι **εντασσόμαστε σ' αυτόν τον κόσμο ως ποδούντα υποκείμενα**. Η πρώτη αδιάσπαστη κατάσταση δε θα ξαναυπάρξει στη ζωή μας, αλλά πάντα θα την ποδούμε ασυνείδητα, θα την αναζητούμε, γιατί ήταν μια "μαγική" κατάσταση παντοδυναμίας, αυτόματης εκπλήρωσης όλων των αναγκών και των ηδονών μας. Ήταν όμως στην ουσία μια μη-κατάσταση γιατί δεν υπήρχε χρόνος, απόσταση, διαφορά και άρα δε μπορεί να υπάρξει καν ως εικόνα στην ανάμνησή μας. Ήταν κατά κάποιο τρόπο ένα αρνητικό θανάτου για την ψυχική

1. Επειδή δεν μπορούμε φυσικά να εκδέσουμε διεξοδικά εδώ την προσέγγιση του Καστοριάδη για την ψυχή, παραπέμπουμε σε όποιον

ενδιαφέρεται περισσότερο στο κεφάλαιο Το Άτομο και το Πράγμα, στη Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας, σελ 387-474.

πραγματικότητα.

Τα χρόνια περνούν. Το υποκείμενο ενηλικιώνεται πάντα ποδώντας. Ή όχι; Φτάνουμε στο "τώρα" του καθενός. Η πείνα για ταξίδι των φοιτητικών χρόνων. Η συνέχισή της για αυτούς που βγήκανε στην "αγορά εργασίας". Συνάμα και η πολιτικοποίηση. Αλλά πάντα εκεί ο πόθος για "κάτι" το ανεκπλήρωτο. Το ότι φεύγουμε (ή θα έπρεπε να πούμε πάμε;) για ταξίδια δεν έχει να κάνει μ' αυτήν την προσπάθεια για προσέγγιση, για εκπλήρωση εκείνης της πρώτης ενότητας, που όμως έχει ανεπιτροπεία χαθεί; Δεν είναι η προσπάθεια επιστροφής (δηλαδή κίνηση), μέσω της εικόνισης κυρίως, σ' εκείνη την πρώτη κατάσταση που όμως δεν υπήρξε ποτέ ως εικόνα; **Φεύγουμε** από εδώ για να **δούμε**, στη χειρότερη, ή για να **ζήσουμε** (ότι κι αν σημαίνει αυτό...), στην καλύτερη, τη "διαφορετικότητα" του άλλου. Για να δούμε δηλαδή "κάτι" που δε βλέπουμε εδώ, που απουσιάζει εδώ. Αλήθεια όμως απουσιάζει πραγματικά στο ψυχικό πεδίο "κάτι" εδώ που θα μπορούσαμε να βρούμε αλλού; Φύση ή άνθρωποι. Το βλέμμα ευχαριστείται τη θέα του θαλάσσιου ορίζοντα, της κορυφής ενός βουνού ή την οπτική κατάκτηση της πόλης του φωτός από το μετέωρο σκαλοπάτι της μεταλλικής κατασκευής του Αιφελ γιατί "μυρίζεται" ολότητα. Εκείνη την ολότητα που κάποτε ήταν μέσα μας. Απλά αυτή η ολότητα δεν ήταν ποτέ εικόνα, ήταν κάτι πολύ περισσότερο, ένα μάγμα παραστάσεων. Για αυτό ακριβώς απαιτείται η απειρότητα των εικόνων για να την προσεγγίσει. Αυτή η θάλασσα, αυτό το βουνό, αυτό το δειλινό με τα χρώματά του "όφειλαν" να είναι μέσα μου. Ποδούμε την ολική ενοποίηση. Ολική ενοποίηση σημαίνει, όπως "τότε", κατάργηση κάθε διαφοράς και απόστασης και αυτό εκδηλώνεται απαραίτητα και πριν απ' όλα ως ξεπέρασμα της αντίληψης της διαφοράς και της απόστασης: η "μαγική" ουσιαστική λειτουργία του ταξιδιού. Το ταξίδι είναι επιστροφή στην αφηρημένη ανάμνηση της Ολότητας.

Η Ολότητα όμως απαιτεί παραπάνω από την απειρότητα των εικόνων, ζητάει την απειρότητα της εμπειρίας γενικά, από την αισθητηριακή αντίληψη μέχρι τη γνώση. Δεν είναι δύσκολο να σκεφτούμε την εμπειριολαγνεία που χαρακτηρίζει το ταξίδι. Η σύλλογέ εμπειριών ως υπόθεση ψυχικής ωρίμανσης και πλούτου. Μέσα από αυτή τη διαδικασία όμως η ίδια η ποιότητα και η ουσία της εμπειρίας, ουσιαστικά το συγκεκριμένο νόημα της κάθε εμπειρίας, γίνονται δευτερεύοντα χαρακτηριστικά και ενδιαφέρει μόνο η ποσοτική σύλλογέ εμπειριών. "Όσα περισσότερα ζήσω" θα "είτε χτες το βράδυ μια γυχή". Έτσι στο ταξίδι η φυσική διακύμανση της διαφορετικότητας που ενυπάρχει στο χώρο και στο χρόνο εκλαμβάνεται ως εμπειρία.

Η μανία του ταξιδιού είναι μια "αιώνια" αναβολή της επίλυσης του **τώρα**. Τι συμβαίνει στη ζωή μου **εδώ**. Δεν ισχυριζόμαστε ότι όλα υπάρχουν στο κλειστό δωμάτιο: οι ατελείωτες ώρες που πυρετικά ο Ντοστογιέφσκι κοιτούσε ένα ντουβάρι, το τραπέζι του Κάφκα που καθούμενος

ακίνητος όλα περνούσαν από μπροστά του, τα κιτρινωμένα δημόσια έγγραφα του Καρυωτάκη. Δεν υπάρχουν όλα στο κλειστό δωμάτιο, αλλά στον τόπο που επέλεξα να ζήσω **μαζί** με άλλους ανθρώπους. Το ταξίδι είναι μια ανακούφιση από την αμηχανία που προκαλείται όταν πρέπει να επικοινωνήσουμε εδώ. Μια ανακούφιση από "κάτι" που λείπει εδώ, δηλαδή μέσα μας, από ένα μετέωρο σχέσεων. Από αυτά που δεν κάναμε εδώ ενώ θέλαμε και άρα "υποσχόμαστε" ότι θα τα κάνουμε, μέσω της χαλαρότητας του ταξιδιού, αλλού, γι' αυτό διαβάζουμε τα βιβλία που δε διαβάσαμε εδώ τόσο καιρό για παράδειγμα, γι' αυτό είμαστε ευάλωτοι σε έρωτες και γνωριμίες κατά τη διάρκεια ταξιδιών. Όταν κόβουμε εισιτήριο προλαμβάνουμε το μετέωρο που επιτέλλει στη σκοτεινή πλευρά της ψυχής. Ταξιδεύουμε προς φωτεινές περιοχές συνήθως.

Σ' αυτό το σημείο οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι μια διάσταση του ταξιδιού είναι και το να φεύγεις από κάπου που είναι άσχημα. Για παράδειγμα δε μπορεί κανείς να πει στιδήποτε για τη φυγή από την Αθήνα κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων προφανώς ή γενικότερα από τις μεγάλες πόλεις η ατμόσφαιρα των οποίων έχει κάτι το θείο... διοξείδιο μάλλον. Αλλά πάλι δεν έχουμε να κάνουμε με φυγή δηλαδή με μια μορφή αδυναμίας;

Το ταξίδι είναι κίνηση η οποία μαγνητίζει την ψυχή που ζει χαμένη στην ακινησία του εδώ και του τώρα. Οι προκαθορισμένες διαδρομές στην πόλη του εδώ σημαίνουν μια απελπιστική στασιμότητα. Δεν υπάρχει περιθώριο για περιπλάνηση, για παρατήρηση, για την κίνηση προς το άγνωστο. Έτσι το άγνωστο μεταφέρεται αλλού μαζί και ο πόθος για την αναζητήσή του, το βήμα προς την Ολότητα. Ο γραμμικός χρόνος της κατανάλωσης-συσσώρευσης αγαθών, εικόνων, πληροφοριών και ο κυκλικός χρόνος της επαναλαμβανόμενης δραστηριότητας στην πόλη του τώρα είναι ο βάλτος όπου λιμνάζει η επανεμφάνιση του ταυτού. Όσο μόνο οι δείκτες του ρολογιού κινούνται ο χρόνος μένει παγωμένος. Και για να κατακτήσουμε αυτό που λείπει εδώ **οφείλουμε να δημιουργήσουμε την κίνηση εδώ**. Κίνηση στο χώρο-παιχνίδι. Πράτειν στο χρόνο-δημιουργία. Ο χρόνος κινείται μόνο μέσα από τη δημιουργία και αυτή μπορεί να υπάρξει ολοκληρωτικά μόνο αν αρνηθεί αυτό που υπάρχει. Είναι ζήτημα επιλογής, αντί να απωθήσουμε την ακινησία του εδώ και του τώρα στην κίνηση προς το αλλού, να τη μετατρέψουμε στην κίνηση προς το Άλλο (όπου το Άλλο είναι ένας καινούριος κόσμος ή δεν είναι τίποτα). Και η πραγματική κίνηση είναι να παράγουμε νόημα όχι να το ψάξουμε αλλού. Εάν είναι αλήθεια ότι το ταξίδι είναι ταξίδι λόγω της επιστροφής, πάλι προβάλλει το εδώ ως υπαρξιακός "εξαναγκασμός". Ας το κάνουμε δημιουργία προσωπική και συλλογική.

Για τον ορισμό της εργατικής τάξης⁽¹⁾

Αυτό το βιβλίο έχει έναν αδέξιο τίτλο αλλά είναι τέτοιος που εκπληρώνει το σκοπό του. Η λέξη δημιουργία (*making*) χρησιμοποιείται στον τίτλο, γιατί είναι μια μελέτη πάνω σε μια ενεργητική διαδικασία, η οποία οφείλει τόσα στην δράση της όσα και στις συνθήκες. Η εργατική τάξη δεν ανέτειλε σαν τον ήλιο σε μια καθορισμένη ώρα. Ήταν παρούσα στην ίδια της την δημιουργία.

Τάξη, καλύτερα παρά τάξεις, για λόγους που είναι ένας στόχος του βιβλίου να εξετάσει. Υπάρχει φυσικά μια διαφορά. "Εργατικές τάξεις" είναι ένας περιγραφικός όρος, που επιδέχεται αποφυγή τόσα, όσα ορίζει. Συνδέει χαλαρά ένα σύνολο ξεχωριστών φαινομένων. Υπήρχαν ράφτες και υφαντές εδώ κι εκεί, και μαζί όλοι αυτοί συνθέτουν την εργατική τάξη.

Ως τάξη, αντιλαμβανόμαστε ένα ιστορικό φαινόμενο, που ενοποιεί έναν αριθμό από ανόμοια και φαινομενικά ασύνδετα γεγονότα, τόσο στην πρώτη ύλη της εμπειρίας όσο και της συνείδησης. Τονίζω ότι είναι ένα ιστορικό φαινόμενο. Δεν αντιλαμβανόμαστε την τάξη ως "δομή", ούτε σαν "κατηγορία", αλλά σαν κάτι που πραγματικά συμβαίνει (και μπορεί να δείχθει ότι έχει συμβεί) στις ανθρώπινες σχέσεις.

Επιπλέον, η αντίληψη για την έννοια της τάξης ενέχει την αντίληψη για την έννοια της ιστορικής σχέσης. Όπως και κάθε άλλη σχέση, είναι μια ολότητα που ξεφεύγει της ανάλυσης αν προσπαθήσουμε να την ακινητοποιήσουμε σε μια δεδομένη στιγμή και να αναλύσουμε τη δομή της. Ακόμη και μια τέλεια πλεγμένη "κοινωνιολογική απόχρη" δεν μπορεί να συλλάβει ένα καθαρό αντιπροσωπευτικό δείγμα της τάξης, όπως δεν μπορεί να συλλάβει κι ένα δείγμα της υπακοής ή του έρωτα. Η σχέση πρέπει πάντα να ενσαρκώνεται σε πραγματικούς ανθρώπους και σε πραγματικό περιβάλλον. Ακόμα περισσότερο, δεν μπορούμε να έχουμε δυο ξεχωριστές τάξεις, καθεμιά με ξεχωριστή υπόσταση, και μετά να τις θέτουμε σε μια μεταξύ τους σχέση. Δεν μπορούμε να έχουμε έρωτα χωρίς εραστές, ούτε υπακοή χωρίς αριστοκράτες και δούλους. Και η τάξη (ως φαινόμενο) συμβαίνει όταν κάποιοι άνθρωποι, ως αποτέλεσμα κοινών εμπειριών (κληρονομημένων ή άμεσα βιωμένων), νιώθουν και αρθρώνουν (ρητά δηλώνουν) την κοινότητα τόσο των συμφερόντων που έχουν μεταξύ τους, όσο και ενάντια σε άλλους ανθρώπους των οποίων τα συμφέροντα είναι διαφορετικά (και συνήθως αντιτιθέμενα) από τα δικά τους. Η ταξική εμπειρία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις παραγωγικές

σχέσεις μέσα στις οποίες οι άνθρωποι γεννιούνται- ή εισάγονται ακούσια. Η ταξική συνείδηση είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι εμπειρίες περιγράφονται με πολιτισμικούς όρους: ενσωματωμένες στις παραδόσεις, σε συστήματα αξιών, σε ιδέες και σε μορφές θεσμών. Αν η εμπειρία παρουσιάζεται όπως είναι ορισμένη, δε συμβαίνει το ίδιο και με την ταξική συνείδηση. Μπορούμε να παρατηρήσουμε κάποια *λογική* στις αντιδράσεις παρόμοιων επαγγελματικών ομάδων που υποβάλλονται σε κοινές εμπειρίες, αλλά δεν μπορούμε να εξάγουμε κανένα νόμο. Η συνείδηση της τάξης αναδύεται με τον ίδιο τρόπο σε διαφορετικούς τόπους και χρόνους, αλλά ποτέ ακριβώς με τον ίδιο τρόπο.

Υπάρχει και σήμερα ο πειρασμός να υποθέσουμε ότι η τάξη είναι ένα αντικείμενο (*πράγμα*). Αυτό *δεν* ήταν το νόημα που έδωσε ο Marx στα δικά του ιστορικά γραπτά, ωστόσο αυτό το λάθος χαρακτηρίζει πολλά από τα πρόσφατα μαρξιστικά γραπτά. "Αυτό", η εργατική τάξη, θεωρείται ότι έχει μια πραγματική ύπαρξη, η οποία μπορεί να οριστεί σχεδόν μαθηματικά -όλοι αυτοί οι άνθρωποι που βρίσκονται σε μια συγκεκριμένη σχέση με τα μέσα παραγωγής. βπαξ και συμπεράνουμε κάτι τέτοιο, γίνεται πλέον δυνατό να συμπεράνουμε την ταξική συνείδηση που "αυτό" θα όφειλε να έχει (αλλά σπάνια έχει) αν "αυτό" γνώριζε σωστά την θέση του και τα πραγματικά του συμφέροντα. Υπάρχει μια πολιτισμική υπερδομή, μέσω της οποίας αυτή η αναγνώριση δεν φωτίζεται επαρκώς. Αυτά τα πολιτισμικά "κενά" και οι διαστρεβλώσεις είναι ένας μπλεάς τέτοιος που είναι εύκολο να περάσει κανείς από αυτή την αναγνώριση σε μια θεωρία υποκατάστασης: το κόμμα, τη σχέση ή τον θεωρητικό που αποκαλύπτουν την ταξική συνείδηση, όχι όπως είναι αλλά όπως θα έπρεπε να είναι.

Αλλά ένα παρόμοιο λάθος διαπράττεται καθημερινά από την άλλη ιδεολογική όχθη. Κατά ένα τρόπο πρόκειται για μια απόλυτη άρνηση. Από τη στιγμή που η ακατέργαστη έννοια της τάξης που έχει αποδοθεί στον Marx μπορεί να αποδειχθεί εύκολα εσφαλμένη,

1. E.P. THOMPSON "The making of the English Working Class" Απόσπασμα από τον πρόλογο του 1963.

θεωρείται ότι κάθε έννοια της τάξης είναι ένα ελλιπές, διάτρητο θεωρητικό κατασκεύασμα, που επιβάλλεται πάνω στα πραγματικά στοιχεία. Δε γίνεται δεκτό ότι η τάξη (ως φαινόμενο) έχει υπάρξει ποτέ. Κατά έναν άλλο τρόπο, και με μια περίεργη αντιστροφή, είναι δυνατό να περάσει κανείς από μια δυναμική σε μια στατική θέαση της τάξης. "Αυτή" -η εργατική τάξη- υπάρχει, και μπορεί να προσδιοριστεί με μια κάποια ακρίβεια ως ένα συστατικό της κοινωνικής δομής. Η ταξική συνείδηση, παρ' όλα αυτά, είναι ένα κακό πράγμα, που εφευρέθηκε από εκτοπισμένους διανοούμενους μιας και οτιδήποτε παρενοχλεί την αρμονική συνύπαρξη ομάδων που παίζουν διαφορετικούς "κοινωνικούς ρόλους" (και ως εκ τούτου καθυστερεί την οικονομική ανάπτυξη) οικτρίζεται σαν ένα "αδικαιολόγητο ενοχλητικό σύμπτωμα".¹ Το πρόβλημα είναι να καθοριστεί πόσο "αυτό" είναι προετοιμασμένο να αποδεχθεί τον κοινωνικό του ρόλο και πως είναι δυνατόν τα παράπονά του να γίνουν, με τον καλύτερο τρόπο γι αυτούς, αντικείμενο διαμεσολάβησης και χειραγώγησης.

Αν θυμόμαστε ότι η τάξη είναι μια σχέση και όχι ένα "αντικείμενο" (πράγμα), δεν μπορούμε να σκεφτούμε μ' αυτό τον τρόπο. "Αυτή" δεν υπάρχει, ούτε για να έχει κάποιο ιδεολογικό συμφέρον ή συνείδηση, ούτε για να ξαπλώνει σαν τον ασθενή στο τραπέζι του Προκρούστη. Ούτε μπορούμε να αλλάξουμε την πραγματικότητα (τα πράγματα) στα μυαλά των ανθρώπων όπως έγινε από μια αυθεντία που (σε μια μελέτη για

την τάξη παθιασμένα ταυτισμένη με τη μεθοδολογία, έως τον αποκλεισμό της εξέτασης μιας και μόνο κατάστασης της τάξης σε ένα πραγματικό ιστορικό πλαίσιο) μας πληροφόρησε:

Οι τάξεις βασίζονται στη διαφορά νόμιμης ισχύος σχετιζόμενης με προκαθορισμένες θέσεις, π.χ. στη δομή των κοινωνικών ρόλων βάσει των προσδοκιών για άσκηση εξουσίας... Ένα άτομο γίνεται μέλος μιας τάξης παίζοντας ένα κοινωνικό ρόλο σχετικό από την άποψη της εξουσίας... Ανήκει σε μια τάξη επειδή καταλαμβάνει μια θέση σε ένα κοινωνικό οργανισμό. Δηλαδή η κατάστασή του να είναι κανείς μέλος μιας τάξης ορίζεται από την υπευθυνότητα που έχει ο κοινωνικός του ρόλος.¹¹

Η ερώτηση, φυσικά, είναι πως το άτομο βρέθηκε μέσα σ αυτόν τον "κοινωνικό ρόλο" και πως ο συγκεκριμένος κοινωνικός οργανισμός (με τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και την εξουσιαστική του δομή) δημιουργήθηκε. Κι αυτές είναι ιστορικές ερωτήσεις. Αν σταματήσουμε την ιστορία σ ένα δεδομένο σημείο, τότε δεν υπάρχουν τάξεις παρά μόνο ένα πλήθος ατόμων με ένα πλήθος εμπειριών. Μα, αν παρατηρήσουμε αυτούς τους ανθρώπους για μια επαρκή περίοδο κοινωνικών αλλαγών, παρατηρούμε μορφές στις σχέσεις τους, τις ιδέες τους, και στους θεσμούς τους. **Η τάξη ορίζεται από ανθρώπους καθώς αυτοί ζουν τη δική τους ιστορία, και, τελικά αυτός είναι ο μόνος ορισμός.**

Σημειώσεις των μεταφραστών

Τα ερωτήματα που πιθανόν γεννιούνται στον αναγνώστη του παραπάνω προλογικού σημειώματος του βιβλίου του J.P. Thompson είναι γιατί επιλέχθηκε να μεταφραστεί, που εντάσσεται αυτή η δουλειά και κατά πόσον το αποδέχονται οι μεταφραστές του. Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από μέρους μας είναι ότι βρισκόμαστε στη διαδικασία διαύγασης εννοιών όπως αυτή της "τάξης" και θεωρούμε το παρόν σημείωμα ως μια καλή αφορμή για μια πρώτη συζήτηση γύρω από το θέμα μιας και διαθέτει τα εξής πολύ θετικά χαρακτηριστικά: είναι σύντομο, ευθύ και ιδιαίτερα συμπυκνωμένο. Αντιμετωπίζουμε τη θεωρητική αναζήτηση μας σχετικά με την έννοια "τάξη" ως ιδιαίτερα κεντρική καθώς η έννοια αυτή σημάδεψε ολόκληρη την ιστορία των επαναστατικών κινημάτων από τη γέννηση του καπιταλισμού και μετά. Συμφωνούμε απόλυτα με τον Κορνήλιο Καστοριάδη ότι "το ζήτημα της εργατικής τάξης και του εργατικού κινήματος συμπίπτει ευρύτατα με το πρόβλημα της κρίσης

της κοινωνίας όπου ζούμε και της πάλης που διεξάγεται μέσα σ αυτή, με το πρόβλημα της μεταβολής της με λίγα λόγια με το πολιτικό πρόβλημα που τίθεται σήμερα... Δεν μπορούμε με κανένα τρόπο να ξεχωρίσουμε το ερώτημα τι είναι το προλεταριάτο, από το ερώτημα τι είναι η πολιτική σήμερα. Γιατί αυτή η τελευταία δεν είναι για μας νοητή, παρά μόνον στην προοπτική μιας ριζικής μεταμόρφωσης της κοινωνίας- και το πρόταγμα (projet) μιας τέτοιας μεταβολής αναδείχθηκε ιστορικά, διαρθρώθηκε, διατυπώθηκε μέσα στην ιστορία του εργατικού κινήματος και από αυτήν".¹

Θεωρώντας ως δεδομένο ότι εμείς δεν κατέχουμε την "αλήθεια" αναρωτιόμαστε πάνω στην ύπαρξη της εργατικής τάξης σήμερα ως τέτοιας και καταλήγουμε στο να συμφωνήσουμε με τον Thompson ότι δε μπορούμε να αντιληφθούμε την έννοια της τάξης ως "δομή" ή ως "κατηγορία". Επίσης δε μπορούμε να ορίσουμε την έννοια της επανάστασης βασιζόμενοι σε μια απιοκρατική θεωρία της ιστορίας ή σε

μια "αντικειμενική" κατάσταση της εργατικής τάξης. Αντίθετα αισθανόμαστε ότι αυτό που έχουμε και θέλουμε να κάνουμε είναι να θέσουμε τη συζήτηση γύρω από την αυτόνομη δημιουργική πράξη της ίδιας της εργατικής τάξης (ή όπως αλλιώς ορίσουμε ή **δεν** ορίσουμε τους ανθρώπους που ανήκουν στη δική μας όχθη σε ότι αφορά στην κοινωνική σύγκρουση. Η σύγκρουση, ο ανταγωνισμός είναι που κινεί την ιστορία και παράγει τις θετικότητες του μέλλοντος).²

Είναι φανερό ότι στεκόμαστε κριτικά απέναντι σε όλους εκείνους τους ερμηνευτές του Marx οι οποίοι μιλούν για τα "λάθη" των εργατών, τις προδοσίες από τις ηγεσίες τους³ κτλ. Θεωρούμε ότι κάθε αρνητικός ορισμός όπως αυτός του ιστορικού λάθους εμπεριέχει την ύπαρξη του ιστορικά "σωστού" κάτι που για μας είναι φορέας του ντετερμινισμού και αν ίσχυε θα κοιμόμασταν αντί να δίνουμε το χρόνο μας στη δράση για την ανατροπή του υπάρχοντος. Επίσης είναι ξεκάθαρο ότι στεκόμα-

I. Ένα παράδειγμα αυτής της προσέγγισης μπορεί να βρεθεί στην εργασία του καθ. Taxott Parsons: N. J. Smelser, Social Change in the Industrial Revolution (1959).

II. Dahrendorf, Class and Class Conflict in Industrial Society (1959), pp. 148-9

1. Κορνήλιος Καστοριάδης "Η πείρα του εργατικού κινήματος", εκδόσεις Ψυλόν.

2. Εμείς επιλέγουμε να θεωρήσουμε ως θετικότητα την αυτονομία και την κοινότητα στην αντιμετώπιση της ζωής.

3. Αλήθεια λάθος ή σωστή ήταν τελικά η επανάσταση των μπολσεβίκων; Αρχικά πανηγυρίστηκε θερμά παρότι συνετελέσθη

διαψεύδοντας όλες τις προβλέψεις της θεωρίας (μα όλες) και παρότι οι φορείς της δεν εφήρμοσαν καν αυτά που υποσχέθηκαν. Με άλλα λόγια πως κρίνουμε το σωστό και το λάθος; Με βάση τη μαρξιστική θεωρία (και αν ναι με ποιο τμήμα της) ή με βάση το αν έχουμε στρατιωτική επικράτηση έναντα του αντιπάλου;

στε κριτικά απέναντι στον ίδιο τον Marx ο οποίος λέει: "Δεν πρόκειται γι αυτό που ο ένας ή ο άλλος προλετάριος ή ακόμα και ολοκληρωτο προλεταριάτο φαντάζεται κάποια στιγμή σαν σκοπό. Πρόκειται γι αυτό που **είναι** το προλεταριάτο και γι αυτό που σύμφωνα με το είναι του είναι **εξαναγκασμένο** να κάνει".⁴ Και παρότι είναι αλήθεια ότι ο Marx είπε πολλά και διαφορετικά πράγματα θεωρούμε ότι ο "ιστορικός ρόλος" που αποδίδει στην εργατική (αλλά και στην αστική τάξη) είναι κεντρικός στη σκέψη του.

Για μας η ιστορία είναι ανοικτή προς όλες τις κατευθύνσεις. Αντιλαμβανόμαστε την κοινωνία και το κοινωνικό-ιστορικό ως πεδία ανοικτά για τη **δημιουργία**, την πραγμάτωση των ονείρων των αγωνιζόμενων ανθρώπων σύμφωνα με τη δική τους θέληση και όχι σύμφωνα με οποιοδήποτε φιλοσοφικό, θρησκευτικό, πολιτικό ή οποιοδήποτε τύπου εκ των προτέρων καθορισμένο πλαίσιο. Επίσης θεωρώντας τον άνθρωπο ως ον ψυχικά ιδιαίτερα πολυπλοκό, και ικανό για όλα όπως πιστεύουμε ότι έχει δείξει η ιστορία, δεν εννοούμε την επανάσταση ως το τέλος της ιστορίας αλλά για να παραφράσουμε το Marx "ως την αρχή της, νέας ανθρώπινης ιστορίας". Δηλαδή δεν πιστεύουμε ότι υποχρεωτικά μια ακόμη επανάσταση θα οδηγήσει στην αταξική κοινωνία. Θεωρούμε ότι οι εκάστοτε εκδηλώσεις-μορφές του κοινωνικού πράττειν δεν καθορίζονται αποκλειστικά από την ουσία-περιεχόμενο. Ως παράδειγμα θέτουμε ότι ακόμη κι αν καταργηθεί η μισθωτή σχέση από μια επαναστατική διαδικασία και όλα τα αγαθά είναι ελεύθερα δε μπορούμε να εγγυηθούμε ότι δε θα δημιουργηθούν ή θα παραμείνουν άλλου τύπου σχέσεις εξάρτησης. Για μας η επανάσταση έχει ως δυναμικό και διαρκώς ανανεούμενο στόχο **την καταστροφή κάθε μορφής ετερονομίας**. Η θέση μας αυτή προφανώς ενέχει μια άλλη θέση η οποία είναι κεντρική στο πως προσεγγίζουμε την έννοια της τάξης: Δεν πιστεύουμε ότι το όλον κινείται μόνο από τις παραγωγικές σχέσεις. Φυσικά στον καπιταλισμό οι παραγωγικές σχέσεις γίνονται πολύ σημαντικό σημείο αναφοράς και κατατάσσουν τα υπόλοιπα σημεία σε δεύτερο επίπεδο. Η σχέση διάταξης που χρησιμο-

ποιήσαμε εδώ δεν ήταν τυχαία. Τολμώντας μια μηχανιστική προβολή θα λέγαμε: Όλες οι κυριαρχικές σχέσεις και θεσμοί, που αφορούν στην οικονομία ή οποιαδήποτε άλλη πτυχή του κοινωνικού όπως για παράδειγμα οι σχέσεις μεταξύ των φύλων, όπως και όλες οι πράξεις, και οι θετικές των αγωνιζόμενων ανθρώπων και οι αρνητικές των καπιταλιστών υπάρχουν και παίζουν το ρόλο τους στην εξέλιξη της ιστορίας. Υπάρχουν ως συνιστώσες συνεχώς μεταβαλλόμενου μέτρου και διεύθυνσης σ' ό,τι αφορά στην επίδραση τους στη διαμόρφωση της ιστορίας. Και μάλιστα δεν υπάρχουν απλώς αλλά συνδέονται με αό-

ρατα νοηματικά νήματα άλλες φορές αδύναμα κι άλλες πολύ ισχυρά, τόσο που να επηρεάζει πολύ η μία την κίνηση της άλλης. Πρόκειται για τις δυναμικές παραμέτρους που δεν καθορίζονται εξωτερικά, δεν προβλέπονται και κυρίως είναι κοινωνικές δηλαδή από και για την κοινωνία και όχι οτιδήποτε άλλο μεταφυσικό ή ντετερμινιστικό. Ο καπιταλισμός για μας δεν κατέχει το όλον. Αν το κατείχε ίσως κι αυτά που γράφουμε αυτή τη στιγμή να καθορίζονταν απολύτως από αυτόν. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι παρότι είμαστε αλλοτριωμένοι, η θέληση μας για κοινωνική απελευθέρωση εκφράζεται μες από τις σκέψεις μας.

Η κριτική μας περιλαμβάνει και τις ύστερες θέσεις του Κορνήλιου Καστο-

ριάδη ο οποίος διεύρυνε τη μάζα των καταπιεζόμενων ανθρώπων τόσο ώστε να χαθεί από τη σκέψη του κάθε έννοια ταξικότητας. Θεωρούμε ότι η κοινωνία είναι πολωμένη και ανεξάρτητα από την κριτική μας στο μαρξικό μοντέλο δεν αρνούμαστε την ύπαρξη των διαχωρισμών.

Θεωρούμε ότι οι σημερινοί κυρίαρχοι (καπιταλιστές) προσπαθούν να μυστικοποιήσουν την άθλια πραγματικότητα. Ακόμη και τα πιο επιθετικά ιδεολογήματα τους είναι ψευδή, όπως αυτό του "ελεύθερου" ανταγωνισμού στο διεθνοποιημένο πεδίο. Ο ανταγωνισμός είναι ένα όπλο των ισχυρότερων αστικών τάξεων εναντίον των

πιο αδύνατων. Δηλαδή ο "ελεύθερος" ανταγωνισμός είναι καλός για τους άλλους κι όχι για κείνους που τον θέσμισαν στα κλειστά τους συμβόλια. Ίσως μάλιστα σήμερα η ύφεση του επαναστατικού κινήματος τους δίνει το θάρρος να προβάλλουν στην υπόλοιπη κοινωνία το θεαματικό χαρακτηριστήρα των κινήσεων τους μαζί με το δίλημμα ή προχωρείτε ιστορικά με τη δική μας ετερόνομη θέσμιση και το θέαμα που την περιβάλλει ή θα καταστραφούν τα πάντα. Αυτό είναι για μας το κεντρικό μήνυμα του "πολέμου κατά της τρομοκρατίας". Έτσι δε θεωρούμε πρωτεύον όπως ο Κορνήλιος Καστοριάδης ότι "η κοινωνία είναι ξενωτική και για τους καπιταλιστές".⁵ Μπορεί να είναι, και όντως είναι, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κύριοι υπεύθυνοι για την ξένωση αυτή είναι οι ίδιοι.

Εκκινούμε λοιπόν μέσα από τις αρνήσεις μας και επιλέγουμε να προτάξουμε τον πρωτόλειο ορισμό που δίνεται από το κείμενο εισαγωγής του Thompson στην τάξη: **Η τάξη ορίζεται από ανθρώπους καθώς αυτοί ζουν τη δική τους ιστορία**. Σκοπεύουμε στο μέλλον να μιλήσουμε για τη σημασία της συνείδησης των κοινωνικών υποκειμένων και την προβολή της που είναι η συμμετοχή στους κοινωνικούς αγώνες, να δώσουμε εκεί περισσότερο βάρος στην ενασχόληση μας με το ζήτημα της τάξης.

Φυσικά γνωρίζουμε την μερικότητα και τη σχηματικότητα των όσων λέχθηκαν πιο πάνω. Πρόκειται απλώς για την εισαγωγή μιας πολύ ευρύτερης συζήτησης που θα ακολουθήσει.

4. Καρλ Μαρξ, "Η αγία οικογένεια".

5. Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, Κ. Καστοριάδης, εκδ. Ρόππα.

Μερικές κριτικές σημειώσεις σχετικά με το δόρυβο που παράγει η δράση της κριτικής

Αφορμή για τη συγγραφή των παρακάτω αποτελέσε η κριτική που περιέχεται στην ενότητα "Θραύσματα κριτικής του προτάγματος της Περιεκτικής Δημοκρατίας", στο τεύχος 8 του περιοδικού "Περιεκτική Δημοκρατία", σχετικά με την οντολογία του αναλυτικού συστήματος του Κορνήλιου Καστοριάδη και τον τρόπο με τον οποίο ενσωματώνεται σ' αυτό η φροϋδική θεωρία της γυχής. Προφανώς το κείμενο αυτό δεν φιλοδοξεί να υπερασπιστεί μια καθαρότητα στην ερμηνεία του

έργου του Καστοριάδη. Ούτε μας ενδιαφέρει ούτε βέβαια θεωρούμε πραγματικό κάτι τέτοιο. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να πάρουμε μέρος σε μια συζήτηση που διεξάγεται μέσα στους κόλπους της ριζοσπαστικής σκέψης. Και σ' αυτό το πλαίσιο, από τη μια θεωρούμε ότι η συγκεκριμένη κριτική που ασκείται στον Καστοριάδη είναι σε πολλά σημεία άδικη, από την άλλη θέλουμε να υπερασπιστούμε την ενσωμάτωση της φροϋδικής θεωρίας της γυχής και της γυχανάλυσης στο επαναστατικό πρόταγμα με τον τρόπο που πραγματοποιείται κυρίως στη "Φαντασιακή δέσμιση της κοινωνίας".¹

Γνωρίζουμε ότι η ενασχόληση με το εν λόγω θέμα θα απαιτούσε πολύ μεγαλύτερο χώρο. Αφενός δεν είναι στους στόχους μας μια τέτοια διεξοδική ανάλυση αυτή τη χρονική στιγμή. Αφετέρου ο δαίμων του τυπογραφείου στενεύει τα χρονικά περιθώρια που έχουμε στη διάθεσή μας.² Το αποτέλεσμα είναι μόνο αποσπασματικά να μπορούμε να εκθέσουμε εδώ μερικές κριτικές παρατηρήσεις, που ίσως αφήσουν αρκετά κενά και αρκετά απάντητα ερωτήματα.

Καταρχάς ασκείται μια κριτική στον Καστοριάδη για "υποκειμενισμό" και "ηθικό αγνωστικισμό". Πιστεύουμε ότι πρόκειται για μια θεμελιώδη παρανόηση που ίσως γεννήθηκε εξαιτίας του μεγάλου βάρους που ρίχνει στην κριτική της αντικειμενικής-αιτιοκρατικής προσέγγισης της ιστορίας (κριτική που ξεκινάει από την αντιπαράθεση με το έργο του Karl Marx). Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η σκέψη του ολισθαίνει κατευθείαν στο άλλο άκρο, αυτό του υποκειμενισμού και του σχετικισμού. Η σκέψη του Καστοριάδη (όπως και η δική μας άλλωστε, γι' αυτό δίνουμε τόση αξία σ' αυτή την κριτική) δεν είναι ούτε υποκειμενική ούτε αντικειμενική, είναι ιστορική. Όταν μιλάει για τις υποκειμενικές ρίζες του επαναστατικού προτάγματος εννοεί ουσιαστικά (και το λέει ξεκάθαρα σε πολλά από τα γραπτά του) ότι δεν υπάρχει κανένας θεϊκός, φυσικός, οικονομικός ή ιστορικός νόμος που να εγγυάται την επιτυχία, ή την ορθότητα ακόμα, του επαναστατικού προτάγματος. Δεν υπάρχουν με λίγα λόγια εξωκοινωνικά στηρίγματα. Το υποκείμενο (ατομικό ή/και συλλογικό) επιλέγει το πρόταγμα του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Επιλέγει γιατί, ή με βάση ποια κριτήρια; Να ο υποκειμενισμός θα έλεγε ο κακόβουλος σχολιαστής! Αναφέρει όμως ταυτόχρονα ο φαλακρός στοχαστής: "Το επαναστατικό πρόταγμα ριζώνει και στηρίζεται στην ιστορική πραγματικότητα, στην κρίση της κατεστημένης κοινωνίας και στην αμφισβήτησή της από τη μεγάλη πλειονότητα των ανθρώπων που ζουν σ' αυτή την κοινωνία". Η κρίση αυτή "συνίσταται στο εξής, ότι η κοινωνική οργάνωση δεν μπορεί να πραγματοποιήσει τους σκοπούς που ορίζει η ίδια, παρά κινητοποιώντας μέσα που αντιβαίνουν σ' αυτούς τους σκοπούς, δημιουργώντας απαιτήσεις που δεν μπορεί να ικανοποιήσει, θέτοντας κριτήρια που είναι ανέκδοτα να εφαρμόσει, νόρμες που είναι υποχρεωμένη να παραβεί." Και παρακάτω: "Η αμφισβήτηση, έκδηλη στις μεγάλες ανοικτές συγκρούσεις και τις επαναστάσεις που σημαδεύουν την ιστορία του καπιταλισμού, είναι διαρκώς παρούσα, μ' έναν υπόρρητο και λανθάνοντα τρόπο, στην εργασία των ανθρώπων, στην καθημερινή τους ζωή, στον τρόπο υπάρξής τους".³ Που είναι ο υποκειμενισμός λοιπόν; Το επαναστατικό πρόταγμα υπάρχει μέσα στους κόλπους της σημερινής κοινωνίας, όπως όμως υπάρχει (ή υπήρξε έστω) και το Άου-

1. Βλ. Η φαντασιακή δέσμιση της κοινωνίας, σελίδες 387-474, το κεφάλαιο "Το Άτομο και το Πράγμα", εκδόσεις Ράππα

2. Μιας και η ιδέα για την παρούσα ανάλυση προέκυψε καθυστερημένα (αφού είχε ήδη κλείσει η ύλη αυτού του τεύχους)

3. Κορνήλιος Καστοριάδης, Η φαντασιακή δέσμιση της κοινωνίας, εκδόσεις Ράππα, σελίδες 141 και 142.

οβις. Πως μπορεί να καθοριστεί η ορθότητα του ενός ή του άλλου αν όχι από το γεγονός ότι εγώ επιλέγω ή εμείς επιλέγουμε τη ζωή και όχι το θάνατο, την αυτονομία και όχι το φασισμό; Οι λόγοι για να επαναστατούμε επίσης υπάρχουν. Αυτό που δεν υπάρχει είναι η άμεση σχέση αιτίου αιτιατού μεταξύ αυτών και της πραγματοποίησης της επανάστασης. Και όταν χρησιμοποιείται ο Bookchin για να κατηγορηθεί ο Καστοριάδης για ηθικό αγνωστικισμό πρέπει να έχουμε υπόψην μας τι έγραφε ο αμερικάνος στοχαστής: "Η φύση ... είναι αυτή καθαυτή η ιστορία της εξελικτικής διαφοροποίησής της. Αν σκεφτούμε τη φύση ως ανάπτυξη, τότε διακρίνουμε την παρουσία αυτής της τάσης προς αυτοσυνείδηση και τελικώς προς την ελευθερία".⁴ Κάτι θυμίζει από τον θείο Κάρολο αυτό, κάτι σαν ντετερμινισμό, πράγμα ασύμβατο με την "αξιολογική επιλογή" της αυτονομίας και της δημοκρατίας.

Σχετικά με την οπτική του Καστοριάδη για την ψυχή του ασκείται μια κριτική για την ανάδυση στη σκέψη του ενός συγκαλυμμένου αντικειμενισμού μέσω της ενσωμάτωσης της φροϋδικής θεωρίας της ψυχής. Είναι καταρχήν προφανές ότι ο Καστοριάδης δεν ενσωματώνει αυτούσια τη θεωρία του αυστριακού γιατρού για την ψυχή. Εκείνο που κάνει είναι να χρησιμοποιεί ως βάση τις κεντρικές ιδέες του φροϋδικού συστήματος (τοπολογία της ψυχής, παράσταση, Οιδιπόδειο) για να χτίσει ένα θεωρητικό εποικοδόμημα που αλλοιώνει την ίδια του τη βάση. Αυτές οι κεντρικές ιδέες δεν ενσωματώνονται με τη μορφή μιας επιστημονικής αλήθειας, αλλά μιας θεωρητικής υπόθεσης.⁵ Και η επιλογή του συγκεκριμένου μοντέλου γίνεται ακριβώς επειδή ο Freud, παρά τον επιστημονισμό του, είχε τη μεγαλοφυΐα να διακρίνει, αποσπασματικά βέβαια, το απύθμενο της ψυχής, την απροσδιοριστία και τον πλούτο της.⁶ Όπως είχε διαπιστώσει και ο Russell Jacoby οι υπόλοιποι θεωρητικοί της ψυχολογίας (εννοείται πέρα από τον Freud) δεν μπορούν να έχουν καμία σχέση με την κοινωνική απελευθέρωση. Το φροϋδικό μοντέλο δίνει δηλαδή τις δυνατότητες για τη δημιουργία μιας ανοιχτής θεωρίας της ψυχής. Και αυτές τις δυνατότητες εκμεταλλεύεται ο Καστοριάδης για να απεμπλέξει τη δική του θεωρία από τον φροϋδικό επιστημονισμό (χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός ότι δεν αναπαράγει κεντρικά την κατηγοριοποίηση των ενορμήσεων που κάνει ο Freud σε σεξουαλικές ενορμήσεις και ενορμήσεις θανάτου) και να εισάγει την έννοια της πρωτογενούς δημιουργικότητας της ψυχής με τη μορφή της ριζικής φαντασίας. Την ίδια στιγμή ασκεί αυστηρή κριτική στον Freud⁷ για το γεγονός ότι προσπαθεί να ερμηνεύσει την ιστορία και την κοινωνία με βάση το μοντέλο που έχτισε για την ερμηνεία της ψυχής.

Η ουσία για εμάς είναι ότι μονάχα με την παραδοχή (αυθαίρετη ως ένα σημείο είναι η αλήθεια) ότι ο άνθρωπος είναι "φύσει" ον δημιουργικό και ότι (πράγμα όχι άσχετο με το προηγούμενο) η ιστορία υπάρχει ως δημιουργία νέων ειδών, μορφών, σημασιών, αλλά και καταστροφή άλλων, είναι δυνατό να μιλάμε για επανάσταση. Ει-dάλλως τα πάντα είναι προκαθορισμένα είτε από τη φύση, είτε από το λόγο, το θεό ή τα αρχέτυπα του Jung. Και μια θεωρία της ψυχής είναι απαραίτητη για να συμπληρώσει τον κρίκο εκείνο που λείπει στα περισσότερα πολιτικά αναλυτικά συστήματα, του τρόπου με τον οποίο το κοινωνικό αλληλεπιδρά με το ατομικό.

Όταν ο Καστοριάδης γράφει ότι "αν αφήναμε της ενορμήσεις και τις επι-

θυμίες, όχι να εκφραστούν, να πραγματοποιηθούν ελεύθερα, δεν θα είχαμε βέβαια την παγκόσμια ευτυχία αλλά την παγκόσμια σφαγή" δεν φιλοδοξεί (ρητά ή υπορρητα) να προσδώσει στην ανθρωπινή ψυχή αιώνια χαρακτηριστικά. Πρέπει να εκλάβουμε αυτή τη δήλωση ως μια υπερβολή που το ειδικό της βάρος προσανατολίζεται στο γεγονός ότι **ο άνθρωπος γεννιέται ως μη κοινωνικό ον**. Προσεγγίζοντας αυτή την κατάσταση οφείλουμε να επιλέξουμε: είτε ο άνθρωπος είναι ένα κενό, ένα άγραφο βιβλίο πάνω στο οποίο από την πρώτη στιγμή η δεδομένη κοινωνία αρχίζει να γράφει τους δεσμούς της (πράγμα που θα άφηνε ένα σωρό αναπάντητα ερωτήματα σχετικά με την προέλευση της μοναδικότητας του κάθε ανθρώπου), είτε ότι κάτι υπάρχει. Ο Καστοριάδης (και εμείς) επιλέγει το δεύτερο, λέγοντας ότι αυτό που υπάρχει είναι ένας ψυχικός κόσμος που εκδηλώνεται ως παραστασιακή δημιουργία. Και αυτός ο κόσμος είναι που έρχεται σε επαφή με τον κοινωνικό-ιστορικό κόσμο και "δαμάζεται", δηλαδή κοινωνικοποιείται, δεν εξαφανίζεται όμως. Και για να επιστρέψουμε στη δήλωση που προαναφέραμε, γίνεται κατανοητό ότι είναι ανευ νοήματος οι έννοιες καλό ή κακό για την περιγραφή αυτού του κόσμου. Μια τέτοια υπόθεση κάλλιστα θα μπορούσε να καταλήγει " ...αλλά την παγκόσμια συνουσία ή την παγκόσμια ασυνεννοησία ή την παγκόσμια μοναξιά". Δεν είναι εκεί όμως η ουσία. Η παγκόσμια σφαγή δεν θα ήταν το αποτέλεσμα της αιώνιας κακής φύσης του ανθρώπου, αλλά της πραγματικότητας της συνύπαρξης μη κοινωνικών ατόμων (πράγμα ούτως ή άλλως αδύνατο).

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ο Καστοριάδης αναγνωρίζει τη σημασία του Οιδιπόδειου, ως ένα σημαντικό σημείο στη ρήξη της πρωταρχικής μη κοινωνικής κατάστασης του ατόμου. Λέει όμως ταυτόχρονα⁸: "Μόνο αν αγνοούμε τελείως τί είναι ψυχή και τί είναι κοινωνία, είναι δυνατό να παραγνωρί-

σουμε ότι το κοινωνικό άτομο δε φυτρώνει σαν ένα φυτό, αλλά δημιουργείται-κατασκευάζεται από την κοινωνία, και τούτο πάντοτε μέσα από μια βίαιη ρήξη αυτού που ήταν η πρώτη κατάσταση της ψυχής και οι απαιτήσεις της. Γι' αυτό το πράγμα πάντοτε ένας κοινωνικός δεσμός, με τη μια ή την άλλη μορφή, θα μεριμνήσει. Η μορφή και ο προσανατολισμός αυτού του δεσμού μπορούν και πρέπει να αλλάξουν.⁹ Όπως μπορεί και πρέπει να αλλάξει κι αυτό που ο δεσμός δημιουργεί-κατασκευάζει -το κοινωνικό άτομο στον τρόπο του είναι του, στις αναφορές του, στα είδη της συμπεριφοράς του- αλλαγή που χωρίς αυτή μια επανάσταση της κοινωνίας είναι αδύνατη¹⁰ ή καταδικασμένη να ξαναπέσει βραχυπρόθεσμα στον "παλιό κυκεώνα".¹¹

Τελειώνοντας θα θέλαμε απλά να σχολιάσουμε ότι η ψυχανάλυση είναι για εμάς αναπόσπαστη από το πρόταγμα της ατομικής αυτονομίας.¹² Και όταν λέμε ψυχανάλυση δεν εννοούμε τη θεραπεία των ψυχολογικών προβλημάτων του μεσήλικα μοδάτου γιάπη που δεν βρίσκει κανένα (μα κανένα!) νόημα στη μίζερη ζωή του, ούτε καν θεραπεία. Σ' αυτό το σημείο συνεπώς διατηρούμε σαφείς αποστάσεις από αυτό που ο Καστοριάδης (φάσκοντας και αντιφάσκοντας) επέλεξε να κάνει στη ζωή του για κάποια χρόνια: να γίνει ψυχαναλυτής. Για εμάς η απάντηση στο ερώτημα "υπάρχει θεραπεία στον καπιταλισμό;" είναι ένα μεγαλοπρεπές όχι. Επιλέγοντας να μιλήσουμε για ψυχανάλυση εννοούμε τον διαρκή ουσιαστικό αναστοχασμό του υποκειμένου, μια πρακτικο-ποιητική δραστηριότητα, το πρόταγμα μετασχηματισμού του ψυχικού πεδίου και της εγκαθίδρυσης μιας νέας σχέσης μεταξύ συνειδητού και ασυνειδητού. Αλλά εδώ ανοίγει μια ακόμα μεγάλη συζήτηση την οποία δεν θα συνεχίσουμε αυτή τη στιγμή.

4. Murray Bookchin, Ξαναφτιάχνοντας την κοινωνία, εκδ. Εξάντας, σελ. 59-60.

5. Και το ψυχικό πεδίο είναι μακριά από το να μπορεί να ερμηνευτεί με έναν επιστημονικό-αντικειμενικό τρόπο, επειδή δεν μπορεί ακριβώς να εφαρμοστεί η επιστημονική διαδικασία του πειράματος και δεν μπορούν να ληφθούν μετρήσιμα αποτελέσματα. Το αντίστοιχο ισχύει και για το κοινωνικό-ιστορικό για την ερμηνεία του οποίου κάθε κοινωνιολογική έρευνα είναι εξ' ορισμού χαμένη. Αυτό δε σημαίνει όμως ότι δεν μπορούμε για παράδειγμα να μιλήσουμε για την ιστορία και άρα να οικοδομήσουμε μια μη αιτιοκρατική θεωρία αυτής.

6. Ένα ελάχιστο παράδειγμα είναι η δήλωση του Freud ότι ακόμα κι αν υπήρχε μια άμεση σχέση της ψυχικής ζωής με το νευρικό σύστημα θα μας έδινε στην καλύτερη περίπτωση μόνο έναν ακριβή εντοπισμό των

διαδικασιών της συνείδησης και δεν θα συνεισέφερε διόλου στην κατανόησή τους. Επίσης ενδεικτικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του "Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ": "Το άτομο είναι συστατικό μέλος πολλών ομάδων και πολύπλευρα δεσμευμένο με ταυτόσεις. έχει οικοδομήσει το Εγώ του σύμφωνα με τα πιο ανόμοια πρότυπα. Έχει επομένως στοιχεία από πολλές "ψυχές μαζών", από την ψυχή της φυλής του, της κοινωνικής του τάξης, της θρησκευτικής του κοινότητας, της εθνικότητας κλπ πέρα απ' αυτό όμως διατηρεί ένα μικρό ποσοστό αυτονομίας και πρωτοτυπίας" (η υπογράμμιση δική μας).

7. Βλέπε κυρίως το κείμενό του "Ψυχανάλυση και Κοινωνία"

8. Σ' αυτή του τη δήλωση είναι ξεκάθαρο ότι δίνει μια εντελώς διαφορετική κατεύθυνση από αυτή του Freud που μετέτρεψε το

Οιδιπόδειο στη μαγική λέξη για την ερμηνεία της πλειοψηφίας των ανθρωπινων συμπεριφορών.

9. Μπορεί να είναι η πατριαρχική οικογένεια μπορεί όμως να είναι ένας κοινοβιακός για παράδειγμα δεσμός ανατροφής των παιδιών. Το ζήτημα είναι ότι πρέπει πάντα να υπάρχει ο δεσμός, αλλιώς δεν υπάρχει τίποτα.

10. Θα προσθέταμε εμείς και τον άλλο πόλο της διαλεκτικής: μόνο με μια κοινωνική επανάσταση είναι και η ίδια αυτή αλλαγή δυνατή.

11. Κορνήλιος Καστοριάδης, Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, εκδόσεις Ράππα, σελ. 438.

12. Θα ήταν κακόβουλο να δει κανείς στην παραπάνω δήλωση την επιθυμία για αυτόνομα άτομα μέσα σε ένα καταπιεστικό καθεστώς. Όποτε αναφερόμαστε στην ατομική αυτονομία την θεωρούμε πάντα παράλληλα με την κοινωνική.

Ξαπλώνοντας

Στα δεξιά, ο ουρανός, στα αριστερά, η θάλασσα
και πριν τα μάτια σου, το γρασίδι και τα λουλούδια του.
Ένα σύννεφο, ο δρόμος, ακολουθεί την κατακόρυφη πορεία του
παράλληλη στο νήμα της στάθμης του ορίζοντα,
παράλληλη στον αναβάτη.
Οι ιπποδρομίες δίπλα στην επικείμενη πτώση του
και αυτός σκαφαλώνει ασταμάτητα.
Τι απλά και περίεργα που είναι όλα!
Ξαπλώνοντας στην αριστερή μου πλευρά
το τοπίο με αφήνει αδιάφορο
και σκέφτομαι μόνο όσα είναι πολύ ασαφή,
πολύ ασαφή και πολύ ευχάριστα,
όπως αυτό το κουρασμένο βλέμμα με το οποίο τριγυρνάς
μέσα σ' αυτό το όμορφο καλοκαιρινό απόγευμα.
Στα δεξιά, στα αριστερά,
εδώ, εκεί,
μέσα σ' αυτό το ντελίριο της ματαιότητας.

Robert Desnos

Izar

άγρια απεργία στα ισπανικά ναυπηγεία

με μάγεψε ο συγχρονισμός των λεπτών κινήσεων της αποφασιστικότητας...

η γνώσια ανατομία των σωματιν μιας οργής...

Δείτε τις λεπτομέρειες των χεριών:

εκλεπνόμενα χέρια σκληροτράχηλων εργατών: διαλεκτικότητα!

πέντε χέρια σύνολο, όσο και το ρολόι της εξέγερσης...

... "να μην υπάρχει πίσω"

